

PERHEEN VOIMAVAROJA ETSIMÄSSÄ

- tapaustutkimus asiakaslähtöisistä työorientaatioista lastensuojelun perhetyössä

Syksy 2005
Lisensiaatintyö
Lapsi- ja nuorisososiaalityö
Lapin yliopisto
Mirja Korhokangas

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 PERHETYÖN TOIMINTAKEHYS	9
2.1 Palvelujärjestelmän murros.....	9
2.2 Perheen ympäristö	13
2.3 Muuttuva perhe	16
2.4 Perhetyö avohuollossa	18
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	22
3.1 Tutkimustehtävä ja asetelma.....	22
3.2 Aineiston keruu ja analyysi.....	25
3.3 Eettiset kysymykset.....	33
4 PERHETYÖ LASTESUOJELUN TOIMINTANA	36
4.1 Lastensuojelun paikka ja toimintakäytännöt.....	36
4.2 Perhelähtöisyys ja perhekeskeisyys perhetyössä	43
4.3 Yksilölliset perhemuodot ja vanhemmuus.....	48
5 PERHETYÖN MONINAISUUS.....	54
5.1 Perhetyön monet käytännöt	54
5.2 Perhetyön interventioprosessi	60
5.3 Perhetyön työmuodot	64
6 TOIMIJOIDEN SUHDE PERHETYÖSSÄ.....	70
6.1 Lapsen asema perheinterventiossa	70
6.2 Yhdessä tekemisen ehdot.....	75
6.3 Perhetyön yksilölliset palvelut.....	80
7 PERHETYÖN INTERVENTIOT.....	84
7.1 Perheen voimavaroja etsimässä	84
7.2 Arviointi.....	91
Lähteet.....	94
Liitteet	100

KUVIOLUETTELO

Kuvio 1. Bronfenbrennerin ekologinen malli.....	14
Kuvio 2. Tutkimusasetelma.....	24
Kuvio 3. Perhetyön kolmivaiheinen malli.....	57
Kuvio 4. Perhetyön jäsenystä.	58
Kuvio 5. Perhelähtöinen interventiomalli.	61
Kuvio 6. Perhetyön toimintamuodot.....	65

.

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Perheen voimavaroja etsimässä

TEKIJÄ: MIRJA KORAKIANGAS

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö/ammattillisen lisensiaattikoulutuksen lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala

Työn laji: Pro gradu -työ__ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö X

Sivumäärä: 102 Vuosi: 2005

Tiivistelmä:

Tutkimukseni tarkoitus on kuvata perhetyön interventioita lastensuojelun avohuollossa. Keskeisenä lähtökohtana ovat yhteiskunnan kehityskulku ja sen tuomat uudet haasteet palvelujärjestelmälle. Palvelujen tuottamisessa on siirrytty monien tuottajien malliin, kun aikaisemmin kunnat tuottivat itse palvelunsa. Lastensuojelussa kuntien yhteistyökumppanina ovat usein valtakunnalliset lastensuojelujärjestöt. Yhteiskunnan kehitys on merkinnyt perhetyön toimintakehyksen murrosta, joka näkyy perheen ja perheen ympäristön muuttumisena. Perhetyön interventioita ei voi tarkastella irrallisena, sillä muutokset yhteiskunnassa heijastuvat perheiden elämään ja palvelujärjestelmään monin tavoin.

Tutkimukseni on laadullinen tapaustutkimus. Empiirisen aineiston olen kerännyt teema-haastatteluin. Haastatteluaineisto koostuu kuuden perheenjäsenen, kahden sosiaalityöntekijän ja kahden perhetyöntekijän haastatteluista. Aineistoni analyysi pohjautuu teemoitteluun ja teemojen luokitteluun.

Teoreettisena taustana tutkimuksessani on Bronfenbrennerin ekologinen teoria. Teoria mahdollistaa tutkimuksessani yksilön, perheen ja yhteiskunnan välisten yhteyksien sekä vuorovaikutussuhteiden analyysin. Valitsemani lähestymistapa antaa vastauksia vanhempana toimimiseen. Ekologisen teorian näkökulmasta lapsi kehittyy vuorovaikutuksessa lähiympäristönsä kanssa, jolloin tärkeiksi tulevat lapsen kasvu- ja oppimisympäristöt. Interventioita tarvitaan myös lapsen ja perheen välittömään ympäristöön, sillä perheinterventiot, jotka keskittyvät vain lapsen ja vanhemman suhteeseen, ovat yleensä riittämättömiä lastensuojelussa. Perheenjäsenten ominaisuuksien ja vuorovaikutussuhteiden lisäksi erilaiset ympäristötekijät esimerkiksi yhteiskunnalliset olosuhteet ovat merkityksellisiä.

Perhetyön interventiot tapahtuvat useimmiten vasta silloin, kun perheen ongelmat ovat jo kasaantuneet. Perhetyön käynnistää lapsen tilanne. Huoli lapsesta tulee esiin koulussa opettajan tai terveydenhoitajan aloitteesta. Huolen aiheita ovat esimerkiksi lapsen häiritsevää käyttäytymistä, poissaolot tai motivaation puute koulutyöhön. Lapsen päihteiden käyttö, rikkollisuus ja rajattomuus ovat ongelmia, joista vanhemmat ovat tietoisia ja huolissaan. Lasten ongelmien lisäksi perheissä on monenlaisia vaikeuksia kuten vanhemman työttömyyttä, yksinhuoltajan vuorotyötä, taloudellisia ongelmia ja avioeroja puolison sairastumisen tai päihderiippuvuuden takia. Perhe- ja sosiaalityöntekijät tavoittelevat perhelähtöistä työorientaatiota. Lastensuojelussa perhelähtöisyyden toteuttaminen näyttäytyy haasteellisena, kun työskennellään koko perheen kanssa ja perheen kotona. Lapset jäävät helposti vanhempien varjoon tai eivät itse ole halukkaita osallistumaan keskusteluihin. Keskusteluun painotettava työtapa ei ole lapsia motivoivaa. Perhetyön muotoja ovat selvittely-, kriisi-, ja muutostyö. Perhetyöntekijöiden lähestymistapoina ovat ratkaisulähtöinen, sosiaalipedagoginen tai terapeutin työorientaatio. Perheen tasavertaisena kumppanina kohtaava ja sitä valtaistava sekä perheen asiantuntemukseen luottava, työskentelytapa on vasta orastamassa.

Avainsanat: avohuolto, lapsen asema ja oikeudet, lastensuojelu, perheinterventiot, perhelähtöisyys, perhetyö ja perhetyön toimintamuodot

1 JOHDANTO

Lastensuojelun keskeiset tavoitteet ovat lapsen etu ja vanhempien tukeminen lasten kasvatuksessa. Nämä lastensuojelulain pääperiaatteet yhdessä yhteiskunnallisen muutoksen kanssa ovat lisänneet lastensuojelussa yhteistyötä ja uudenlaisten työtapojen käyttöönottoa. Tutkimuksessani selvitän yhden uuden työtavan, järjestön tuottaman perhetyön, toteutumista lastensuojelun avo- huollossa Rovaseudulla. Tutkimuksissa (esim. Bardy 2002; Järventie 1999; Salmi ym. 1998) on todettu yhteiskunnan viimeaikaisen kehityksen vaikutta- neen erityisesti perheiden asemaan sekä lasten ja nuorten kasvuolosuhteisiin. Lastensuojelussa tämä on näkynyt asiakasmäärien kasvuna ja perheiden li- sääntyneinä yhteiskunnallisten palveluiden tarpeina.

Yhteiskunnan muutospainet ovat haastaneet lastensuojelun uusien palvelu- muotojen ja työmenetelmien kehittämiseen etenkin avohuollon palveluiden tuottamisessa. Myös Lapin alueella lastensuojelutyön organisointiin ja työ- muotoihin kaivataan uusia auttamismalleja. Lapin lääninhallituksen teettämä selvitys lastensuojelun tilasta vahvisti sosiaalityöntekijöiden näkemyksen las- ten pahoinvoinnin lisääntymisestä ja kuntien riittämättömistä resursseista. Tehty selvitys osoitti myös sen, että Lapin lääniin kaivattiin lisäresursseja si- jaishuoltoon. (Ks. Lapinsalo 1997.)

Tässä tilanteessa, vuonna 1998, Nuorten Ystävät ry:n Lapsi Lapissa -projekti aloitti viisivuotisen toimintansa Kemijärvellä, Rovaniemellä ja Torniossa (Hurtig 2003a; Karjalainen 2003). Nuorten Ystävät ry vastasi osaltaan Lapin sijaishuollon tarpeisiin perustamalla kolme perhekotia alueelle. Projektin tar- joamat sijaishuollon palvelut olivat Lapissa uusi ja merkittävä lisäresurssi kuntien lastensuojelulle. Lastensuojelun avohuollon tukitoiminnot linkittyivät perhekotiyksiköihin heti niiden perustamisvaiheessa. Avohuollon perhe- kuntoutus ja perhetyön toiminnot ovat jääneet järjestön pysyviksi toiminta- tavoiksi myös projektin jälkeen perhekotiyksiköiden rinnalle. Tutkimukseni

ankkuroituu tähän Nuorten Ystävät ry:n projektityöskentelyyn ja sen toteuttamaan avohuollon perhetyön kenttään.

Projektin nimi *Lapsi Lapissa* sisälsi ensinnäkin lupauksen siitä, että lapsia ei sijaispaikkojen puutteen vuoksi tarvitsisi sijoittaa läänin ulkopuolelle. Toinen projektin nimeen liittyvä ajatus oli tarjota Lapissa asuvien lasten ja heidän perheidensä käyttöön entistä monipuolisemmat palvelut. Järjestön projektiaikaiseen työskentelyyn ja myöhemmin pysyvään toimintaan on sisältynyt haaste kehittää ja tuottaa alueen tarpeisiin lastensuojelun avohuollon palveluja, joista perhetyö on merkityksellinen. Kiinnittymistäni avohuollon kentälle perustelen sillä, että perheiden ongelmien ratkaiseminen ensisijaisesti avohuollon tukitoimien avulla on lastensuojelutyön tärkeä tavoite ja myös lastensuojelulain velvoite kunnille. Lain mukaan avohuollon mahdollisuudet on arvioitava aina ennen huostaanottoa ja sijoitusta.

Työnkuvaani Lapsi Lapissa -projektissa kuului perhetyön suunnittelu Itä-Lapin alueella, mikä motivoi minut tutkimaan aihetta. Mielenkiintoani perhetyön tutkimukseen siivitti puhe yksilöllisten ja asiakaslähtöisten palvelujen tarjonnasta perheille. Miten yksilöllinen ja asiakaslähtöinen työorientaatio toteutuu perhetyössä lastensuojelun kentällä? Millaiset ovat ideologisten muutosten toteuttamismahdollisuudet taloudellisesti haastavan tilanteen edessä? Kiinnostustani perhetyön tutkimukseen lisäsi myös se, että aihetta on tutkittu vähän. Se vahvisti näkemystäni tutkimuksen tarpeellisuudesta.

Perhetyötä pidetään lastensuojelussa luonnollisena ja tunnettuna työtapana. Perhetyötä tekevät monet tahot mutta käytännöt ovat kirjavia ja puhe perhetyöstä voi olla yleisluontoista tai tarkkaa kuvausta työstä (Heino ym. 2000). Teokseen ”Perhetyön ilo ja hämmennys” (emt.) on koottu tietoa erilaisista perhetyön ja perhekuntoutuksen käytännöistä sekä analysoitu ja mallinnettu saatuja kokemuksia. Lisäksi julkaisussa on arvioitu erilaisten menetelmien merkitystä lastensuojelussa. Julkaisun tärkeänä tehtävänä on ollut kuvata ja antaa tietoa perhetyöhankkeista ja perhetyömuodoista. Julkaisu on osaltaan li-

sännyt tietämystäni mutta samalla myös hämmennystäni siitä, mitä kaikkea perhetyö pitää sisällään ja millaisia palveluita tarjotaan perhetyönä.

Näkökulmani rajauksessa on auttanut Johanna Hurtigin (2003b) väitöskirja ”Lasta suojelemissa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä”. Väitöskirjan aineisto on koottu lastensuojelun perhetyön käytännöistä, miltä osin tutkimus tulee lähelle omaa tutkimustani. Tutkimme molemmat perhetyön interventioita, tosin eri lähestymistavoin ja eri näkökulmista.

Mielenkiintoni kohdistuu asiakaslähtöisyyden toteutumiseen. Kiinnostukseni kohteena ovat palvelunkäyttäjien, palveluntuottajien ja palveluntarjoajien näkemykset ja tulkinnat lastensuojelun konteksteissa tapahtuvista perhetyön interventioista. Tavoitteenani on saada mahdollisimman kattava kuva tutkittavasta aiheesta. Pyrin valaisemaan perhetyön arkea ja jäsentämään sekä käsitteellistämään perhetyöntekijöiden tekemää työtä. Tutkimukseni on laadullinen tapaustutkimus. Aineistoni olen hankkinut teemahaastatteluin. Perheen sosiaalisen ympäristön ja yksilön huomioiminen painottuvat tutkimukseni ekologisessa lähestymistavassa. Perheisiin kiinnittyvä näkökulmani saa teoreettiset perustelunsa kriittisestä sosiaalityöstä ja sosiologiasta.

Tutkimusraporttini aluksi taustoitan aihettani tarkastelemalla perhetyön toimintaympäristöä ja määrittelemällä lastensuojelun avohuollon työn luonnetta. Luvussa kolme täsmennän tutkimustehtäväni ja kuvaan tutkimuksen toteuttamista. Luvuissa neljä, viisi ja kuusi paneudun tutkimukseni empiriseen aineistoon. Kuvaan perhetyön toimintamuotoja, kirjoitan perhetyön moninaisuudesta lastensuojelussa ja siitä miten aineistossani tulkitaan ja hahmotetaan perhetyötä. Tarkastelen perhetyön interventioita ja toimijoiden suhdetta perhetyössä. Seitsemäs luku kokoaa tutkimukseni havainnot.

2 PERHETYÖN TOIMINTAKEHYS

2.1 Palvelujärjestelmän murros

Tarkastelen palvelujärjestelmää kulttuurisen ja yhteiskunnallisen kontekstin viitekehyksestä ja kuvaan sosiaalihuollon palvelujärjestelmän kehityskulkua lastensuojelun näkökulmasta. Näkökulmani avaa niitä yhteiskunnan poliittisia ja ideologisia valintoja, jotka asettavat reunaehdoja ja ohjaavat nykyistä lastensuojelun perhetyön käytännön toimintaa.

Julkisten palveluiden laajeneminen alkoi 1960-luvun lopulla ja palvelujärjestelmää kehitettiin 1980-luvun loppuun asti. Yhteiskunnan tarjoamien hyvinvointipalvelujen puitteissa tapahtui 1990-luvulla isoja muutoksia. Tilanteeseen vaikuttivat valtion ja kuntien välisen suhteen muutos ja samaan aikaan koettu voimakas taloudellinen lamakausi. (Esim. Heino 2002; Kinnunen & Kurkinen 2003; Tuori 2004.) Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä vuonna 1993 toteutettu hallinnollinen uudistus merkitsi valtion keskushallinnon, aluehallinnon ja kuntien suhteiden uudelleen järjestämistä. Kuntien päättäjille tuli aikaisempaa enemmän valtaa ja vastuuta palvelujen järjestämisestä kuntalakiuudistuksen ja valtionosuusjärjestelmän muutoksen myötä. (Ks. esim. Kinnunen & Kurkinen 2003, 3 – 4.) Hallinnollinen uudistus on käytännössä tarkoittanut valtion normiohjaus- ja valvontajärjestelmän purkua ja kuntien itsehallinnon vahvistumista (ks. Tuori 2004, 143).

Lamakauden aikana, 1990-luvun alkupuolella, julkisen sektorin taloudellinen tilanne heikkeni ja väestön elinolosuhteet muuttuivat. Syntyi massatyöttömyys, jonka seurauksena ihmiset joutuivat kohtaamaan taloudellisia ongelmia ja turvattomuutta. (Esim. Uusitalo 1993, 62 – 63.) Kuntalaisten selviytymisvaikeuksien seurauksena palvelujärjestelmä oli määrällisesti entistä suurempien ja uudenlaisten vaatimusten edessä. Uusia haasteita olivat tuolloin esimerkiksi perheiden syrjäytymisen ja päihteiden käytön ehkäisy.

Yhteiskunnan kehityskulut merkitsivät valtion ja kuntien suhteen muuttumisen lisäksi kuntien palvelujärjestelmien talouden kriisiytymistä ja kuntalaisten palveluiden ohentumista. Talousvaikeuksissa olevat kunnat tekivät leikkauksia hyvinvointipalveluistaan, mikä oli mahdollista normiohjauksen höltyessä. (Ks. Heino 2002, 97 – 99; Tuori 2004, 145.) Leikkaukset koskivat myös lastensuojelua. Esimerkiksi kotipalvelua kohdennettiin entistä enemmän ikääntyneille ihmisille ja vastaavasti lapsiperheiden palvelujen saamisen ehtoja tiukennettiin (Siira 1998, 94). Lamaleikkauksia perusteltiin heikentyneellä kansantaloudellisella tilanteella ja siitä johtuvilla kuntien talousvaikeuksilla. Näillä talousongelmilla on ollut oleellinen merkitys sosiaalityölle, ammatillisen työskentelyn sisällöille ja menettelytavoille.

Kyse ei ole enää laman aiheuttamista tilapäisistä seurauksista vaan kyseessä on yhteiskunnallinen murros. Murroksessa yhteiskunnan taloudellisen kehityksen ja kansalaisten toimeentulon välinen totuttu korrelaatio ei pidä enää paikkaansa (Raunio 2000, 18 - 20). Yhteiskunnan taloudellinen kasvu ei välttämättä näy kansalaisten lisääntyneenä hyvinvointina tai kuntien talouden kohentumisena. Tilanne on ohjannut kuntien ja järjestöjen toimijoita yhteistyöhön, yhdistämään voimavarojaan ja etsimään yhdessä uusia toimintamuotoja. Aikaisemmin kunnat ovat tuottaneet pääsääntöisesti itse palvelunsa. Viime vuosina projekteilla on pyritty vastaamaan kuntalaisten palvelutarpeisiin ja täydentämään syntyneitä palveluaukkoja. Hankkeita ja projekteja ovat toteuttaneet ja toteuttavat kunnat mutta usein myös valtakunnalliset lastensuojelujärjestöt. Kuntien ja lastensuojelujärjestöjen yhteistyö on lisääntynyt projektimuotoisen työtavan yleistyessä (esim. Hurtig 2003a, 12). Raha-automaattiyhdistys on rahoittanut järjestöjen projektihankkeita. Palveluiden tuottamisessa on siirrytty osittain monien tuottajien malliin ”welfare mixiin”, mitä voidaan pitää etäännyksenä pohjoismaisesta hyvinvointimallista (Raunio 2000, 24).

Lastensuojelujärjestöjen tehtävänä on ollut niiden historian ajan vastata yhteiskunnallisiin muutostarpeisiin. Suomalaisten lastensuojelujärjestöjen juuret

ulottuvat 1900-luvun alkuun, jolloin yhteiskunta ei vielä tuottanut lastensuojelupalveluja. Yhteiskunnan rooli lastensuojelupalveluissa kehittyi merkittävästi hyvinvointivaltion laajentumisen aikaan 1960-luvulta 1980-luvulle. Tutkimani järjestön kehityskulkua on kuvattu pahantapaisten lasten ja nuorten auttamisesta perhetyön ja muiden monimuotoisten lastensuojelupalveluiden tuottajaksi. (Esim. Rantalaiho 2003, Törmä & Miettinen 2000.) Lastensuojelujärjestöjen tarpeellisuus korostui 1990-luvulla, jolloin kuntien resurssit vähenivät ja lapsiperheiden palvelutarpeet lisääntyivät samanaikaisesti (Heino 1999, 23). Johanna Hurtigin (2003a, 12) toteamus, että lapsiperheiden auttamiseen tarvitaan edelleen kuntien ja järjestöjen yhteistyötä sekä uusien toimintamallien kehittämistä, pitää vahvasti paikkansa.

Hyvinvointivaltioon kohdistuvaa kriittistä keskustelua käytiin samaan aikaan, kun lapsiperheiden palvelutarpeet kasvoivat työttömyyden ja taloudellisen epävakauden lisätessä heidän vaikeuksiaan (Hurtig 2003a, 9). Keskustelu sisälsi taloudellisen ja poliittisen arvostelun lisäksi ideologisen kannanoton, jossa korostettiin kansalaisten omatoimisuuden tukemista ja viranomaisriippuvuuden vähentämistä. Tavoitteeseen päästäisiin sosiaaliturvan leikkauksilla. Tarja Heino (2002, 97) kirjoittaa ”Hallinnon uudistukset, lama sekä hyvinvointipalveluihin holhouksena ja taakkana suhtautuva uusliberalistinen yhteiskuntapoliittinen ideologia ovat eri lähtökodista vaikuttaneet palvelurakenteisiin”. Tämä ideologinen muutos merkitsee lastensuojelussa esimerkiksi painopisteen siirtämistä laitospalveluista avohuoltoon. Laitosten purkaminen ja avopalvelujen kehittäminen alkoivat jo 1980-luvulla. Avopalveluita on kehitetty paljon projektityönä. (Esim. Heino 2002; Hurtig 2003a, 2003b.)

Ideologista muutosta on havaittavissa myös asiakkaan ja työntekijän suhteessa, mikä näkyy esimerkiksi työntekijälähtöisen orientaation kääntämisenä asiakaslähtöiseen suuntaan. Perinteisesti on ajateltu, että ammattilaiset kykenevät koulutuksensa ja työkokemuksensa perusteella määrittelemään perheiden tarpeet sekä tekemään heitä koskevat suunnitelmat ja ratkaisut. Leena Tauriainen (1992, 69 – 70) kritisoi sekä tutkijoita että ammattilaisia asiantunti-

ja-asenteesta. He lähestyvät perhettä ongelmakeskeisesti, asettuvat perheen yläpuolelle asiantuntijoiksi ja tekevät perheestä objekteja eli toiminnan kohteita. Toisaalta perhe- ja asiakaslähtöisyyden ideaali kytkeytyy myös laajempaan yhteiskunnassamme käytyyn keskusteluun asiakkaan asemasta hyvinvointipalveluissa (esim. Lehtonen 2000; ks. myös Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000). Asiakaslähtöisyyden teema tuo tutkimuksessani pohdittavaksi muun muassa perhetyön toimintatavat ja toimijoiden väliset suhteet.

1990-luvun muutokseen liittyy myös siirtyminen kunnittain eriytyneeseen palvelujen tuottamiseen. Aikaisemmin hyvinvointipalvelut rakennettiin ja tuotettiin yhtenäisesti koko maassa, nyt ne tuotetaan paikallisten lähtökohtien mukaisesti. Hallinnon uudistukset ovat lisänneet palvelunkäyttäjien subjektiivisia oikeuksia, mutta samalla uudistukset ovat kasvattaneet eroja kuntien palveluissa. (Ks. esim. Bardy 2001.) Tutkimusaiheessani kuntien erilaisuus palveluntarjonnassa todentuu perhetyön moninaisuutena lastensuojelussa. Esimerkiksi tutkimukseni eräässä kunnassa oli käytettävissä viisi erilaista perhetyöpalvelua, joista kunta tuotti kolmea ja järjestöt kahta.

Kuntien erilaisuus on korostunut niin palvelujen tarpeessa kuin niiden tarjonnassakin, myös kuntien asukasmäärät ja taloudelliset resurssit ovat hyvin erilaisia. Lastensuojelu on tullut useissa kunnissa sosiaalityön entistä merkittävämmäksi tehtäväalueeksi (esim. Salo 2002, 20 - 11; Forssen 1993, 29). Lastensuojeluasiakkuudet ovatkin vaatineet kunnilta entistä enemmän resursseja ja asiantuntijoita. Lastensuojelun asiakasmäärät avohuollossa ovat kasvaneet ja lapsiperheiden ongelmat ovat aikaisempaa monitahoisempia ja pitkäaikaisempia (Heino 2002, 90 - 98). Tältä pohjalta voidaan pohtia sitä, miten perheiden lisääntyneisiin palvelutarpeisiin kunnissa on kyetty vastaamaan kiristyneessä taloudellisessa tilanteessa.

Ristiriita lastensuojelupalvelujen tarpeen kasvun ja käytössä olevien resurssien vähenemisen välillä on johtanut erilaisten lasten ja nuorten palveluihin myön-

nettyjen lisä- ja erillismäärärahojen käyttöön. Vuonna 1999 perustettiin eduskunnan aloitteesta lastensuojelun tasausraho, jota rahoittavat kunnat ja valtio. Tasauksen perusteena ovat perhekohtaiset lastensuojelukustannukset siltä osin, kun ne ylittävät tietyn euromäärän vuodessa. Määrän ylittävistä kustannuksista kunta maksaa itse 30 prosenttia ja tasausraho vastaa lopuista (Piirto 1999).

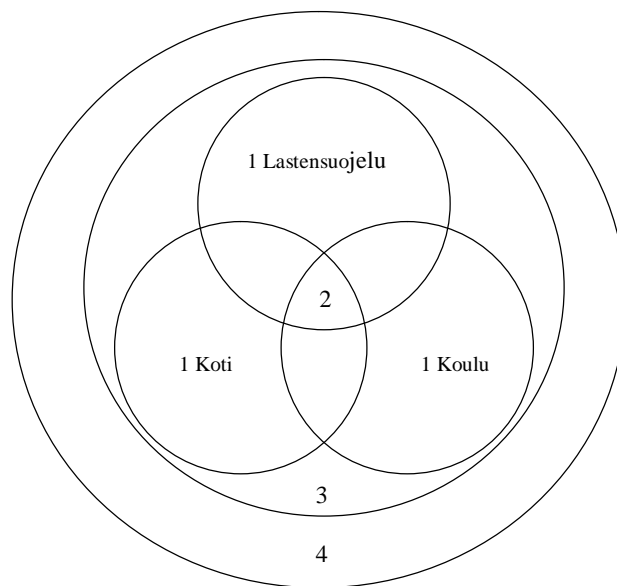
Tasausrahoon tarkoituksena on turvata oikea-aikaiset ja riittävät lastensuojelun palvelut kaikissa kunnissa. ”Nimikkorahan” hyvänä puolena voitaneen yleisesti pitää sitä, että myös avohuoltokustannukset kuuluvat sen piiriin. Muitakin erillisrahoituksia lasten ja nuorten palveluihin on myönnetty, kuten lisämäärärahaa valtion budjettiin vuodesta 2000 alkaen lasten ja nuorten psykiatrisen hoidon turvaamiseen. (Ks. lisää Heino 2002, 88 – 89.) Pidän tällaisia erillisrahoituksia ja hankekohtaisia resurssiavustuksia palvelupolitiikan paikauksena, kun normaali rahoitus on osoittautunut riittämättömäksi. Lastensuojelussa erillis- tai hankekohtaiset rahoitukset näyttävät työkäytäntöjen pistemäisenä rakentumisena. Mielestäni kehittämistyö vaatii pitkäjänteisyyttä ja ketjuuntuvaa rakentumista sekä yhteistyötä jo olemassa olevan palvelujärjestelmän ja eri toimijoiden kanssa.

2.2 Perheen ympäristö

Yhteiskunnan murrokseen liittyvän taloudellisen vaikutuksen lisäksi perheen ja perheenjäsenten toimintaan vaikuttavat sosiaalinen konteksti, yhteiskunnassa vallitseva kulttuuri sekä ympäristön ja yksilön vuorovaikutussuhteet. (Ks. Kähkönen 1992, 13.) Ekologisen ajattelun tunnetuin edustaja Urie Bronfenbrenner (1979) on analysoinut yksilön, perheen ja yhteiskunnan välisiä yhteyksiä ja vuorovaikutusprosesseja. Tiivistäen ja tutkimukseeni nivoen Bronfenbrennerin ekologista ajattelua voi kuvata niin, että sellaiset perheinterventiot, jotka keskittyvät ainoastaan lapsi – vanhempi -suhteeseen ovat tehottomia kaikkein deprivoiduimpiin, huono-osaisimpiin, lapsiin. Ekologinen teoria an-

taa tutkimukseeni hyvän kehyksen tarkastella perhettä osana laajempaa yhteiskuntaa ja ympäristön vaikutusta yksittäisiin vuorovaikutussuhteisiin perheessä. Interventioita tarvitaan myös lapsen ja perheen välittömään ympäristöön, minkä avulla saadaan tietoa perheen ja ympäristön välisistä suhteista. Lastensuojelun perheinterventioissa tämä voi tarkoittaa esimerkiksi verkostojen luomista koulun, päiväkodin ja terveydenhuollon kanssa.

Ekologinen teoria korostaa sitä, että yksilön käyttäytyminen on seurausta yksilön ja ympäristön kaksisuuntaisesta vuorovaikutuksesta. Ihminen on itse aktiivinen ja vaikuttaa ympäristöön, toisaalta ympäristö vaatii ihmistä mukautumaan sen ehtoihin. Ihminen kehittyy vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja yhteiskunnallisten järjestelmien sekä kulttuurin kanssa. Urie Bronfenbrenner (1979) esittää ympäristön eri laajuisina kehinä, joiden kanssa ihminen on aktiivisessa vuorovaikutuksessa.

1. Mikrotaso: Koti, koulu, lastensuojelu.
2. Mesotaso: Kodin, koulun ja lastensuojelun yhteistyö ja vuorovaikutus.
3. Eksotaso: Työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen.
4. Makrotaso: Yhteiskuntataso.

Kuvio 1. Bronfenbrennerin ekologinen malli.

Bronfenbrennerin malli koostuu neljästä hierarkkisesta, sosiaalisesta tasosta. Nämä tasot ovat keskenään vuorovaikutuksessa. Mikrosysteemi on lapsen lähipiiri, jonka vaikutukset lapsen kehitykseen ovat suoria. Tähän välittömään lähiympäristöön kuuluvat perhe, päivähoito, koulu ja lastensuojelussa lapsen mahdolliset hoitotahot. Lapsen ensimmäisinä vuosina äidin ja lapsen kiintymyssuhde on keskeinen tekijä lapsen kehitykselle. Myöhemmin lapselle tulee päiväkodista ja koulusta sekä muista lapsen toimintaympäristöistä merkityksellisiä (Määttä 1999, 77).

Eri mikrojärjestelmien väliset prosessit ja suhteet, joissa lapsi on osana, muodostavat mesosysteemin. Mesosysteemi ja sen toimivuus tarkoittavat tässä tutkimuksessa lähinnä perheenjäsenten ja ammattilaisten välistä yhteistyötä ja vuorovaikutusta. Eri ympäristöjen välinen yhteistyö on tärkeää kasvatuksen onnistumisen kannalta. Esimerkiksi vanhemmat, koulu ja lastensuojelu ovat yhdessä rakentamassa lapsen kasvuympäristöä.

Kolmas taso, eksosysteemi, vaikuttaa myös lapsen elämään. Tähän tasoon kuuluvat ihmiset, joihin lapsi ei ole itse välittömässä kontaktissa, mutta joilla on merkitystä hänen lähiympäristöönsä. Vanhempien työ, työvuorot tai työttömyys sekä vanhempien suhteet sukulaisiin ja ystäviin näkyvät kotona ja perheiden elämässä ja vaikuttavat epäsuorasti lapsen elämään. Tutkimukseni eksosysteemillä oli vaikutusta kaikkien perheenjäsenten jokapäiväiseen elämään.

Makrosysteemi muodostuu palvelujärjestelmästä, lainsäädännöstä ja kulttuurista sekä ideologisista näkemyksistä. Paula Määttä (1999, 77) on todennut yhteiskunnan makrosysteemin määrittävän, millaiset mahdollisuudet perheellä on saada tarvitsemiaan palveluja. Tämä yhteiskunnallinen ja laajin taso luo myös toimintaedellytykset lastensuojelun käytäntöihin ja värittää toimintaideologiaa. Mikro-, meso-, ja eksosysteemien tasot peilaavat yhteiskunnallista ja kulttuurista ympäristöä. Muutokset makrosysteemissä ovat merkinneet lastensuojeluperheille lisääntyviä tuen tarpeita, silti kuntien säästötoimenpiteet

ovat kohdistuneet monilta osin lasten, nuorten ja perheiden palveluihin. Säätöjä on toteutettu vähentämällä työntekijöiden määrää päiväkodeissa ja kouluissa sekä sijoittamalla lapsia entistä suurempiin päiväkotij- ja koulu- luokkaryhmiin. Esimerkiksi opettajan mahdollisuudet oppilaan yksilölliseen auttamiseen ovat entistä vähäisemmät (Salmi ym. 1966, 186 – 187).

Ekologinen teoria tarjoaa tutkimukseni johtoajatusten, asiakaslähtöisyyden ja yksilöllisyyden analysoinnille kehyksen. Ekologinen teoria auttaa ymmärtämään perheen toiminnan vaihteluita, kun perhe nähdään osana laajempaa yhteiskuntaa. Perhettä ei kuitenkaan pidetä vain kohteena vaan perhe nähdään oman elämänsä ja olosuhteidensa muokkaajana (Bronfenbrenner 1979). Teorian näkökulmasta lapsi kehittyy vuorovaikutuksessa lähiympäristöjensä kanssa, jolloin perheen lisäksi tärkeäksi tulevat lapsen kasvu- ja oppimisolosuhteet.

2.3 Muuttuva perhe

Perheen käsitteestä on keskusteltu viime aikoina paljon niin perhepoliittisten kysymysten kuin tutkimusten yhteydessä. Yksiselitteistä perheen määritelmää ei ole löytynyt, joten perhettä ei voi ajatella pelkästään yleisenä käsitteenä (esim. Forsberg 1994; Forsberg, 2003; Jallinoja 2000). Perhettä on selitetty usein sen alkuperästä ja kehityksestä käsin. Esimerkiksi Ritva Nätkin (2003, 18) toteaa, että perheen alkuperäksi ajatellaan suurperhettä ja kiinteätä suku-yhteisöä.

Kriittinen perhetutkimus (ks. Forsberg 1994) on puuttunut perhettä koskeviin yksinkertaistaviin oletuksiin ja korostanut, että historiasta ja nykyajasta ei löydy ilmiötä, jota selvästi voisi nimittää perheeksi. Tutkimukset, joissa ollaan kiinnostuneita perheen muutoksesta yhteiskunnan muuttuessa ja perheen tehtävistä, kertovat abstraktista ja yleisestä perheestä. Tilastotietoja perhe-elämän muutoksista on saatavissa. Tilastot kertovat esimerkiksi avioliittojen ja avioerojen tai avoliittojen määristä tietyllä hetkellä (Mahkonen 1998, 8).

Perhesosiologia avaa kriittisen perhetutkimuksen tavoin perheen tutkimiseen lähestymistapaa, jossa käsitteiden määrittelemisen sijasta tutkitaan perheen muodostumiskäytäntöjä. Näin saadaan ymmärrys siitä, mitä perhe on (esim. Ritala-Koskinen 2001; Tolkki-Nikkonen 1992). Aino Ritala-Koskinen tutkii väitöskirjassaan juuri niitä käytäntöjä, joilla perhe saadaan aikaan. Hän käsittelee tutkimuksessaan perhettä lapsen näkökulmasta. Tutkimuksen lähtökohdiana on ollut tutkia kulttuuriin, historiaan ja henkilökohtaiseen elämään liittyviä käytäntöjä, joissa ihmiset luovat perheensä toiminnassaan. (Mt. 2001, 9.) Perheenjäsenten yksilöityminen hajottaa ja purkaa perheen osiin. Kriittinen perhetutkimus on tietoisesti pyrkinyt hajottamaan perheen käsitettä (ks. Forsberg 1994, 6 -10; Nätkin 2003, 20 -21).

Ulrich Beck & Elisabeth Beck-Gernsheim (1995) ovat tutkineet perheen kehitystä länsimaisessa yhteiskunnassa modernisaation näkökulmasta. He ovat luokitelleet perheen yhteiskunnan murrosvaiheiden mukaan esimoderniin, moderniin ja postmoderniin perheeseen. Ensimmäisen vaiheen perheessä sukusidos oli keskeinen ja perheen muodostivat perheyhteisön jäsenet. Avioliitot olivat järjestettyjä ja puolison valintaan vaikuttavia tekijöitä olivat varallisuus, uskonto ja rotu. Perheenjäsenten työtehtävät määrittyivät selkeästi sukupuolen mukaan. Modernissa perheessä suvun merkitys väheni ja miehen odotettiin vastaavan perheensä toimeentulosta. Modernin perheen vaiheessa familistisen perhekäsityksen rinnalle nousi individualistinen perhekäsitys. (Mtt. 77 – 79; ks. myös Donzelot 1979, 92 – 93.) Individualisoitumista pidetään modernisaation keskeisimpänä prosessina. Individualismi korostaa yksilöllisyyttä ja tasa-arvoa. (Ks. Beck & Beck-Gernsheim 2002.)

Myös Suomessa perheen muutosta on analysoitu perheinstituution historiallisen kehityskulun kontekstissa. Perhemuotojen, kuten suurperhe, patriarkaalinen perhe ja ydinperhe, kehitystä pidetään tuotannollisten olojen muuttumisen seurauksena. Perhemuotoja ja perheiden elämäntapoja selitetään esimerkiksi teollistumisella ja palkkatyöllistymisellä. (Esim. Keurulainen 1998; Karisto ym. 1998; Jallinoja 1985.)

2.4 Perhetyö avoimuudessa

Lastensuojelun perhetyön syntyä ja kehitystä kuntien organisaatioissa voi tarkastella ainakin kolmelta suunnalta. Nämä kuntien perhetyön käytännön toteutuksissa merkitykselliset tahot ovat *kotipalvelu, lastensuojelu ja lastensuojelulaitokset*. *Kotipalvelu* on ollut pitkään kuntien lapsiperheille tarjoamaa apua. Kodinhoitajat antoivat perheille kodinhoitoon ja lastenhoitoon käytännöllistä apua ja ohjasivat sekä tukivat perheitä, jotka eivät itsenäisesti selvinneet arjestaan. Monen muun kunnallisen sosiaalipalvelun tavoin kodinhoitajan työn synty johtaa lastensuojelujärjestöihin. Järjestöt aloittivat kotipalvelun jo 1930-luvulla ja siitä tuli lakisääteinen palvelu kaksikymmentä vuotta myöhemmin (Niemi 1995, 20).

Kuntien tehostettu perhetyö, jolla tarkoitetaan kodinhoitajan lapsiperheen kotona tekemää työtä, suunniteltiin *lastensuojelua* tukevaksi työmuodoksi (Nupponen & Simonen 1983, 16). Työmuoto tuli Suomeen Ruotsista 1970-luvulla, jolloin siellä oli huomattu lastensuojeluperheiden eristäytyneisyys uusissa lähiöissä (Niemi 1995, 21). Lastensuojeluperheille suunnattua kotipalvelun tehostettua perhetyötä tehdään useissa kunnissa edelleen, joskin joissakin kunnissa se on jo historiaa. Sen sijaan perhetyöntekijä tai perhetyöntekijöiden tiimi työskentelevät lastensuojelussa (Bardy 2002, 68 – 69). Tällöin perhetyö on yksi sosiaalityöntekijän käytettävissä oleva palvelu avoimuuden lastensuojeluperheille. Perhetyö näyttää kehittyneen tehostetun perhetyön pohjalta. Perhetyö on organisoitu kunnissa eri tavoin. Kodinhoitajan ja perhetyöntekijän työn erilaisuus avautuu parhaiten työn sisällön kautta. Kodinhoitajan työhön kuuluu kiinteästi osallistuminen perheen askareisiin. Tärkeänä toimintamuotona on yhdessä tekeminen (Nupponen & Simonen 1983, 15 – 18). Perhetyöntekijän työskentelytapa painottuu keskusteluun, mutta siihen kytkeytyvät erilaiset yhdessä tekemisen tavat perheen kanssa (Heino ym. 2000, 193).

Lastensuojelun laitoshuollossa alkoi laaja muutosprosessi 1980-luvulla. Rakenteelliset muutokset näkyivät lastenkotien koon pienenemisenä. Myös las-

tenkotien työn sisältöihin tuli muutoksia, kun niiden ovet avautuivat perheille ja perheet saattoivat osallistua laitoksien arkeen asumalla niissä. Lastenkotien työntekijät tekevät perhetyötä myös lasten kotona. (Heino ym. 2000.) Perhetukikeskukset ovat esimerkki uusista palvelumuodoista kuntien laitos- ja avo- huollon välimaastossa. Perhetukikeskusten toiminnan lähtökohtana on ollut perheiden kanssa työskentely.

Kuntien lisäksi lastensuojelujärjestöt ovat olleet kehittämässä ja toteuttamassa perhetyön muotoja. Nuorten Ystävät ry:n ylläpitämässä Pohjolakodissa *perhekuntoutusta* on kehitetty jo 1970-luvulta lähtien. Erityisesti koulukodit ottivat tehtäväkseen kehittää perhekuntoutusta. Sijoitettujen lasten tilanteita tarkasteltiin perhenäkökulmasta, jolloin perheen vaikutusta lapseen ei voitu sivuuttaa eikä lasta voitu erottaa perheestään. *Perhekuntoutus* nähtiin tuolloin laaja-alaisena toimintana ja siihen sisältyivät perhekeskeinen työ ja perhetyö. Perhekuntoutukseen kuuluivat perheterapia ja perhekeskustelut Pohjolakodissa asuvan nuoren ja hänen perheensä kanssa. *Perhekeskeinen* työ ymmärrettiin ideologisenä lähestymistapana. *Perhetyö* tarkoitti kaikkea lapsen perheen kanssa tehtävää työtä, jossa tavoitteena oli perheen auttaminen. (Saloranta & Saloranta 1992, 106 – 113). Pohjolakodin ensimmäinen perhekoti avattiin vuonna 1974 ja kymmenen vuoden kuluessa koko koulukodin toiminta oli muutettu perhekotimallin mukaiseksi. Siirtyminen hajautettuun perhekotitoimintaan nosti perhekeskeisen työskentelytavan keskiöön. Perhe tuli näkyväksi ja sai uudenlaista sisältöä työskentelyssä huostaanotettujen nuorten kanssa (Törmä & Miettinen 2000, 16 – 18).

Perhetyötä on toteutettu ja toteutetaan useilla tahoilla erilaisista näkökulmista ja monin työmenetelmin. Psykiatriassa perhetyön ensimmäisiä malleja on otettu käyttöön jo 1950-luvulla. Perhetyö suunnattiin tuolloin perheisiin, joissa esiintyi skitsofreniaa. Myöhemmin perhetyötä laajennettiin perheisiin, joiden jäsenillä oli muitakin psykiatrisia sairauksia (esim. Kuipers ym. 1998). Seurakuntien perhetyötä 1970-luvulla olivat lähinnä perhejumalanpalvelukset. Seurakuntien perhetyön kirjo on nykyään laaja ja toimintamuotoja on runsaasti.

Seurakunnat järjestävät muun muassa perhekerhoja ja äiti- ja lapsipiirejä sekä erilaisia leirejä, retkiä ja juhlia (Luukkonen 1997). Laki lasten päivähoidosta (1973), peruskoululaki (1998) ja vammaispalvelulaki (1987) velvoittavat päivähoitoa, erityiskasvatusta ja kuntoutusta yhteistyöhön perheiden kanssa. Yhteistyöstä käytetään termiä perhetyö (ks. Määttä 1999).

Rajaan tutkimukseni lastensuojelun avohuollon tukitoimena toteutettavaan perhetyöhön, jolloin toteutuspaikaksi määrittyy avohuolto. Lastensuojelu voidaan jakaa lastensuojelulain mukaisesti avohuoltoon, sijaishuoltoon ja jälkihuoltoon sekä ehkäisevään lastensuojelutyöhön. Lastensuojelua (LSL 1983, 2 §) on perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun lisäksi kasvuolojen ja palvelujen kehittäminen sekä kasvatuksen tukeminen. Lasten kasvuolojen kehittäminen velvoittaa kuntia seuraamaan kasvuoloja ja poistamaan epäkohtia sekä ehkäisemään niiden syntyä. Kasvatuksen tukemiseen liittyy kunnille velvoite kehittää lasten, nuorten ja lapsiperheiden palveluja sekä tukea huoltajia lasten kasvatuksessa. Erityistä huomiota tulee kiinnittää lapsen ja nuoren tarpeisiin ja toivomuksiin. Ehkäisevän lastensuojelutyön toiminnalla tuetaan kaikkien lasten ja lapsiperheiden elinolosuhteita. (Esim. Mikkola & Helminen 1994.)

Lastensuojelun avohuollolla tarkoitetaan sosiaalityötä ja muita tarvittavia palveluja. Näin määriteltynä lastensuojelun kenttä on laaja-alainen. Lastensuojeluun kuuluvat sosiaalityön lisäksi muut sosiaalitoimen alueet kuten päivähoito ja päihdehuolto mutta myös terveydenhuollon sekä koulu- ja nuorisotoimen palvelut silloin, kun niitä käytetään lastensuojelun tukitoimina. Lastensuojelun avohuollon tukitoimet muodostavat laajan kokonaisuuden ja ne mahdollistavat monenlaisen tuen tarjoamisen perheille. (Ks. esim. Taskinen 1999.)

Avohuollon luonne on ennaltaehkäisevää ja vapaaehtoista sekä kotikasvatusta ja kodin olosuhteita tukevaa, neuvovaa ja ohjaavaa. Lastensuojelun avohuollon mahdollisuuksien kirjo vaihtelee kunnittain ja alueittain. Jos kunnassa on laaja palveluvalikoima, tukitoimet voidaan valita ja toteuttaa perhelähtöisesti eli siten, että perhe saa tarvitsemiaan palveluita ja moni-

ammattillinen yhteistyö mahdollistuu (Heino 2002, 90). Vastaavasti kunnan niukka palveluvalikoima voi merkitä lastensuojelussa sitä, että avohuollon palveluista vastaa yksin sosiaalityöntekijä (Bardy 2002, 22). Kuntien velvollisuutena on kuitenkin aina taloudesta ja resursseista riippumatta järjestää lastensuojelun avohuollon palveluita kaikille lapsille ja nuorille, joiden terveys tai kehitys on vaarantunut kasvuoloista tai lapsen käyttäytymisestä johtuen (LSL 1983, 12 – 13 §).

Kuntien sosiaalihuollon palvelujärjestelmät ovat tilanteessa, jossa vähenevin resurssein on vastattava lisääntyviin palvelutarpeisiin. Lasten ja perheiden ongelmat kasvavat ja myös muuttuvat sekä moninaistuvat. Samanaikaisesti lapsiperheiden mahdollisuudet saada kunnallisia kotipalveluja ovat vähentyneet huomattavasti. Kunnalliset kotipalvelut kohdentuvat entistä enemmän vanhusväestön tarpeisiin. Esimerkiksi, kun vuonna 1991 lähes 50 000 lapsiperhettä sai kotiapua sosiaalipalveluista, vastaava luku oli romahtanut alle 20 000 vuoteen 2001 tultaessa. (Bardy 2002, 68.) Kuntien taloudelliset vaikeudet ovat näkyneet palveluiden tarjonnan vähenemisenä ja palveluverkoston ohentumisena.

Lastensuojelun interventiot perheeseen käynnistyvät tilanteissa, joissa lapsi tarvitsee erityistä suojelua. Perheinterventioita ei voi tarkastella irrallaan yhteiskunnan kehityksestä, sillä yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat perheiden elämään ja palvelujärjestelmään monin tavoin. Tutkimuksessani tämä merkitsee niin yksilötason kuin instituutiotason tarkastelua ja toisaalta linkitymistä modernisaatiokeskusteluun.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimustehtävä ja asetelma

Lastensuojelussa yhteistyö perheen kanssa on tullut tärkeäksi toimintatavaksi. Lastensuojeluun on etsitty uusia ja toimivia työtapoja erilaisten kehittämishankkeiden avulla. Perhetyö on melko uusi työtapana (esim. Hurtig 2003b), jolla yhteistyötä toteutetaan. Perhetyön keinoin autetaan esimerkiksi lasta selviämään ongelmistaan kartoittamalla ja poistamalla lapsen elämisen ympäristössä olevia riskitekijöitä.

Tutkimukseni kohteena on perhetyö lastensuojelun työtapana. Tutkimukseni tehtävänä on rakentaa kuvaa perhetyön luonteesta ja toimintatavasta perheiden, perhetyöntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Yksilö, perhe ja yhteiskunta sekä niiden väliset yhteydet ja vuorovaikutusprosessit vaikuttavat toisiinsa monella tavalla. Tämän lisäksi sosiaalinen konteksti, kulttuuri ja ympäristön vuorovaikutus liittävät eri toiminnan tasot yhteen. Tutkimuskysymykseni ovat hakeneet muotoaan kirjoitusprosessin aikana. Ne ovat tiivistyneet kolmeen pääkysymykseen:

1. Millaisiin päämääriin perhetyön interventioilla pyritään?
2. Millaisena tukena perhetyö näyttäytyy?
3. Miten perheet, perhetyöntekijät ja sosiaalityöntekijät tekevät työtä yhdessä?

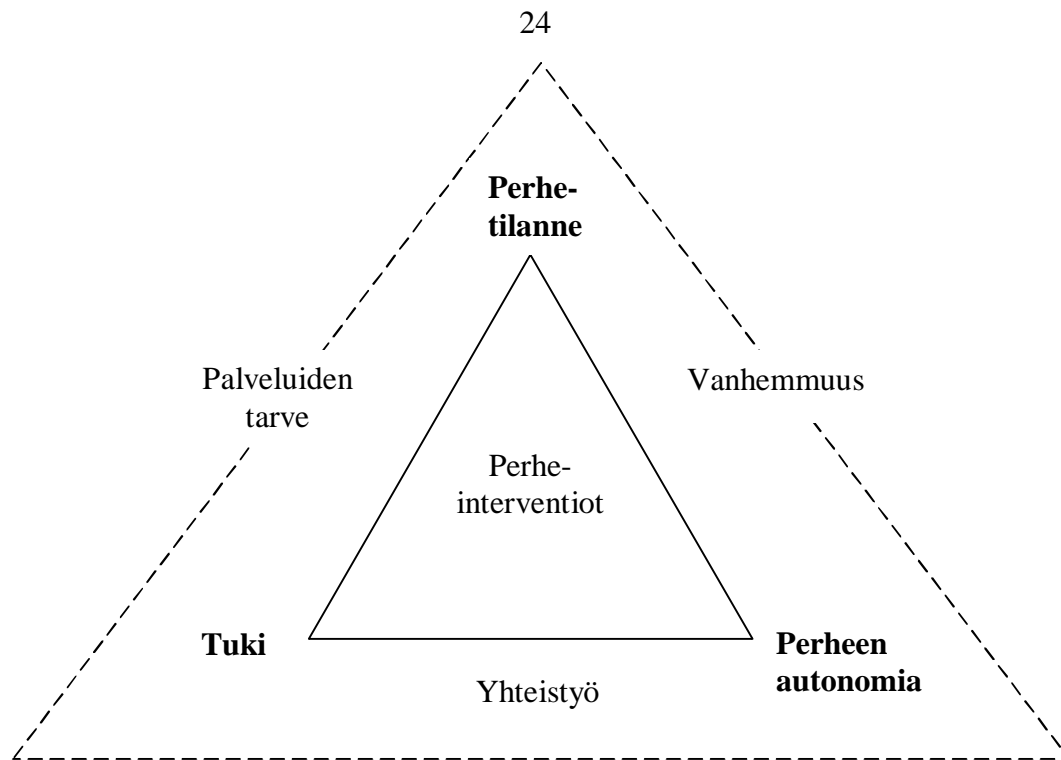
Tutkin perhetyötä perhelähtöisestä orientaatiosta. Tutkittavina teemoina ovat silloin perheen autonomia ja vapaaehtoisuus sekä yksilölliset tukimuodot. Tarkastelen, miten nämä teemat ovat toteutuneet ja miten perhetyön interventiot ovat auttaneet perheitä. Perhetyössä ja yleensä sosiaalityössä perhelähtöisen työskentelyn periaatteen voi lyhyesti ilmaista tarkoittavan sitä, että perhe on tasavertainen yhteistyökumppani muiden toimijoiden kanssa ja että palvelut perustuvat lapsen ja vanhemman tarpeisiin. Perhelähtöisen työorientaation to-

teuttaminen voi olla vaikeata, sillä perheenjäsenten tarpeet eivät aina ole samat. Esimerkiksi lapsen edun toteutuminen voi merkitä vanhemman edun toissijaisuutta.

Tarkastelen yhteistyötapojen edellytyksiä ja esteitä perhetyössä. Analysoin aiheet seuraavista näkökulmista: Miten perheiden kasvaviin palveluiden tarpeisiin vastataan? Minkälaisiin tilanteisiin perhetyötä tarjotaan? Minkälaisia yksilöllisesti räätälöityjä palveluita perheille tarjotaan? Miten lapsiperheiden kanssa työskennellään? Lisäksi selvitän, miten perheet ovat kokeneet tarjotun tuen.

Tutkimustehtävän valintaan vaikuttivat työelämässä syntynyt kiinnostus aihealueeseen ja myös se, ettei aihetta ole paljoa tutkittu sekä halu tuottaa aiheesta tutkittua ja uutta tietoa, jota voitaisiin soveltaa käytännön lastensuojelutyöhön. Tutkimusprosessin kuluessa tekemäni valinnat ja rajaukset ovat tarkentaneet tutkimustehtävääni. Tutkimus on case- eli tapaustutkimus. Perhetyön prosessin ymmärrän tietynä kokonaisuutena eli tapauksena. Tapaus käsitteenä ei merkitse välttämättä henkilötasoa. Tutkin perhetyötä sen todellisissa, vuorovaikutteisissa ympäristöissä. Tavoitteenani on kuvata sitä, mitä perhetyö on palvelunkäyttäjien eli perheenjäsenten, sosiaali- ja perhetyöntekijöiden näkökulmasta osana ympäristöä, kunnallista ja paikallista palvelujärjestelmää. Tapaustutkimuksen keskeinen tavoite on tutkia tapausta ainutkertaisuudessaan ja siinä ympäristössä, jossa ilmiö tapahtuu. Tapaustutkimuksessa painottuvat toimijoiden oma ajattelu ja merkitykset. (Esim. Yin 1994, 13 – 14.)

Tutkimusasetelmaa voi kuvata kolmiona, josta ilmenevät tutkimuksen kiinnostuksen kohteet. Kolmion sisällyksen muodostavat perhetyön perheinterventiot, jotka ovat tutkittavana ilmiönä. Kuvioon sisältyvät tutkimuksen keskeiset käsitteet sekä niiden suhteet. Perhetyön luonteen ja toimintatapojen tulkinnalla jäsenmän perhetyön eri ulottuvuuksia.

Kuvio 2. Tutkimusasetelma

Kolmion kärkien välisistä suhteista perhetilanne ja tuki määrittävät palveluiden tarpeen ja luovat sen toiminnallisen ympäristön, jossa perhetyön interventiot mahdollistuvat. Perhetilanteen ja autonomian suhde tuo vanhemmuuden tarkasteluun. Kun tarkastellaan autonomian ja tuen suhdetta keskiöön nousee yhteistyö ja sen saamat merkitykset toiminnassa. Perheelle annettua tukea tarkastelen perheenjäsenten ja työntekijöiden kokemusten valossa. Perheenjäsenet ja työntekijät tulkitsevat perhetyön toteutumista kukin oman kontekstinsa näkökulmasta. (Ks. Pohjola 1994, 31 – 34.)

Tutkimusasetelmaa on tarkasteltava monesta näkökulmasta, jotta se soveltuisi tutkimukseeni ja turvaisi tutkimuksen tavoitteiden saavuttamisen. On selvitettävä: Minkälaista aineistoa tarvitsen? Miten hankin ja analysoin aineiston? Tarkoitukseni oli tutkia perhetyön tavoitteita ja sitä, miten perhetyöllä kyettään vastaamaan perheen tarpeisiin. Tavoitteenani oli lisäksi selvittää, missä ja miten perhetyötä toteutetaan ja perhetyössä käytettäviä työmuotoja sekä per-

heenjäsenten ja työntekijöiden suhteita. Päädyin empiirisen laadullisen tutkimusaineiston keräämiseen.

3.2 Aineiston keruu ja analyysi

Tutkimuksen keskeisin aineisto muodostuu kuuden perheenjäsenen, kahden sosiaalityöntekijän ja kahden perhetyöntekijän haastatteluista. Muistiinpanot, joita tein perhetyön koulutuksessa ja haastattelujen jälkeen päiväkirjaan, muodostavat osan aineistosta.

Aineiston keruumenetelmäksi valitsin teemahaastattelun (esim. Eskola & Suoranta 2000). Päädyin ratkaisuun, koska kiinnostukseni kohteina olivat haastatteltavien omat kokemukset, käsitykset ja mielipiteet perhetyön interventioista (vrt. Pohjola 1994, 31 - 34). Arvioin, että teemahaastattelut tuottavat parhaiten aineistoa, jonka avulla voin löytää vastauksia tutkimuskysymyksiin. Haastattelutilanteet mahdollistivat lisäkysymysten esittämisen ja täsmennysten pyytämisen kerrottuihin asioihin. (Ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 14.)

Haastattelutilanteita varten valmistelin teemaluettelon käsiteltävistä aihealueista (Ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 35 – 40). Luettelossa oli kuusi laajaa aihepiiriä ja niiden alla tarkentavia teemoja, joista oli tarkoitus keskustella. Aihepiirit olivat perhetyö lastensuojelun toimintana, perhetyön toimintatavat, perhelähtöisyys, perheenjäsenten asema, yksilölliset palvelut ja toimijoiden suhteet. Perheenjäsenten eli palvelujen käyttäjien, sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden haastatteluissa käytin soveltaen samaa teemaluetteloa. Haastattelukysymysten teema-alueet syntyivät tutkimustehtävästä, johon tutkimuksessani hain vastausta. Myös lukemani lähdekirjallisuus ja aiemmat tutkimukset ovat vaikuttaneet haastatteluteemojen muotoutumiseen. Tutkimusaiheen hyvä käytännön tuntemus nopeutti teemojen syntymistä. Toisaalta oman työalueen tutkiminen herätti monenlaisia ajatuksia. Miten omat ennakkokäsityk-

set aiheesta ohjaavat tutkimuksen tekoa? Ovatko ennakkokäsitykseni esteenä joidenkin asioiden havaitsemiseen?

Valmistautuminen aineiston keruuseen herätti minut pohtimaan sosiaalityöntekijä – tutkija rooliani erityisesti haastattelutilanteissa. Pohdin, tarkoittaako oman työn tutkiminen haastattelutilanteissa vetäytymistä työntekijän ammattiroolista. Arvelin haastattelutilanteissa tutkimuksellisen otteen merkitsevän haastateltavien kuuntelemista ja keskustelun eteenpäin viemistä ja sitä, ettei minun tarvitse esittää kommentteja tai kannanottoja haastateltavien esittämiin kysymyksiin. Tämä herätti kuitenkin ristiriitaisia tunteita. Tuskin onnistun vetäytymään sosiaalityöntekijän ammattiroolista ja pohdin myös sitä, onko se edes tarpeellista. Näin ollen en ollut haastattelutilanteissa ainoastaan passiivinen kuuntelija, vaan välillä myös aktiivinen keskustelija.

Haastateltavat valitsin Nuorten Ystävät ry:n Rovaseudulla vuosina 1998 – 2002 toimineen Lapsi Lapissa -kehittämishankkeen (ks. Karjalainen 2003) perhetyöhön osallistuneista asiakasperheistä ja alueen sosiaalityöntekijöistä sekä kehittämishankkeen perhetyöntekijöistä. Järjestön perhetyöntekijät ottivat perheisiin yhteyttä ja kysyivät heiltä suostumusta haastatteluun. Perhetyöntekijät ilmoittivat minulle yhteystiedot perheistä, jotka olivat lupautuneet osallistumaan tutkimukseen. Sosiaalityöntekijöihin otin itse suoraan yhteyttä ja sovin haastatteluajasta. Perhetyöntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden saaminen haastatteluun sujui helposti. Perheenjäsenten tavoittaminen ja suostuminen haastatteluun ei ollut yhtä mutkatonta. Perhetyöntekijät eivät tavoittaneet perheitä aikaisempien yhteystietojen perusteella tai perheet eivät olleet varmoja halukkuudestaan suostua haastatteluun. Joissakin tapauksissa yksi perheenjäsen päätti, ettei kukaan perheestä osallistu haastatteluun. Haastatteluun suostumattomat perheet tai perheenjäsenet eivät halunneet keskustella arkaluonteisista asioistaan ulkopuolisen ihmisen kanssa.

Kehittämishankkeen aikana perhetyöntekijät olivat työskennelleet 46 eri perheen kanssa. Suurin osa perheistä oli Rovaniemen kaupungin ja Rovaniemen

maalaiskunnan alueilta. Perhetyöntekijät olivat kirjanneet perhetyöprosessin kestoajoja. Työskentely oli kestänyt keskimäärin kolmesta neljään kuukauteen. Pisimmät prosessit olivat noin 10 kuukauden ja lyhyimmät kahden viikon mittaisia. (Karjalainen 2003, 28.) Haastatteluun pyydettyjen perheiden valintakriteeriksi esitin ainoastaan sen, että perhetyön kesto olisi ollut vähintään kolme kuukautta.

Käytännön realiteetit vaikuttivat paljon tutkimukseni valintoihin. Tutkimuksen toteuttaminen työ- ja asuinpaikkakunnallani ei tullut kysymykseen. Minun oli vaikea kuvitella itseäni tutkijana tuttujen ihmisten parissa ja ainoa paikkakunnan perhetyöntekijä oli työtoverini. Olin ollut aloitteentekijä perhetyön suunnittelussa, seurannut ja ohjannut perhetyöntekijää käytännön toteutuksessa. Kotipaikkakuntani lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat läheisiä yhteistyökumppaneita ja entisiä työtovereita. Myös perheenjäsenet, joita olisin voinut haastatella, olivat minulle ennestään tuttuja.

Keräsin aineiston vuoden 2003 maaliskuun ja toukokuun välisenä aikana. Perhetyöntekijöitä lukuun ottamatta haastateltavat olivat minulle ennestään tuntemattomia henkilöitä. Perheenjäseniä haastattelin heidän kodeissaan, perhetyöntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden haastattelut suoritin heidän työpaikoillaan. Haastattelut kestivät noin 1 1/2 tuntia ja nauhoitin haastattelut yhtä lukuun ottamatta. Ennen varsinaisia haastatteluja kerroin tutkimuksestani ja sen tarkoituksesta. Haastattelut tein yksilöhaastatteluina. Haastattelin ensin perhetyöntekijät, sitten sosiaalityöntekijät ja viimeisenä perheenjäsenet. Tämä järjestys oli tietoinen valinta.

Aloitin haastattelut perhetyöntekijöistä. Ajatuksenani oli, että perhetyöntekijöiden kanssa voin tarvittaessa sopia joustavasti uudet haastatteluajat, mikäli haastattelurunkoni ei sellaisenaan toimi. Perhetyöntekijät olivat ennestään tuttuja ja työskentelemme samassa järjestössä vaikkakin eri paikkakunnilla. Perhetyöntekijät, mies ja nainen, työskentelevät työparina. Toinen on koulutukseltaan mielisairaanhoitaja ja toinen on sosiaalityöntekijä. Heidän suhtautumi-

sensa haastatteluuni oli myönteistä ja innostunutta. He kuvasivat perhetyön prosessia, toimintatapojaan ja työmenetelmiään. Haastattelujen jälkeen mietin päiväkirjassani, odotettiinko minulta kommentteja ja palautetta. Kannanoton ja palautteen odotukset liittyivät perhetyöntekijöiden toimintatapoihin, siihen millaisina ne minulle näyttäytyvät.

Sosiaalityöntekijät olivat Rovaniemen kaupungin ja maalaiskunnan työntekijöitä. Heitä haastatellessani minulla oli hyötyä omista sosiaalityöntekijän kokemuksistani. Meitä yhdisti yhteinen kieli ja työkuulttuuri sekä yhteinen kokemus lastensuojelusta ja sosiaalityöstä, jotka helpottivat keskusteluja. Tyytyväisyyttäni lisäsi se, että sosiaalityöntekijät olivat varanneet riittävästi aikaa haastatteluun. Pohdin kuitenkin päiväkirjassani haastattelun jälkeen jäikö heillä jotain sanomatta, kun edustan perhetyöntekijöiden kanssa samaa järjestöä. Pohdintaani siivitti sosiaalityöntekijöiden kritiikkittömyys järjestön perhetyön toteutusta kohtaan.

Haastattelin kuutta perheenjäsentä, jotka ovat neljästä eri perheestä. Aineistosani on kaksi nuoren ja neljä aikuisen haastattelua. Aikuisten haastattelut koostuvat kolmen äidin ja yhden isän haastatteluista. Myös nuorten haastatteluissa ovat molemmat sukupuolet edustettuina. Ensimmäiseen perheeseen kuuluvat äiti ja yksi alle kouluikäinen lapsi. Toisessa perheessä on äiti ja yksi 16-vuotias poika. Kolmannen perheen muodostavat äiti, 13-vuotias tytär ja 18-vuotias poika. Neljännessä perheessä on isä, 15-vuotias tytär ja 16-vuotias poika. Perheiden tunnistamisen vaikeuttamiseksi olen muuttanut lasten iät, kuitenkin niin, että asialla ei ole merkitystä tutkimuksen asiasisältöön.

Alkuperäinen tavoite oli, että haastattelen koko perhettä, äitiä, isää ja lapsia yhdessä tai perheenjäseniä erikseen, mutta tämä tavoite ei toteutunut. Yhteiseen haastatteluun suostuvia perheitä ei löytynyt. Haastateltavat perheenjäsenet olivat puheliaita ja keskustelun nauhoittaminen ei heitä pääsääntöisesti häirinnyt.

Yhdessä haastattelutilanteessa päädyimme haastateltavan kanssa siihen ratkaisuun, että en nauhoita keskustelua, vaan teen muistiinpanoja haastattelupäiväkirjana toimineeseen punakantiseen ruutuvihkooni. Tämä haastattelutilanne oli kestoltaan pisin, yli kolmen tunnin mittainen. Alkuun keskustelu rönnsyili ja katkeili, siihen tuli taukoja, hiljaisia hetkiä. Nämä hiljaiset hetket vähensivät haastateltavan ahdistusta. Minulle ne antoivat mahdollisuuden orientoitua haastattelun etenemiseen. Erityisenä ja hyvänä piirteenä tässä haastattelussa oli se, että tein muistiinpanoja koko keskustelun ajan. Useissa haastatteluissa nauhoituksen päättyessä keskustelu jatkui ja vapautui entisestään. Näistä loppukeskusteluista myöhemmin tekemäni muistiinpanot saattoivat olla epätarkkoja. Perheenjäsenten haastattelu oli minulle haastattelijana vaativin tehtävä. Aineiston keruuvaiheessa pohdin monesti, olinko tähän ryhtyessäni ollut tietoinen teemahaastattelun tuomasta moninaisuudesta. Olinko tulkinut menetelmän käytön yleisyyden (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000) tarkoittavan käytön helppoutta?

Nuorten ja aikuisten haastattelutilanteet vaativat minulta erilaiset lähestymistavat. Haastatteluun suostuneet nuoret olivat valmiita kertomaan perhetyön tuomista kokemuksistaan. He kuuntelivat minua tarkasti ja osallistuivat keskusteluun aktiivisesti. Heidän puheenvuoronsa olivat kuitenkin lyhyitä. Pyysin useasti nuoria kertomaan lisää asiasta. Voisitko vielä kertoa tästä, tai mitä muuta haluaisit vielä sanoa tästä, olivat paljon käyttämiäni motivointitapoja. Keskusteluaiheeseen palaaminen ja lisäkysymysten esittäminen sekä nuoren mielipiteen täsmentäminen olivat tyypillisiä tehtäviäni nuorten haastatteluissa. Nuorten haastatteluja lukiessani olen pohtinut, miten olisin voinut toimia toisin. Olisiko nuorilla itsellään ollut vaihtoehtoja esimerkiksi haastattelupaikan suhteen? Nuorten haastatteluissa olen käyttänyt spontaanisti voimavarakeskeisen työskentelyn menetelmiä. Käytin aluksi samoja ilmaisuja, joita nuoret käyttivät, luodakseni yhteyden heihin. Tarkkailin haastattelun ajan sanattomia reaktioita ja pyrin antamaan myönteistä palautetta haastattelun aikana. (Ks. O'Hanlon & Weiner-Davis 1990, 93 -122; Jäppinen & Ewalds 2003, 24 - 41.)

Aikuisilla oli ikään kuin valmiina oma tarinansa, jonka he halusivat minulle kertoa. He rakensivat kertomuksensa itseä ja elämää kohdanneiden vaikeuksien ympärille. Tehtäväni oli ohjata keskustelua aiheisiin, jotka olivat tutkimustehtäväni kannalta tärkeitä. Kaksi haasteltavaa kysyi nauhoituksen päätyttyä, täyttävätkö he lomakkeen sitä haastattelua varten. Näiden haastatteluiden jälkeen koin onnistumisen tunnetta. Työssäni olen tottunut keskustelemaan ihmisten kanssa ja kartoittamaan heidän elämäntilanteitaan, mistä oli paljon hyötyä haastattelutilanteissa. Aikuisten haastattelutilanteita voisi lyhyesti kuvata vapaamuotoisiksi keskustelutilanteiksi. Luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen syntymistä haastateltavien ja minun, haastattelijan, välillä pidin vaikeiden ja arkaluontoisten asioiden puhumisen edellytyksenä. Haastattelijana ja tutkimuksen tekijänä minulla oli omat intressini kerätä tietoa ja ohjailla keskusteluita sen mukaisesti. Sosiaalityöntekijän roolissa toimiessani työskentely kulkee asiakkaan tavoitteiden pohjalta. Minulla työntekijänä ei voi olla valmista työskentelymallia, työskentelyn suunta määrittyy aina asiakaskohtaisesti. Perheenjäsenten haastattelutilanteita voisi kuvata tasapainotteluksi haastattelijan ja sosiaalityöntekijän rooleissa. Näin oli hyvä työskennellä.

Purin haastattelunauhat tekstimuotoon sanatarkasti työmäärää ja työn hidasta etenemisestä uhmaten. Työn tässä vaiheessa en halunnut tehdä tulkintoja karisimalla materiaalia. Ennen haastatteluaineiston tulostamista poistin sellaiset kohdat, joita haastateltavat eivät halunneet minun käyttävän aineistossani. Poistamani kolme kohtaa sisälsi asioita, joiden haastateltavat arvioivat loukkaavan yhteistyökumppaneitaan. Kyseessä olivat esimerkiksi näkemyserot työntekijöiden toimenkuvissa.

Teemahaastattelut tuottivat määrällisesti ja sisällöllisesti laajan aineiston. Litteroitua tekstiä kertyi yhteensä 106 sivua. Haastattelut onnistuivat myös teknisesti kiitettävästi yhtä haastattelua lukuun ottamatta. Tässä haastattelussa liikenteen melu häiritsi nauhoitusta ja keskustelun tuottaminen tekstiksi oli erittäin työlästä. Suoritin uusintahaastattelun yhdelle työntekijälle ja tarkistin tietoja puhelimitse yhdeltä perheenjäseneltä.

Valitsemani aineistonkeruumenetelmä tuotti perhetyön interventioista monitasoista tietoa. Perheiden tilanteet näyttäytyivät aluksi melko erilaisilta. Haastattelujen purkamisen ja alustavan analysoinnin jälkeen niistä löytyi kaikista yhteisiä taustatekijöitä kuten työttömyys tai yksinhuoltajan vuorotyö, taloudelliset huolet tai ylivelkaantuminen, päihde- tai mielenterveysongelma ja avo- tai avioero. En pitänyt tarpeellisena lisätä haastattelujen määrää, sillä tavoitteenani ei ole niinkään kattavan kuvan luominen vaan näkökulmien kirjon esille saaminen tutkittavasta ilmiöstä.

Aineiston alustava analysointi alkoi, kun kuuntelin nauhat jokaisen haastattelun jälkeen. Tein myös päiväkirjaani muistiinpanoja ja kirjoitin siihen tuntemuksistani ja tekemistäni havainnoista. Vaikka suoritin ja purin itse haastattelut niin lukiessani aineistoa, huomasin asioita, joita en aikaisemmin ollut havainnut. Jatkoin aineistoon perehtymistä lukemalla haastatteluja useamman kerran. (Ks. Hirsjärvi & Hurme 2000.)

Aineiston käsittelyn aloitin järjestämällä sen teemoittain. Lähdin liikkeelle etukäteen valmistamastani haastattelurungosta. Näin pystyin keskittymään yhteen teemaan ja aineiston lukeminen ja käsittely helpottuivat. (Ks. Eskola & Suoranta 2000, 149 – 154.) Haastattelujen erilaisuus ja epäyhtenäisyys mutkistivat aineiston ryhmittelyä teemoihin. Aiheutuivatko nämä ongelmat haastatteluaineiston vähäisyydestä? Perheenjäsenten puheenvuorot olivat laajempia kuin perhe- tai sosiaalityöntekijöiden. Työntekijät pysyivät hyvin teemassa ja ilmaisivat selkeästi näkemyksensä asiasta. Keskustelu kulki yleisellä tasolla ja työntekijöiden kommentit olivat joskus todella lyhyitä ja normatiivisia. Aikuiset perheenjäsenet puhuivat omista kokemuksistaan pohdiskellen. He kertoivat monesti asiayhteyksiin liittyviä kehystarinoita, jotta asia aukeaisi minulle, tuntemattomalle haastattelijalle. Analyysivaiheessa tämä tarkoitti sitä, että yksi haastattelupätkä sisälsi useita teemoja. Aineiston purkaminen ja pilkkominen osiin kuvaavat osuvasti tätä analyysivaihetta.

Järjestin jokaisen haastattelun uudelleen teemojen mukaisesti. Teemoihin ryhmittelyn jälkeen aineisto oli pirstaleinen, sillä teemoja oli runsaasti. Lisäksi aikaisemmin tarpeettomaksi luokittamani haastattelumateriaali tuli joiltakin osin tärkeäksi. Jatkoin aineiston käsittelyä kokeilemalla erilaisia luokittelutapoja tutkimuskysymysten ja haastatteluaineiston avulla. Seuraavaksi kokosin aineiston kuuteen teemaan; perhetyö lastensuojelussa, perhetyö toimintana, perhelähtöisyys, perheenjäsenten asema, yksilölliset palvelut ja toimijoiden suhteet. Teemat ryhmittelin tutkimustehtävän ja haastatteluaineiston avulla kolmeen laajaan luokkaan. Niitä ovat perhetyö lastensuojelun avohuollossa, perhetyön moninaisuus ja toimijoiden yhteistyö. Analyysi oli monivaiheinen prosessi. Edellä kuvaamani prosessi on hyvin ohut kuvaus siitä, mitä kaikkea aineiston analyysin liittyi. Johanna Hurtig (2003b, 68) toteaa, että edes tutkijan on mahdotonta hahmottaa kaikkia polkuja, joita hän on tutkimuksen analyysin kuluessa kulkenut. Tämä käsitys vastaa omia kokemuksiani aineistoni analyysivaiheessa.

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni, mihin perhetyön interventioilla pyritään, haen vastauksia analysoimalla aineistostani perhemuotojen rakenteita sekä tarkastelemalla lapsiperheen käsitteen ulottuvuuksia. Lisäksi puran perhettä yksilöitymiskehityksen prosessien kautta sekä pohdin, miten perhettä luodaan ja ylläpidetään. Pohdin varhaisen puuttumisen, perhelähtöisyyden ja perheenjäsenten aseman, erityisesti lapsen aseman teemoja perhetyön interventioissa.

Toisen tutkimuskysymykseneni, millaisena tukena perhetyö näyttäytyy, osalta analysoin perhetyön työmuotoja ja niiden teoreettisia lähtökohtia sekä pohdin niiden käytännön sovelluksia. Millaisia perhetyön toimintamuodot ja perhetyöntekijöiden työorientaatiot ovat aineistossani?

Kolmanteen tutkimuskysymykseeni, miten perheet, perhetyöntekijät ja sosiaalityöntekijät tekevät työtä yhdessä, haen vastauksia analysoimalla lapsen ja aikuisten, vanhempien ja työntekijöiden, välisiä suhteita. Suhteiden taustalla

olevat oikeudet ja velvollisuudet haastavat analysoimaan lainsäädäntöä ja siitä välittyviä ideologioita käsityksiä lapsuudesta. Miten suhteet rakentuvat perhelähtöisessä lähestymistavassa? Yksilöllisten palveluiden haasteita avaavien yhden perheenjäsenen elämänselityksen avulla.

3.3 Eettiset kysymykset

Eettiset kysymykset liittyivät kiinteästi tutkimuksen jokaiseen vaiheeseen. Paljon kysymyksiä tuottanut eettinen pohdinta on yksi osa tutkimusprosessia. Pidinkin myös päiväkirjaa, johon kirjoitin haastattelutilanteisiin ja koko tutkimusprosessiin liittyneitä tunteitani ja tekemiäni havaintoja. Päiväkirjassa pohdin paljon eettistä vastuutani.

Haastattelemiini henkilöt ovat osallistuneet tutkimukseen vapaaehtoisesti. Heidän henkilöllisyytensä ei saa paljastua, mitä on tällaisessa tutkimustavassa pidettävä itsestään selvytenä. Haastateltavien osallistuminen tutkimukseen perustuu vapaaehtoisuuteen ja anonyymiyteen. Mitä muuta lupaukseni tietojen luottamuksellisesta käytöstä tarkoittaa? Onko analyysini oikea? Tekeekö se oikeutta haastateltavieni kerronnalle?

Kirkkaimpina eettiset kysymykset avautuivat, kun haastattelin perheenjäseniä. Nämä lastensuojelua tarvitsevat perheet päästivät minut koteihinsa ja odottivat minua siellä katetun kahvipöydän ääressä. Nämä vieraat ihmiset esittelivät minulle kotinsa, käsityksiään tai valokuvia läheisistään. Ihmiset kertoivat minulle elämänselityksensä. He palasivat mielikuvissaan niihin vaikeisiin elämäntilanteisiin, joista halusin tietää. He kertoivat minulle kokemuksistaan, jotka tekivät heidät vieläkin surullisiksi, saivat heidät ahdistumaan tai itkemään. Nämä ihmiset toivoivat vielä, että heistä olisi ollut hyötyä tutkimukseni teossa.

”Toivottavasti tästä haastattelusta oli sinulle jotakin hyötyä.” (perheenjäsen 1)

Mitä hyötyä perheenjäsenille oli suostumisesta haastateltavaksi? Anneli Pohjola (1994) kirjoittaa haastattelukokemuksistaan ja toteaa, että hyvistä pyrkimyksistä huolimatta tutkijalla on vähän annettavaa tutkittavilleen ja haastatellututkimuksesta muodostuu helposti riistosuhde. Hän on pohtinut paljon oikeuttaan tunkeutua ihmisten elämään. Vastavuoroisuuden idea ja kokemusten jakaminen eivät toteudu etenäkään silloin, kun tutkimus koskee yhteiskunnan huono-osaisiksi leimaamia ihmisiä. (Mt. 41 – 43.)

Eettiset velvoitteet koskevat haastateltavien lisäksi yhteiskuntaa, lukijoita ja työyhteisöäni, jonka perhetyö on tutkimuksen kohteena. Tulkintojen suhteen on pyrittävä totuudenmukaisuuteen ja puolueettomuuteen. Tutkijan roolissa minun on tunnettava vastuuni ja tunnistettava tilanteisiin mahdollisesti vaikuttavat seikat (vrt. Compton & Galaway 2000, 164 – 166). Ensisijaisia eettisiä periaatteita tutkimuksen teossa ovat olleet luottamuksellisuus, lupauksen pitäminen ja totuuden kirjoittaminen. Eettisten ongelmien tiedostaminen ja omien arvojen sekä tietoperustan tunnistaminen ja niiden reflektointi ovat olleet tutkimukseni tukipilareita. (Ks. Silverman 1994, 7 – 8.)

Käsitteiden määrittely ja analyysin sopivuus aineiston käsittelyyn antavat mahdollisuuden arvioida luotettavuutta tässä tutkimuksessa (ks. Mäkelä 1990). Objektiivisuus- ja puolueettomuusnormit vaativat, että tutkimustulokset ja omat tulkinnat on pidettävä toisistaan erillisinä (esim. Uusitalo 1991, 31 - 35). Tutkijana en ole kuitenkaan näkymätön ja passiivinen havainnoitsija vaan tutkimusprosessin subjekti. Tutkimusprosessia ovat muovanneet omat henkilökohtaiset ominaisuuteni sekä eettiset ja poliittiset sitoumukseni, jotka ovat ohjanneet tutkimuksessa tekemiäni valintoja. (Ks. Bogdan & Biklen 1992, 47; Silverman 1994, 6 – 7.)

Tutkimustulosten riippuvuus tutkijasta on tieteessä pyritty estämään tutkimusprosessin tarkalla kuvauksella. Tavoite on, että kuka tahansa voi myöhemmin toistaa tutkimuksen ja päätyä samaan tulokseen. Laadullisessa tutkimuksessa toistettavuuden vaatimusta on vaikea toteuttaa ja tutkimuksen toistettavuusvaatimuksen sijaan pyrin seurattavuuskriteerin täyttymiseen. Seurattavuuden arvioimista varten kuvaan kattavasti aineistoa ja tutkimusprosessia. Aineiston hankinta ja analyysi on selostettava lukijoille, sillä laadullisen tutkimuksen analyysin luotettavuus on yhteydessä aineistoon. Analyysini tueksi voin esittää alkuperäisiä suoria lainauksia. Olen identifioinut lainaukset henkilökohtaisin koodein, joita ovat perhetyöntekijä 1 ja perhetyöntekijä 2, sosiaalityöntekijä 1 ja sosiaalityöntekijä 2, sekä perheenjäsen 1, 2, 3, 4, 5 ja 6.

4 PERHETYÖ LASTESUOJELUN TOIMINTANA

4.1 Lastensuojelun paikka ja toimintakäytännöt

Lastensuojelun sijoittaminen kunnan palvelukokonaisuuteen osoittautui tutkimuksellisesti haastavaksi. Yhtäältä lastensuojelun palvelut kuuluvat kuntien sosiaalityöhön, toisaalta lastensuojelutyöksi voidaan määritellä kaikki sellainen viranomaistoiminta, joka edistää lasten hyvinvointia. Palvelujärjestelmässä lastensuojelun toiminnallinen kehys näyttäytyy laaja-alaisena. Lastensuojelun paikka kunnan palvelujärjestelmässä määräytyy sen perusteella, miten lastensuojelutyö ymmärretään. Tutkimukseni kohdentuu lastensuojelun avohuollon perhetyöhön, jolloin paikannun hallinnollisesti sosiaalityöhön ja kunnan sosiaalitoimeen.

Lasten ja lapsiperheiden palveluita on kehitetty monen järjestelmän kautta. Hallinnollisesti ne sijoittuvat kuntien sosiaali- ja terveydenhuoltoon sekä koulu- ja nuorisotoimeen. Tarja Heino (2002, 83) toteaa palvelukokonaisuuden havainnollistamisen yhdellä kuviolla olevan haasteellista. Hän on kuitenkin onnistunut kokoamaan kuvion ”lasten psykososiaalinen palvelukokonaisuus”, mikä todentaa palvelujen moniulotteisuutta ja hajanaisuutta.

Tarja Heinon (2002, 84) kuviossa (liite 1) palvelut on jaoteltu perus- ja erityispalveluihin. Peruspalveluita ovat esimerkiksi sosiaalityö, päivähoito, kotipalvelu, nuorisotyö, opetus sekä lääkäreiden ja terveydenhoitajien vastaanotot terveyskeskuksissa. Peruspalvelut koskevat koko ikäluokkaa ja ne ovat kaikkien käytettävissä. Erityispalveluita tuottavat muun muassa ensi- ja turvakodit, lastenkodit, ammatilliset perhekodit, erityiskoulut, lastenpsykiatrian poliklinikat ja -osastot sekä A-klinikat. Palveluiden järjestämisvastuu on kunnilla. Kunnat, kuntayhtymät ja valtio tuottavat palveluita, mutta myös järjestöt ja yksityiset yrittäjät sekä vapaaehtoiset kansalaiset osallistuvat niiden tuottamiseen.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän toimenkuva näyttäytyy kaksijakoisena. Siihen kuuluvat yksilön ja perheen tukeminen, mutta lastensuojelun ideaan liittyy myös sosiaalityöntekijän rakenteellinen tehtävä. Lastensuojelun rakenteellisella sosiaalityöllä tarkoitan lähinnä kunnalle kuuluvaa tehtävää lasten ja nuorten kasvuolojen järjestämisessä ja kehittämisessä. Kokeilu- ja kehittämishankkeet voidaan suunnata myös palvelujärjestelmän kehittämiseen. (Ks. Heino 2000; LSL 1 – 2 §.) Kyösti Raunio (2000, 11) toteaa, että ammatillinen sosiaalityö ei rajoitu vain välittömään asiakastyöhön, vaan se ulottuu myös yhteiskunnalliseen toimintaan. Sosiaalityöntekijän on ymmärrettävä asiakkaan tilanteen lisäksi yhteiskunnalliseen ympäristöön liittyviä lähtökohtia ja otettava ne huomioon.

Lastensuojelun tavoitteena on puuttua perheessä ilmeneviin ongelmiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Varhaisen puuttumisen ideologia, lapsen ensisijaisuus ja lapsen etu korostuvat lainsäädännössä sekä ammattilaisten puheissa. (Ks. Hurtig 2003b, 69 - 72.) Samanaikainen puhe lastensuojelun viimesijaisuudesta hämmentää. Kertooko tämä siitä, että lastensuojelutyö ymmärretään käytännössä helposti tarkoittavan huostaanottoja ja sijoituksia?

Tom Arnkil & Esa Eriksson (1996, 21) kuvaavat lastensuojelun sijoittuvan kunnan palvelujärjestelmässä palveluketjun loppuun. Kirjoittajat sijoittavat sosiaalitoimen palvelut yleisemminkin palveluketjun viimeisiksi lenkeiksi. Esimerkiksi toimeentulotuen palvelut ovat käytettävissä vasta, kun ensisijaiset tulolähteet ovat riittämättömät. Mitä lastensuojelun viimesijaisuudella tai kielikuvalla lastensuojelun sijoittumisesta palveluketjun loppupäähän halutaan oikeastaan sanoa? Merkitseekö se sitä, että varhaisen puuttumisen idea lastensuojelussa ei toteudu? Ymmärretäänkö kaikille kuntalaisille tarkoitetut perus- ja erityispalvelut viimesijaisina, kun niitä tarjotaan lastensuojelun palveluna lapselle tai perheelle? Kyösti Raunion (2000, 13 - 14) näkemys on, että sosiaalityötä ei ole enää perusteltua samaistaa marginaaliväestön ylläpitämiseen keskittyvään viimesijaiseen toimintaan, eikä korostaa sosiaalityön erilaisuutta muuhun hyvinvointivalttiolliseen toimintaan nähden. Sosiaalihuolto on laajen-

tunut viime vuosikymmeninä viimesijaisesta ylläpitäjistä monipuoliseksi palvelutoiminnaksi.

Toinen näkökulmani lastensuojelun viimesijaisuuden pohdinnassa tarkentuu sijaishuollon alueelle, jolloin avohuollon tukitoimet näyttäytyvät ensisijaisina toimenpiteinä ja sijaishuolto viimesijaisena. Avohuollon tukitoimet eivät välttämättä ole ensisijaisia huostaanottoon nähden, vaikka lastensuojelulaki korostaa avohuollon palveluiden ensisijaisuutta. Kari Virta (1994, 75) toteaa kuitenkin, että avohuollon tukitoimia voidaan pitää huostaanottoon nähden ensisijaisina, koska ne voidaan käynnistää lievemmin edellytyksin. Pohdintani osoitti sen, että *lastensuojelun toimenpiteet* voivat olla sosiaalipalvelujärjestelmässä joko viime- tai ensisijaisia. Lastensuojeluun kiinnitän ja ymmärrän kuuluviksi normaalipalvelut, jotka turvaavat lapsen etua ja pyrkivät estämään ongelmien syntymistä. Palveluita tarjotaan myös silloin, kun perheen voimavarat ja muun palvelujärjestelmän toimenpiteet ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Lastensuojelun ensisijaisuutta korostavat osaltaan uusien toimintamuotojen ja työskentelymallien useat kehittämishankkeet, jotka tähtäävät saumattoman ja laadukkaan palveluketjun turvaamiseen perheille. (Ks. Bardy 2002; Eirola 2003; Karlsson 1999.)

Aineistossani varhaisen puuttumisen idea merkitsee tavoitetta reagoida mahdollisimman nopeasti, kun lapsen tilanteessa huomataan ongelmia. Haastattelemani perhetyöntekijät olivat suunnitelleet työtään perheille, joiden asiakkuus oli aluillaan lastensuojelussa. Näistä perheistä perhetyöntekijät puhuivat harmaan alueen perheinä. Käytännössä heidän työpanostaan tarvittiin myös pitkäaikaisten lastensuojeluperheiden kokonaisvaltaiseen kartoitukseen ja korjaavaan työhön (Karjalainen 2003, 21 – 22). Tom Arnkil, Esa Eriksson ja Peppi Saikku (1998) ovat luoneet lastensuojeluun kahdeksan vyöhykettä käsittävän mallin, niin sanotun huolen harmaan vyöhykkeen (liite 2). Ensimmäisessä osassa lapsesta ei ole lainkaan huolta, kahdeksannessa vyöhykkeessä lapsi on otettu huostaan. Vyöhykkeet neljä ja viisi muodostavat harmaan vyöhykkeen, jossa sosiaalityöntekijän huoli lapsesta kasvaa ja lisäresurssien tarve

on tuntuva. Perhetyöntekijöille harmaan alueen perheet merkitsivät eri asiaa kuin lastensuojelun huolen harmaa vyöhyke. Tutkimukseni perhetyön interventiot sijoittuvat huolen harmaan mallin vyöhykkeille viidestä kahdeksaan yhtä interventiota lukuun ottamatta. Aineistossani sosiaalityöntekijän huoli lapsesta käynnisti perhetyön.

”Semmonen mielikuva mulla on, että perhetyötä enimmäkseen silloin, kun perheessä alkaa akuutisti mennä huonompaan suuntaan ja siitä se huoli alkaa.” (sosiaalityöntekijä 1)

Sosiaalityöntekijän on selvitettävä lapsen tilanne ja tarvittaessa autettava lasta ja hänen perhettään. Lastensuojelulaki velvoittaa yhteistyöhön vanhempien kanssa lapsen auttamisessa (LSL 1983, 2§). Tähän lapsen tilanteen ja perheen ongelmien selvittämiseen ja purkamiseen sosiaalityöntekijät käyttivät myös perhetyön interventioita.

”kun on kuljettu vähän matkaa perheen mukana ja ollaan hukassa, mikä tämä tilanne on. ...Kun kyseessä on pitkäkestoinen asiakkuus, perhe on tarkkailussa. Sitten tulee tarve lisätä volyymiä, niin tähän usein perhetyötä.” (sosiaalityöntekijä 2)

Perhetyön interventioita käytettiin tilanteissa, joissa perheen tarkkailu koettiin riittämättömäksi. Perheen lisääntynyt tuen tarve saattoi tulla esiin sosiaalityöntekijän ja perheen tapaamisissa tai niin, että sosiaalityöntekijälle oli tullut tieto lapsen pahoinvoinnista esimerkiksi kouluterveydenhoitajalta. Perhetyöhön turvauduttiin myös silloin, kun sosiaalityöntekijät kokivat tarvitsevana lisäselvitystä perhetilanteesta tai perhetyön keinoin pyrittiin ratkaisemaan perheen ongelmia.

Lastensuojeluperheiden avun tarpeet ovat monisyisiä, minkä vuoksi perheiden kanssa työskentelee usein moniammatillinen yhteistyöverkosto. Millaisista lenkeistä lastensuojelu ja sen tarjoama perhetyö voivat muodostua? Sosiaali- ja terveydenhuolto sekä koulutoimi muodostuivat aineistossani palveluketjun

merkittävimmiten lenkeiksi. Kahden perheen tilanteessa opettaja oli ollut yhteydessä sosiaalityöntekijään oppilaan asioissa. Opettaja kytki ketjuun ensin oppilaan huoltajan sekä oppilashuollon, mistä ketjuuntuminen jatkui koulu-terveydenhoitajan kautta lastensuojelun sosiaalityöntekijään. Yksi vanhempi oli itse ottanut sosiaalitoimistoon yhteyttä ja pyytänyt ammattilaisten apua lapsen kasvatukseen. Yhden perheen ongelmavyöhyt oli selvittämässä useita eri ammattilaisia eikä perheen vanhempi osannut enää hahmottaa, mistä lastensuojelun prosessi oli saanut alkunsa.

Perhetyöntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden mukaan vanhempien päihteiden käytöstä ja mielenterveysongelmista aiheutuvat riskit lapsen olosuhteisiin ovat yleisimmin syynä perhetyön aloittamiseen. Myös useat lastensuojelututkimukset tukevat tätä käsitystä. Tällaisia vanhempia ei ole kuitenkaan tutkimuksessani mukana. Aineistossani vanhemmat nimesivät kolmessa tapauksessa lastensuojelun perhetyön intervention alkaneen perheen murrosikäisen lapsen tilanteen takia. Yhdessä tapauksessa vanhempi koki avioeron jälkeisen riidan lapsen huoltajuudesta ja asuinpaikasta käynnistyneen perhetyön ja huoli kohdistui lapsen hyvinvointiin.

Haastatteluajankohtana perhetyön interventiot olivat päättyneet aineistoni kaikissa perheissä, mutta asiakkuus lastensuojelussa vain yhdessä perheessä. Haastattelun aikaan kolmesta perheestä lapsi oli huostaanotettu. Yksi lapsista oli sijoitettu kodin ulkopuolelle, toinen lapsi oli asunut koko huostaanoton ajan vanhempansa kanssa ja kolmas lapsi oli laitossijoituksen jälkeen päässyt asumaan kotiin.

Lastensuojelun palveluketjussa sosiaalityöntekijä kiinnittyy perheeseen niin pitkäksi aikaa, kun perheessä on lastensuojelun tarvetta:

*”Joskus olen sijoittanut lapsen synnytyslaitokselta suoraan, niin perhe tai tilanne on mulla sitten sen 18 vuotta ja vähän siitä yli, jos teen jälkihuollon ohjaajan kanssa töitä siinä. Pisimmillään se on se.”
(sosiaalityöntekijä 2)*

Sosiaalityöntekijä kuvasi työn kestoa perheen yhden lapsen näkökulmasta. Laajentamalla tarkastelunäkökulmaa perheessä voi ilmetä edellistä pitempiketoisempaa lastensuojelun tarvetta. Lapsen siirtäminen palveluketjussa eteenpäin on mahdollista vasta kun on perusteellista näyttöä siitä, että lastensuojelun avohuollon tukitoimet ovat riittämättömät. Huostaanotto ja sijoitus ovat seuraavat toiminnot. Tutkimusaineistossani siirtäminen tapahtuu vain toiminnan tasolla, siirtäminen avohuollosta sijaishuoltoon, sillä samat sosiaalityöntekijät jatkavat työskentelyä huostaanotetun ja sijoitetun lapsen sekä hänen perheensä kanssa. Tutkimuspaikkakunnillani ei ole erikseen avo- ja sijaishuollon sosiaalityöntekijöitä.

Sosiaalityöntekijän työ muodostuu tapaamisista ja neuvotteluista perheen kanssa. Neuvotteluissa perheen tilannetta selvitetään useitakin kertoja ennen muiden palveluiden aloittamista. Tavallisimmaksi työpäiväkseen sosiaalityöntekijä kuvasi neuvottelusta toiseen menemisen.

*”Työni on paljon sitä, että ollaan, perhe ja minä, yhteistyökumppaneiden kanssa tekemisissä. Lastensuojelu on se koordinaattori yhteistyössä, tekee järjestystä tilanteisiin ja miettii. On kauhean vaikea tietää, mikä on se oikea palvelu. Pitääkö lapset sijoittaa? Onko perhetyö oikea ratkaisu? Vai mikä?”
(sosiaalityöntekijä 2)*

Yhteistyö monien ammatti-ihmisten kanssa on lastensuojelun arkipäivää. Neuvolan, päivähoiton, koulun, perhe- ja kasvatusneuvolan sekä terveydenhuollon työntekijöistä muodostuu usein ammattilaisten verkosto lastensuojelun tueksi lapsille ja perheille (vrt. Rantala 2002, 46 – 47). Sosiaalityöntekijän työorientaatioon eivät kuulu toiminnalliset ja käytännölliset aut-

tamismallit vaan hän toimii yhteistyöverkoston koordinaattorina (vrt. Forsberg 1998). Koordinaattorin tehtävä voi tarkoittaa joskus myös palveluiden purkamista, jos yhteistyöneuvotteluissa on havaittu päällekkäisyyksiä palvelutarjonnassa. Perheellä on saattanut esimerkiksi olla tukiperhe niin kehitysvam- mahuollosta kuin lastensuojelusta.

Kun perheestä tuli lastensuojeluilmoitus, oli aikaisemmin ensimmäinen reaktio ”hyökkäys perheeseen”. Näin sosiaalityöntekijä kuvasi työkuulttuurin muuttumista. Nykyään työtä suunnitellaan systemaattisesti ja yllätyskäynnit perheisiin ovat historiaa. Kotikäynnit sijoittuvat virka-aikaan ja yleensä ky- seessä on seurantaneuvottelu tai vastaava. Nykyisen työkuulttuuriin ovat mah- dollistaneet Mobilen kriisipäivystys ja poliisilaitoksen sosiaalityöntekijä. Tut- kimukseni kohdekunnissa sosiaalityöntekijät vastaavat edelleen kiireellisistä perheen tilannekartoituksista. Kiireellisessä avun tarpeessa ihmiset osaavat ot- taa yhteyttä kriisipäivystykseen, iltaisin ja viikonloppuisin käytettävissä ovat poliisilaitoksen sosiaalityöntekijän palvelut.

Aineistoni sosiaalityöntekijät työskentelevät ainoastaan lastensuojelun tehtä- vissä, eli he toimivat eriytetyn mallin mukaisesti. Eriytyneellä mallilla tarkoi- tan Tarja Kivisen (1994) tutkimuksessaan ”Valikoituminen lastensuojelun asi- akkaaksi” nimeämää työmallia. Haastattelemani työntekijät voivat jättäytyä perheen taloudellisen tilanteen ulkopuolelle. Jos perheellä on oikeus saada toimeentulotukea, he hakevat sitä normaalisti etuuskäsittelijältä. Lapsen sijoit- tusasiassa sosiaalityöntekijä on voinut siirtää myös lastensuojeluun liittyvän toimeentulotuen pois itseltään ja on työskennellyt vain sijoitusasian kanssa. Keskittymällä sijoitusasiaan sosiaalityöntekijä arvioi *lapsen edun ja lempeän käsittelyn* toteutuvan parhaiten, koska sijoitus- ja muissakin lasten- suojeluasioissa tunteet voivat olla pinnassa. Yhteistyö vanhempien kanssa su- juu paremmin, jos raha-asioihin ei tarvitse puuttua. Sosiaalityöntekijä painotti *hyvää yhteistyötä ja lempeää työskentelyä* vanhempien kanssa.

Sosiaalityöntekijät mielsivät perhetyöntekijät uusimpina tulokkaina lastensuojelun verkostoon, *erilaisina yhteistyökumppaneina*. Vaikka lastensuojelu on koko ajan mukana kaikissa sen avohuollon perheille suunnitelluissa palveluissa, niin esimerkiksi kasvatus- ja perheneuvolan palveluja oli sosiaalityöntekijän mielestä vaikea mieltää avohuollon tukitoimiksi. Pohdittavaksi jäi, onko yhteistyö erilaista järjestön ja kunnan tuottamissa perhetyöpalveluissa. Johanna Hurtig (2003b) toteaa lastensuojelutehtävän synnyttävän kiinteän yhteyden järjestöjen ja kunnallisten lastensuojelupalveluiden väliin. Kun sosiaalityöntekijä suunnittelee ja valvoo perhetyön toteutusta, on järjestön perhetyöntekijöiden vastattava odotuksiin, joita yhteys lastensuojeluun synnyttää (mt. 24 – 25). Muodostaisiko tämä kiinteä yhteys, muotoutunut toimintatapa, perhetyön ja lastensuojelun välillä erilaista kumppanuutta yhteistyöhön?

4.2 Perhelähtöisyys ja perhekeskeisyys perhetyössä

Työntekijöiden haastatteluissa tuli esiin itsestään selvytenä perhe- eli asiakaslähtöinen orientoituminen perhetyöhön. Asiakaslähtöisen työn periaatteet ovat olleet sosiaalityössä hyväksytyinä toimintamalleina. Käsitteenä asiakaslähtöisyys onkin otettu sosiaali- ja terveystyön ohjaavaksi periaatteeksi, ja se on myös johtava periaate sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000.)

Asiakaslähtöisyyden voi nähdä sosiaalityön ajatuksellisena ideana, jossa asiakkaat nähdään itsenäisinä ja aktiivisina toimijoina. Lasten ja perheiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä perheet, aikuiset tai lapset ovat asiakkaina itsenäisiä ja aktiivisia toimijoita. Tällöin asiakastyötä voidaan tarkastella perhelähtöisestä, aikuislähtöisestä tai lapsilähtöisestä näkökulmasta. Mitä perhelähtöisyys tarkoittaa käytännön perhetyössä? Perhetyön käynnistää lapsen tilanne. Perhetyö on erityisesti lapsen hyvinvointia tukevaa toimintaa. Toisaalta toi-

minta pohjautuu ajatukseen, että paras tapa tukea lasta on kohdata perhe kokonaisuutena.

Toisinaan *perhelähtöisyys-* ja *perhekeskeisyystermejä* käytetään synonyymeinä, minkä vuoksi käsitteiden selkeyttäminen on tarpeen. Käsitteenä *perhekeskeinen* työ on ollut pitkään käytössä sosiaalityössä (esim. Forsberg-Kupias & Salminen 1986; Saloranta & Saloranta 1992). Perhekeskeisyydellä tarkoitetaan yleensä sitä, että yksilön ollessa asiakkaana huomiota kiinnitetään myös muihin perheenjäseniin. Tavoitteena on selvittää perheen mahdollisuutta tukea oireilevaa perheenjäsentä. Urpu Nieminen kirjoitti jo vuonna 1983 perhekeskeisyys-käsitteen muuttumisesta sosiaalityössä. Perhekeskeinen toimintatapa oli tuolloin sitä, että asiakkaaksi tuleva perheenjäsen käsitettiin perhesysteemin yhdeksi osaksi. Perheenjäsenen oireilu oli merkki häiriöstä perhesysteemissä ja työskentely kohdistui koko perheeseen. Perhekeskeisesti asennoitunut työntekijä kohtasi asiakkaan perheenjäsenenä eli perhe oli psykologisesti läsnä asiakkaan tapaamisessa. Koko perheen tapaaminen yhtä aikaa kerran tai kahdesti oli tarpeen perheenjäsenten vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin havainnointia ja ohjaamista varten. (Nieminen 1983, 22 – 25.)

Lastensuojelun sosiaalityön teoksissa perhekeskeisyys on paljon käytetty termi. Aiheesta ovat kirjoittaneet Tarja Pösö (1995) ja Petri Virtanen (1995), myös Hannele Forsberg (1998) käyttää käsitettä lastensuojelutyön tutkimuksessaan. Perhekeskeisestä työstä puhuttaessa tarkoitetaan hyvin monenlaisia työskentelytapoja. Lastensuojelun käytännöissä tämä työorientaatio merkitsee sitä, miten sosiaalityöntekijän ja muiden ammattilaisten tulisi tukea perhettä ja sitä, miten vanhempien tulisi toimia ammattilaisten näkemysten mukaisesti. Perhe on enemmän kohde kuin subjekti. Asiakassuhdetta koskevissa keskusteluissa (ks. Pohjola 1993; Metteri 1994; Mönkkönen 1996) ollaan huolissaan siitä, että ohjaako sosiaalityön toimintaa yleisesti työntekijöiden näkökulma. Asiakassuhdetta koskevat keskustelut tuovat osaltaan asiakasnäkökulmaa näkyväksi.

Perhekeskeisyys voi merkitä sitä, että keskiössä ovat kaikki perheenjäsenet kollektiivisesti mutta varsinaisesti ei kukaan, eli perhe mielletään yleisenä yksilöttömänä käsitteenä. Ratkaisevaa onkin se, kenen näkökulmasta perhettä määritellään. Perhekeskeisyys voi tarkoittaa toimintana lähinnä kokonaiskuvan luomista perheestä sekä sen elämäntilanteesta ja ympäristöstä. Periaate- tasolla perhekeskeisyys voi merkitä lapsen tai vanhemman kohtaamista perheenjäsenenä. Tämä on yksi kiteytetty näkemys perhekeskeisestä työskente- lyistä. Perhekeskeisestä työstä puhuttaessa on tarkoitettu monenlaisia työskente- lytapoja, joten perhekeskeisyyden määritelmä ei ole yksiselitteinen.

Perhelähtöistä työtä voi kuvailla niin, että se on edennyt perheen huomioon ottamisessa pidemmälle kuin perhekeskeinen työ. Perhelähtöisyys edellyttää perheen ja työntekijän tasavertaisuutta sekä perheen mukaan ottamista keskus- teluun ja päätöksentekoon. Työntekijöiden tulee olla perheen kumppaneita ja valtaistaa perhettä (esim. Rose & Black 1995; Adams 1996; Mattus 2001). Lastensuojelun perhetyössä valtaistaminen merkitsee sitä, että työntekijät luot- tavat perheen kykyyn ja tietoon. Tällöin perhe kohdataan tasavertaisena kumppanina. Kumppanuuteen sisältyvät tiedon ja vastuun jakaminen sekä mo- lemminpuolinen kunnioitus. Palvelut ovat joustavia ja yksilöllisiä, ja ne suun- nitellaan perheen tarpeita vastaaviksi. Palvelut pohjautuvat perheen tietämyk- seen ja ammattilaisten asiantuntemukseen. Interventiot rakentuvat vahvista- maan perheen voimavaroja. (Ks. Adams 1996; Payne 1997; Mattus 2001; Määttä 1999.)

Empowerment-käsite on ilmestynyt viime vuosina suomalaiseen sosiaalityön ammatilliseen keskusteluun. Se on käännetty monin tavoin kuten valtaista- minen, valtaistuminen tai voimaantuminen. Tässä tutkimuksessa empower- ment-käsitteellä ymmärrän lähinnä sellaista työorientaatiota, jota lyhyesti voi kuvata siirtymisenä ammatillaislähtöisyydestä kohti asiakaslähtöistä toiminta- tapaa. (Ks. Adams 1996, 177.) Marjo-Riitta Mattus (2001, 23) tarkoittaa em- powerment-käsitteellä vanhempien nostamista asiantuntijoiden rinnalle. Van-

hemmat tuovat yhteistyöhön omaa ja lapsen sekä perheen arkielämää koskevaa asiantuntemusta.

Perhelähtöisyyden periaatteen toteuttaminen lastensuojelun perhetyössä ei ole ongelmatonta. Haastattelemani sosiaalityöntekijä kuvasi perhelähtöistä työskentelyään niin, että hän kuuntelee perhettä ja kartoittaa perheen tarpeita ja toiveita. Hän näki, että perheen tarpeet ja voimavarat ovat perhetyössä suunnan osoittajina. Perhetyöprosessin edetessä hän oli esimerkiksi aloituspalaverissa perheen tilanteen esittelijänä. Perhetyön tavoitteiden asettelussa sosiaalityöntekijä arveli omien arvojensa vaikuttavan liikaakin perheelle asetettujen tavoitteiden muotoutumiseen lastensuojeluasioiden ollessa kyseessä, jolloin ne eivät välttämättä olleet perheen arvojen ja elämäntavan kannalta realistisia. Perhelähtöiseen työorientaatioon kätkeytyy myös asiantuntijavaltaa. (Esim. Adams 1996, 177.) Työssä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi perheen ohittamista tasavertaisena kumppanina.

Perhetyöntekijät kokivat perhetyön muotoutuvan jokaisen perheen tarpeiden ja tavoitteiden pohjalta. Perhekohtaiseen palvelutarpeeseen vastaaminen ja perheen valinnanvapaus olivat yhteisesti hyväksytyt asiat, joiden kautta perhelähtöisyyttä tavoiteltiin perhetyön toteutuksissa. Toisaalta perheen tarpeisiin vastaaminen on käytännössä mahdollista vain tiettyyn rajaan asti, sen mukaan mitä kunta pystyy tarjoamaan. Työn toteutuksen reunaehdot voivat jäädä ilmaisematta, eli laki voi velvoittaa työntekijöitä puuttumaan tiettyihin asioihin mikä ei välttämättä ole perheelle itsestäänselvyys. Sosiaalityöntekijä pohti perhelähtöisyyttä käytännön työn tasolla seuraavasti:

”Perhe itse on tekemässä suunnitelmaa, on osallisena. Todella annetaan tilaa perheelle. Ne kertovat, tarjotaan esimerkiksi perhetyötä. Kuunnellaan kuinka perhetyö on toteutunut. Yritetään suhtautua ymmärtävästi.... neuvotellaan näin ja näin. Voidaan tehdä kompromissi.... perhe ei ole valmis ottamaan enempää kuin jonkun tietyn määrän. Ei me voida sen kummempia sillä tavoin aktiivisesti järjestää. Sitten me aletaan tehdä työtä, niin että tulee se perheen oma motivaatio. Esimerkiksi perhetyön sisään rakennetaan, että se työskentelee siihen suuntaan.” (sosiaalityöntekijä 2)

Sosiaalityöntekijä kuvaa perhettä aktiivisena toimijana ja yhteistyökumppanina. Perheen kuunteleminen ja tilan antaminen kertovat mielestäni perheen arvostamisesta ja työntekijän empatiakyvystä. Perhelähtöinen työskentely edellyttää työntekijältä kykyä vuorovaikutukselliseen työhön, jolloin perheelle annetaan vastuuta työskentelystä. Vastuun jakaminen antaa perheelle mahdollisuuden osallistua yhteiseen työhön. (Ks. Adams 1996, 55 – 56.)

Perheenjäsenten haastatteluissa pidin aluksi vaikeana asiakaslähtöisyysteeman käsittelyä. Olin pohtinut asiakas- tai perhelähtöisyyttä ainoastaan omasta eli työntekijän näkökulmasta käsin. Pohdittavana oli myös se, miten ilmaisen ja puran asiakaslähtöisyyden käsitettä perheenjäsenille. Heille teema kuitenkin avautui, sillä olihan heillä jokaisella asiasta omaa kokemusta. Heillä oli kokemus, että perhetyö perustuu vapaaehtoisuuteen, eli perhe päättää aina itse, aloitetaanko perhetyö. Toisaalta kaksi perheenjäsentä mainitsi vapaaehtoisen pakon. Tällä he tarkoittivat sitä, että kieltäytymisestä olisi tullut seuraamus. *”Ei ne kuitenkaan olis jättäneet rauhaan”* oli nuoren perheenjäsenen antama vastaus pyytämäni tarkennukseen vapaaehtoisesta pakosta. Perheenjäsenet olivat tietoisia sosiaalityöntekijöiden oikeudesta puuttua perheen tilanteeseen. Aikuiset perheenjäsenet olivat myös tietoisia siitä, että heillä on oikeus saada yhteiskunnalta tukea ja apua.

Perhekeskeisyyden ja perhelähtöisyyden käsitteiden pohdinta osoittaa mielestäni sen, että asiakaslähtöinen työorientaatio orastaa lastensuojelun perhetyön

interventioissa. Palvelut ovat joustavia ja yksilöllisesti suunniteltuja. Lastensuojelun perhetyö ja samanaikaisesti perheelle tarjotut muut tukimuodot suunnitellaan perheen tarpeista käsin. Periaatteessa perhelähtöinen työorientaatio on hyväksytty ja siihen pyritään. Työntekijät työskentelevät perheen kotona, mikä vaatii perheen kunnioittamista ja luottamuksellisen suhteen saavuttamista.

Käytännössä perheinterventioiden onnistumista ja perhelähtöisyyden toteutumisesta vaikeuttivat perheen monet, pitkään jatkuneet ja kärjistyneet ongelmat. Kolme aikuista perheenjäsentä kertoi väsymyksestään perhetyön interventioiden aikana. He olivat tarvinneet lääkkeitä, terapiaa tai molempia uupumuksen hoitoon. Näissä tilanteissa perhetyö on auttanut perhettä jaksamaan mutta vastuunottoon tai päätöksentekoon vanhemmilla ei ole ollut riittävästi voimavaroja. Vanhemmat kokivat, että he eivät olleet saaneet perhetyön palveluja tarvitsemanaan ajankohtana. Perheet eivät useinkaan itse hakeudu palveluiden piiriin, koska heillä ei ole tietoa palveluista tai ongelmia ei haluta selvittää ulkopuolisten kanssa. Palvelujärjestelmä reagoi perheiden tuen tarpeeseen usein vasta, kun ongelmat ovat jo kärjistyneet. Varhaisen puuttumisen ideologia jää tällöin toteutumatta. Työn tavoitteet määrittyvät helposti työntekijälähtöisesti, ja työskentely tapahtuu usein aikuisten, vanhempien ja työntekijöiden, ehdoilla, jolloin lapset jäävät ulkopuolisiksi.

4.3 Yksilölliset perhemuodot ja vanhemmuus

Perhetyötä tehdään perheen kanssa ja pääsääntöisesti perheen kotona. Mikä on perhe? Yleensä tällainen kysymys tuntuu tarpeettomalta. Ihmisillä on selvä mielikuva perheestä. Vallitseva käsitys perheestä on perustunut ydinperhe-ideaan. (Esim. Tolkki-Nikkonen 1992, 11.) Tilastot osoittavat, että ydinperhe on edelleen tavallisin perhemuoto Suomessa (Tilastokeskus 2002). Perhemuodot ovat kuitenkin moninaistuneet. Ydinperheen lisäksi meillä on useita kulttuurisesti hyväksyttäviä perhemuotoja. Tutkimuksessani mukana olleet per-

heenjäsenet ja työntekijät havainnollistivat perhekäsitteen moniselitteisyyttä. Tarkastelen lapsiperheen käsitettä tutkimusaineistossani ja pohdin, miten perhettä luodaan ja ylläpidetään.

Perinteisesti perheellä on tarkoitettu ydinperhettä, johon kuuluvat isä, äiti ja heidän yhteiset biologiset lapsensa. Ydinperheiden lisäksi on syntynyt useita muita perhetyyppejä, kuten uusperheitä ja yksinhuoltajaperheitä sekä samaa sukupuolta olevien liittoja. Yhteiskunnallisten muutosten myötä käsitys perheestä on muuttunut. Uusperhe ja yksinhuoltajaperhe perhemuotoina ovat olleet olemassa yhtä kauan kuin muutkin perhemuodot, mutta ne on kulttuurisesti hyväksytty ja luokiteltu perheiksi myöhään. (Ks. Tolkki-Nikkonen 1992, 11 – 12.) Käsitteenä uusperhe on ollut käytössä vasta 1980-luvulta lähtien. Uusperheen muodostavat avo- tai aviopuolisot ja ainakin toisen puolison lapsi aikaisemmasta suhteesta sekä mahdollisesti heidän yhteinen lapsensa. Yksinhuoltajaperheellä tarkoitetaan perhettä, jossa on ainakin yksi alle 18-vuotias ja yksi vanhempi.

Avioerot ja avoliitot ovat yleistyneet. Perheiden lapsiluku on vähentynyt. Aikaisemmin perhe oli staattinen, pysyvä instituutio. Perheeseen synnyttiin ja siinä elettiin. Nykyään on hyvin tavallista, että perheen koostumus muuttuu. Haastatteleman perheenjäsenet olivat kokeneet useitakin muutoksia perhesuhteissaan. Jokainen perheenjäsen oli elänyt ensin ydinperheessä, sitten yksinhuoltajana tai yksinhuoltajan perheessä. Osalla oli kokemuksia uusperhe-elämästä ja paluusta takaisin yksinhuoltajaperheeksi.

Vaikka monenlaiset perhemuodot on hyväksytty perheiksi, haastatteleman perheenjäsenet käyttivät perheistään nimeä *rikkinäinen perhe* tai vertasivat perhettään *tavalliseen perheeseen*. Eräs perheenjäsenistä totesi, että avioero oli rikkonut heidän perheensä. Yhden äidin kokemus oli, että yksinhuoltajan lapset leimataan helposti, joten hänen oli oltava kasvattajana tiukempi kuin tavallisen perheen kasvattajien. Tavallisella perheellä hän tarkoitti ydinperhettä. (Vrt. esim. Tolkki-Nikkonen 1992, 14.) Perheenjäsenten haastatteluissa oli

löydettävissä ydinperheenideologiaan vahvasti perustuva ajatus perheestä, vaikka muutokset ovat muovanneet perhekäsityksiä.

Aineistossani yksilöllisiä perhemuotoja syntyi vanhempien uusien parisuhteiden ja sukupolvisuhteiden kautta. Riitta Jallinoja kirjoittaa henkilökohtaisista perhemuodoista, joilla hän tarkoittaa juuri vanhempien parisuhteiden kautta syntyviä perheitä (mt. 2000, 193). Perheen toiminnan yksilöllisten muotojen näkeminen ja tulkitseminen ekologisesta suuntauksesta antaa mahdollisuuden tarkastella perhettä osana laajempaa yhteiskuntaa. Perhe nähdään systeeminä, johon vaikuttavat perheen sisäiset ja ulkoiset tekijät.

”Niin meidän perhe? Me, jotka asutaan täällä kotona. Mutta kyllä mummo on kans meidän perhettä, se asuu tuossa lähellä. Ja äiti kans vaikka se asuu muualla, kyllä se kuuluu.” (perheenjäsen 2)

Sukulaisuussuhteet ratkaisivat edellä olevassa haastattelusitaatissa, kuka kuului tai ei kuulunut perheeseen. Toinen henkilö samasta perheestä rajasi meidän perheeseen kuuluviksi vain ne, jotka asuivat samassa asunnossa. Samassa taloudessa asuvilla perheenjäsenillä saattoi siis olla erilaiset näkemykset siitä, keitä perheeseen kuului.

”Onhan se lapsen toinenki vanhempi olemassa yleensä, vaikka se (lapsi) asuis toisen vanhemman luona. On nämä lähihuoltajat ja etähuoltajat eli taapajavanhemmat. Uusperhekuviot oon ottanut harvoin mukaan perhetyöhön.” (sosiaalityöntekijä 1)

Sosiaalityöntekijä määritteli perhettä vanhempien ja lasten *asumisjärjestelyjen* perusteella. Perheen muodostivat samassa taloudessa asuvat henkilöt ja mahdollisesti muualla asuva toinen vanhempi. Sosiaalityöntekijä määritteli perhettä lapsen näkökulmasta. Lähtökohtana ei ollut perheen määrittely esimerkiksi yksinhuoltajaperheeksi tai uusperheeksi. Ydinperhe ei ole tyypillinen perhemuoto lastensuojelun perhetyön kentällä (esim. Ritala-Koskinen 2001; Forsberg 1994, 1995). Ihmisten perhekäsitysten on nähty laajenevan, kun heillä on

kokemuksia erilaisista perhemuodoista (Tolkki-Nikkonen 1992, 14). Sosiaalityöntekijän kokemus oli, että perhetyötä on tehty usein lapsen lähihuoltajan ja muualla asuvan vanhemman eli etähuoltajan kanssa. Sosiaalityöntekijöille vanhemmuus ja nimenomaan *biologinen vanhemmuus* oli merkittävä tekijä perheen määrittelyssä. Uusperhekuvioilla sosiaalityöntekijä tarkoitti vanhempien uusia vielä vakiintumattomia seurustelusuhteita. Perheen nykyistä monimuotoisuutta kuvastaa lisäksi sosiaalityöntekijän vanhempien roolia kuvaavat termit kuten lähihuoltaja, etähuoltaja tai tapaaajavanhempi. (Ks. myös Kuronen 2003, 107 – 108.)

Perhetyöntekijät pitivät perheen määrittelyä vaikeana, sillä parisuhteiden päättyminen ja uusien parisuhteiden syntyminen olivat yleisiä niissä perheissä, joissa he olivat työskennelleet. Riitta Jallinojaa (2000, 193) siteeraten näistä parisuhteista voi sukeutua pitkä sarja erilaisia perheenjäsenehdokkaita. Perhetyössä olivat mukana perheenjäsenten perheeksi kokemat ihmiset ja näin ollen perhetyöntekijät eivät olleet useinkaan määrittelleet, keitä perheisiin kuuluu. Perheenjäsenet liittivät perheeseen isän ja äidin parisuhteiden kautta tulleita henkilöitä. Käytännön perhetyön toteutuksissa tämä merkitsi sitä, että perhetyöntekijät työskentelivät hyvin monimuotoisten perheiden kanssa (vrt. Ritala-Koskinen 2001, 10) sen mukaan, miten perheenjäsenet perheensä määrittelivät.

Aineistossani perheenjäsenten näkemykset perheestään ja työntekijöiden tapa hahmottaa perhettä olivat vaihtelevia. Perhettä määrittivät *asumisjärjestelyt* ja perheenjäsenten *yksilölliset perhekäsitteet* sekä *sukulaisuussuhteet*, erityisesti *biologinen vanhemmuus*. Perheiden asumisjärjestelyt tekivät perhemuotojen moninaisuuden ja muuttuvuuden näkyväksi. Perheenjäsenet olivat kokeneet avioliiton, avioeron, uuden avioliiton ja uuden avioeron. Muuttuneiden perhemuotojen myötä perheenjäsenille oli syntynyt yksilöllisiä perheitä.

Lastensuojelun työmuodoissa lainsäädäntö liittyy biologisen vanhemmuuden kiinteästi perhesuhteisiin. Yksilöllisistä valinnan mahdollisuuksista huolimatta

aikuiset ja lapset ovat edelleen yhteiskunnasta riippuvaisia (Forsberg 2003, 11). Esimerkiksi kasvatus ei ole aina perheen sisäinen asia. Perhetyö on yksi käytännön esimerkki yhteiskunnan interventiomahdollisuuksista perhe-elämään. Sosiaalityöntekijät korostivat perhetyössä biologista vanhemmuutta käsitteillä *lapsen oikeus* ja *lapsen etu*. He painottivat sitä, että parisuhteen päättymisen ei merkitse vanhemmuuden katkeamista. Lapsen ja muualla asuvan vanhemman suhdetta ja tapaamista sosiaalityöntekijät korostivat lapsen oikeuksina. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta suosii yhteishuoltajuutta vanhempien eron jälkeen.

Perhekäsitteen muutoksen ja purkautumisen tavoin vanhemmuuden ideologiassa ja juridisessa merkityksissä on tapahtunut muutosta. Vanhemmuudesta on erotettavissa eri puolia. Eron jälkeinen vanhemmuus korostaa biologisten vanhempien oikeuksia ja taloudellisia velvollisuuksia (Kuronen 2003, 118). Uusperheiden myötä on tullut vanhemmuuden jako myös psykologiseen ja sosiaaliseen vanhemmuuteen. Tämä jaottelu koskee myös sijaisperheinä toimivia vanhempia. Sosiaalinen vanhempi on aikuinen, jonka kanssa lapsi elää. Psykologisessa vanhemmuudessa keskeisintä on lapsen ja vanhemman välinen kiintymys ja lapsen samaistuminen vanhempaan (esim. Valkonen 1995, 5).

Perhetyöntekijät lähestyivät vanhemmuutta sekä toimintana että suhteena. Heidän työorientaationsa painottivat vanhemmuuden eri puolia. Perhetyöhön sisältyi vanhemman toiminnan arviointia ja vanhemmuuden tukemista. Arvioitavana saattoi olla perheen arjen sujuminen. Huolta aiheuttivat yleisimmin vanhemman tai vanhempien päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat tai kasvatusasiat, joilla oli merkitystä lapsen tarpeisiin ja olosuhteisiin. Arvioitavana oli myös lapsen ja vanhemman suhde, johon kuuluivat tunteet ja vuorovaikutus.

Vanhemmuuden tukeminen käsitteenä on tilannesidonnainen ja siten moniselitteinen. Käytännössä sillä voidaan tarkoittaa hyvin monenlaista ja erilaista työtä. Perhetyöntekijä koki vanhemmuuden tukemisen vaativan taitoa ja ym-

päripuhumisen lahjaa. Hän piti välttämättömänä vanhemman ja työntekijän luottamuksellisen suhteen luomista, minkä saavuttaminen on ainutkertainen prosessi. Hän kertoi lähestyvänsä perhettä tasavertaiselta pohjalta niin kuin kaveria, jolle on helppo puhua. Toisaalta hän näki perhetyöntekijän asettumisen perheen yläpuolelle välttämättömänä. Silloin hän voi kertoa perheelle, mitä erityistietoa ja taitoa hänellä on tarjottavana vanhemmuuden ja perheen tukemiseen.

5 PERHETYÖN MONINAISUUS

5.1 Perhetyön monet käytännöt

Perhetyön ja laajemminkin avohuollon palveluiden kehittymisen taustalla on havaittavissa kuntien taloudellisten resurssien vähenemisen ja rakenneuutosten lisäksi lastensuojelutyön ideologinen muutos. Johanna Hurtig (2003b, 25 – 26) esittää perhetyön ja sen erilaisten työmuotojen syntymiselle myös ammatillisia, sisällöllisiä ja käytännöllisiä syitä. Sosiaalitoimistoissa ja muissa virastoissa tapahtuva työ perheiden kanssa on koettu riittämättömäksi. Perheiden arki ei avaudu työntekijöille.

”Ollaan vähän hukassa, meillä ei ole tarkempaa tietoa, mikä perheen tilanne oikeasti on.” (sosiaalityöntekijä 2)

Näin kuvasi sosiaalityöntekijä tätä epätietoisuuden ja riittämättömyyden tunnetta. Lastensuojelun asiakkuus ja työ käynnistyvät usein lastensuojeluilmoituksesta tai sosiaalityöntekijän huolesta. Tällaiset alkutilanteet eivät automaattisesti sytytä vihreää valoa yhteistyölle. Lastensuojelun avohuoltoon on kaivattu pitkään uusia työmuotoja, joissa toteutuisivat tehokkuus ja arkisuus (Hurtig 2003b). Näitä ominaisuuksia korostivat myös haastattelemani sosiaalityöntekijät. He määrittelivät perhetyön lyhytkestoiseksi perheiden arjessa tapahtuvaksi interventioksi. Perhetyöhön on ladattu muitakin odotuksia. Sen odotetaan muun muassa vastaavan perheiden tarpeisiin perinteistä sosiaalityötä paremmin. Sosiaalityön näkökulmasta yksi odotus liittyy kuntien talouteen siten, että perhetyön odotetaan ehkäisevän huostaanottoja ja sijoituksia. Työtä tehdään entistä enemmän perheiden kotona, kun työntekijät ovat jalkautuneet lastensuojelun avohuollon kentälle lapsiperheisiin. Perheet olivat tyytyväisiä tähän tukimuotoon.

Oma matkani lastensuojelun avohuollon perhetyön poluilla alkoi vuonna 1998, jolloin aloitin työskentelyn Nuorten Ystävät ry:n kehittämishankkeessa

(ks. Karjalainen 2003; Rantalaiho 2003). Huomasin nopeasti, että *perhetyö* ymmärrettiin monin eri tavoin. Perhetyön työtavat ja työmenetelmät olivat vaihtelevia. Mielenkiintoni perhetyöhön kasvoi ja uteliaisuuteni herätti kysymyksiä. Mitä kaikkea perhetyö on? Ketkä perhetyötä tekevät? Missä perhetyötä tehdään? Kysymyksiini hain vastauksia monin eri tavoin. Yksi mielenkiintoni ja uteliaisuuttani hyvin ruokkinut episodi oli perhetyön koulutus. ”Perhetyö lastensuojelun avohuollon tukitoimintana” koulutuksen, 10 opintoviikkoa, järjesti Helsingin yliopiston Vantaan täydennyskoulutus vuosina 1999 – 2000. Koulutuksen alkaessa minulla oli vain vähän tietämystä siitä, mitä kaikkea perhetyöllä tarkoitetaan.

*Kaija mainitsi, että ottaahan ne perheet mielellään siivoojan kotiin. Äidit vain sanovat, mitä pitää tehdä. Siivousta, ruuanlaittoa ja pyykinpesua tuntui Kaijan perhetyö olevan. En kyllä näe hänen työssään mitään perhetyön elementtejä.
(päiväkirja 14.3.2000/MK)*

Perhetyön vähäisestä tuntemuksesta huolimatta oli mieleeni rakentunut alustava kuva siitä, mitä perhetyö on tai mitä se ei ole. Suppea näkemykseni laajeni saadessani tietoa perhetyön moninaisista toimintakäytännöistä ja menetelmistä. Perhetyön koulutukseen osallistuneet olivat perhetyöntekijöitä ja sosiaalityöntekijöitä. He puhuivat työstään avohuollon perhetyönä, tehostetuttuna perhetyönä tai perhetukityönä. Perhetyön käsitteellä he kuvasivat joko toimintatapaa esimerkiksi tehostettu perhetyö tai lähestymistapaa kuten perhettä tukeva työ. Perhetyön käsite kuvasi myös toiminnan tasoa kuten avohuollon perhetyö.

Kuntien sosiaalityöntekijät ja perhetyöntekijät käyttivät yleisimmin käsitettä avohuollon perhetyö silloin, kun he tarjosivat ja toteuttivat perhetyötä lastensuojeluperheessä avohuollon tukitoimena. Perhetyöntekijä oli silloin tavallisimmin samasta työyksiköstä sosiaalityöntekijän kanssa. Tehostettu perhetyö erottui avohuollon perhetyön käsitteestä yleisimmin ainoastaan siinä, että perhetyöntekijä oli kotipalvelun työntekijä. Kuntien perhetukikeskuksissa työs-

kentelevät perhetyöntekijät puhuivat työstään perhetyönä, tukevana perhetyönä tai perhetukityönä. Perhetyön lukuisista käsitteistä huolimatta työskentelyyn sisältyi aina toimintaa ja keskustelua, jotka painottuivat eri tavoin. Perheiden kotona tehtävä työ oli vanhempien ohjaamista kodin ja lasten hoidossa niissä perheissä, joissa oli alle kouluikäisiä ja ala-asteikäisiä lapsia. Yhdessä työskentely oli vanhempien ohjaamisen tärkein työtapa, jota tuettiin keskusteluin. Murrosikäisten lasten perheissä työskentelyn pääpaino oli keskusteluissa. Perhetukikeskuksessa, jossa lapsen keskeinen asema korostui, työskentelyyn sisältyi keskustelua ja monimuotoista harrastus- ja vertaisryhmätoimintaa.

Tarja Heino ym. (2000, 188 – 190) tekevät perhetyöprojektin raportissa käsitteellistä jäsenystä. *Perhetyö on yläkäsite, joka on jaoteltu klinikkamuotoiseen perheterapiaan, perheen kotona tehtävään perhetyöhön ja ympärivuorokautiseen perhekuntoutukseen.* Perhetyö on jaoteltu kolmeen sektoriin sen mukaisesti, missä työtä tehdään. *Tehostettu perhetyö ja muut perhetyön muodot* ovat kotona tehtävän perhetyön *alakäsitteitä.* Perhekuntoutuksen määritelmää ei ole tehty, mutta sillä ymmärretään moniammatillisen henkilöstön suorittamaa ympärivuorokautista ja laaja-alaista koko perheen kuntoutusta ja hoitoa. Perhe voi olla kuntoutuksessa samanaikaisesti tai perheenjäsenten kuntoutus tapahtuu eri paikoissa eri aikoina.

Perhetyön hahmottaminen yläkäsitteeksi (emt.) lisää mielestäni perhetyö- ja perhealkuisten käsitteiden epäselvyyttä. Pidän perheterapiaa, perhekuntoutusta ja perhetyötä erillisinä työmuotoina, jotka eivät tarvitse yhteistä yläkäsitettä. Lastensuojelussa perhekuntoutus ja perhetyö käsitteet tarvitsevat selkeät määrittelyt myös työntekijöiden ammatilliset pätevyysvaatimukset tulisi asettaa.

Perhetyön käsitteellistä jäsenystä voi tarkastella monesta näkökulmasta. Kuviossa 3 esitän perhetyön kolmivaiheisen mallin avulla yhden jäsenystävän.

Kuvio 3. Perhetyön kolmivaiheinen malli.

Perhetyön kolmivaiheinen malli on esimerkki siitä, miten perhetyö sijoittuu yhdessä projektissa. Kuvio on syntynyt kuvaamaan ja jäsentämään toimintaa, joka toteutui lastensuojelujärjestön ja kunnallisten toimijoiden lastensuojelun kehittämishankkeessa (ks. Karjalainen 2003; Rantalaiho 2003). Käytännössä perhetyö toteutui sen mukaan, mihin työprosessin vaiheeseen eli toiminnan tasoon se oli tarkoitettu. Työprosessin vaiheet ovat kuviossani ehkäisevä työ, avohuollon työ sekä korjaava työ. Ehkäisevän työ oli muun muassa yhteistyötä Ville-välittämisprojektin toimijoiden eli "villeläisten" kanssa. Ville-projekti oli kunnallisten toimijoiden lastensuojelun kehittämishanke, jonka keskeinen kehittämisaalue oli perhetyö. Projektin aikana *perhetyötä* toteutettiin avohuollon ja korjaavan työn konteksteissa.

Tutkimukseni perhetyön jäsenyykseen käytän soveltaen hahmottelemani perhetyön kolmivaiheista mallia ja perhetyönprojektin raportissa esitettyä perhetyön erittelyä (ks. Heino ym. 2000, 12).

Toiminnan taso	Toiminnan lähtökohtia	Toimintatapa
Avohuolto	Perheen tarpeet Suunnitelmallisuus Tavoitteellisuus	Keskustelu

Kuvio 4. Perhetyön jäsenyyttä.

Tutkimani perhetyötä tehdään avohuollossa, jonka rinnakkaisiksi tasoiksi käsittän ehkäisevän työn, sijaishuollon ja jälkihuollon. Toiminnan tasoilla pyrin osoittamaan, *missä* työtä tehdään. Perhetyöprojektin raportissa (emt.) päädyttiin hieman toisenlaiseen jakoon. Raportissa perhetyö jaettiin laitoshuoltoon, välimaastoon ja avohuoltoon (vrt. kuvio 3). Tutkimani perhetyön lähtökohtana ovat perheen tarpeet, suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus, jotka määrittävät *millaista* osaamista tarvitaan. Perhetyön tavoitteet määrittävät myös toimintatapaa eli sitä, *miten* työskennellään. Tutkimani perhetyö on Nuorten Ystävät ry:n hallinnoiman Lapsi Lapissa projektin tarjoamaa perhetyötä, jota toteutetaan lastensuojelun *avohuollossa*. Perhetyön *lähtökohtina* ovat perheen tarpeet ja työskentely perustuu *keskusteluihin* koko perheen kanssa.

Tämän tutkimuksen perhetyötä voi kuvata sosiaalityöntekijän näkökulmasta avohuollon palveluna, jota hän esittää lastensuojeluperheelle. Sosiaalityöntekijä tarjoaa perhetyön interventiota tilanteessa, jossa sosiaalityö tai muut tukitoimet eivät riitä tai ne eivät ole muuten sopivia perheen selviytymisen kannalta. Järjestön perhetyöntekijät työskentelevät perheiden kotona ja toimivat sosiaalityöntekijän työvälineinä.

”Sehän oli keskustelua, mistä sain apua. Ne (perhe-tapaamiset) tapahtui meillä aina. Ja ne oli semmosia hirveän tervehenkisiä keskusteluja, missä asioista puhuttiin niitten oikeilla nimillä.” (perheenjäsen 5)

”Tämä meidän tekemä perhetyö... meillähän pohjautuu keskusteluun, tavallaan pyritään aikaansaaman muutosta ja myöskin semmoseen ratkaisukeskeisyyteen. Osa perheistä oletti, se on niinku kotipalvelua, jota me emme tee, eikä tehty. Ja osa toivo tukihenkilötoimintaa. Hyvin monesti täyty selventää, että se työ kohdentuu koko perheeseen ja perustuu keskusteluun.” (perhetyöntekijä 1)

”Meillähän on tavallaan monenlaista tehtävää siinä. On sitä varsinaista perhetyötä, mikä tähtää johonkin muutokseen siellä perheessä, että jotakin asiaa pitää saada muutettua. Tai sitten me ollaan vähän niin kuin sosiaalitoimen kätyreit, elikkä me selvittelään näitä asioita ja sosiaalityöntekijä haluaa lisätietoa. Joku lastensuojeluilmoitus, niin selvittelään sen paikkansapitävyyttä. Tai pitääkö lapset sijoittaa jonnekin. Ja sitten meillä on tämmöstä kriisityötä taas sitten. Tuota, mitä se kriisityö nyt tarkoittaa. Pitää toimia nopeasti ja nopeasti hankkia tietoa ja auttaa nopeasti ihmisiä.” (perhetyöntekijä 2)

Yhden perheenjäsenen näkemys kuvaa yleisemminkin haastattelemini perheenjäsenten käsityksiä perhetyöstä. Perhetyöntekijät kertoivat toimintaperiaatteistaan, työmuodoistaan ja työn tavoitteistaan. Haastatteluista käy ilmi myös se, miten perhetyöntekijä erittelee työtään työn luonteen mukaisesti joko muutostyöksi, kriisityöksi tai selvittelytyöksi (vrt. Hurtig 2003a; Karjalainen 2003, 24). Näihin työn kuvauksiin kätkeytyy myös vastaus työn päämäärästä eli siitä, mihin työllä pyritään. Perhetyöntekijän käyttämä ilmaisu ”*sosiaalitoimen kätyrit*” kuvaa osuvasti *selvittelytyön* luonnetta. Perhetyön ensisijaisena tehtävänä oli tehdä selvitys tai arvio perhetilanteesta. Selvitystä tarvittiin esimerkiksi huostaanoton kriteerien varmistamiseen. Selvittelytyöllä voitiin saada vahvistusta perheen itsenäisestä pärjäämisestä tai siitä, minkälaisia tukitoimia perhe tarvitsee.

Perhetyöntekijä koki tekevänsä *kriisityötä* tilanteissa, joissa toiminnan on *oltava nopeaa*. Sosiaalityöntekijät arvioivat, että he eivät ole käyttäneet tutkimaani perhetyötä kriisityöhön. On ilmeistä, että haastattelemani työntekijät määrittelevät kriisityön tai kriisin eri tavoin. Perhetyöntekijälle kriisityö merkitsi perheen kiireellistä ja monenlaisen avun tarvetta. Sosiaalityöntekijöille kriisi perheessä merkitsi jotain yllättävää ja isoa muutosta perheen elämässä, minkä seurauksena perhe toimii epäjohtonmukaisesti tai on täysin toimintakyvytön. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan perhetyön aika voi olla vasta kriisivaiheen jälkeen. Useilla perhejäsenillä oli kokemus, että he tai perhe olivat olleet kriisissä. Kriisillä he tarkoittivat juuri niitä ongelmia, joita perhetyössä selviteltiin.

Muutostyö oli perhetyöntekijöiden mielestä *varsinaista perhetyötä*. Muutostyötä perhetyöntekijät kuvasivat prosessiksi, jonka aikana etsitään perheen voimavaroja sekä rohkaistaan ja tuetaan perhettä uskomaan omiin kykyihinsä. Muutostyöllä pyrittiin ohjaamaan perheitä jatkossa itsenäiseen ongelmien ratkaisuun.

5.2 Perhetyön interventioprosessi

Työn prosessia kuvatessaan työntekijät painottivat perheen tapaamista ja kuulemistä sekä osallisuutta. Perheiden mahdollisuus ”*ottaa tai jättää tarjottu perhetyö*” vahvisti työntekijöiden mielestä asiakaslähtöistä orientaatiota, mitä he pitivät välttämättömänä työskennellessä perheiden kotona. Perheen tapaminen, kuuleminen ja perhelähtöinen työskentely olivat periaatetasolla hyväksytyjä toimintamuotoja. Myös tiedon antaminen perhetyöstä ja sen työtavoista olivat työskentelyn aloittamisen kiinteästi liittyviä asioita.

John Øvretveit (1994) painottaa työskentelyprosessien hahmottamisen tärkeyttä etenkin moniammatillisessa toiminnassa. Hän kuvaa asiakkaan polkua kahdeksan vaihetta sisältävässä viitekehyksessä. Asiakasprosessien kuvaamisen

kautta palvelun etenemistä ja laatua voidaan tarkastella asiakkaan näkökulmasta. Kuviossa 5 esitän aineistoni pohjalta syntyneen perhelähtöisen intervention mallin Øvretveitin asiakasprosessin viitekehystä (liite 3) soveltaen.

Prosessi	Toimijat	Perhelähtöisyys
Valinta	Sosiaalityöntekijät	
Kontakti	Sosiaali- ja perhetyöntekijät	
Arviointi	Perhe, sosiaali- ja perhetyöntekijät	Perheen näkemykset palvelun tarpeesta
Perhetyön interventiot (+väliarvioinnit)	Perhe ja perhetyöntekijät (+sosiaalityöntekijät)	Valinnanvapaus Avoimuus
Työn päättäminen	Perhe, sosiaali- ja perhetyöntekijät	Perheen kokemukset perhetyön interventioista
Seuranta	Sosiaalityöntekijät	

Kuvio 5. Perhelähtöinen interventiomalli.

Perhetyön käynnistää sosiaalityöntekijän alustava *valinta*, jolloin hän pohtii perhetyön sopivuutta perheen tilanteeseen. Perhetyön prosessi etenee niin, että sosiaalityöntekijä neuvottelee perhetyöntekijöiden kanssa työn toteuttamisen mahdollisuudesta. Työntekijöiden *kontaktin* tavoitteena on myös arvioida sopivaa perhetyön toimintamuotoa kyseessä olevalle perheelle. Perheen ja työntekijöiden ensimmäinen yhteinen tapaaminen eli *tilanearviointi* järjestetään sosiaalitoimistossa tai perheen kotona. Tapaamisen tavoitteena on antaa perheelle tietoa perhetyöstä ja sen työtavoista sekä keskustella *avoimesti* perheen tilanteesta. Ensimmäisellä tapaamiskerralla perheelle kerrotaan sosiaali- ja perhetyöntekijöiden yhteistyöstä eli siitä, että tieto kulkee lastensuojelun ja perhetyön välillä. Myös työskentelyn *vapaaehtoisuutta* korostetaan. Tämän tapaamisen aikana saatetaan jo sopia työskentelyn kestosta ja tapaamistiheydestä sekä yhteisten neuvotteluiden ajankohdista. Sosiaalityöntekijä kirjaa

työskentelyn tavoitteet perheen huoltosuunnitelmaan ja avohuollon tukitoimen päätökseen. (Vrt. Hurtig 2003b, 30.)

Perhetyön interventiot kestivät tavallisimmin kolmesta kuukaudesta puoleen vuoteen. Perhetapaamisten tiheys oli yhdestä kolmeen kertaan viikossa ja tapaamiskertojen kesto oli kahdesta kolmeen tuntiin. Perhetyön interventioihin sisältyivät *väliarvioinnit*. Työprosessin loppuvaiheessa tapaamiskertoja harvennettiin ja perhetyöntekijät ikään kuin liukuivat vähitellen pois perheestä (ks. Karjalainen 2003, 25). *Perhetyön päättämiseen* osallistui perhe, perhetyöntekijät ja sosiaalityöntekijät. Useimmiten perheiden asiakkuus jatkui lastensuojelussa perhetyön jälkeen.

Haastatteluaineiston analyysi osoittaa perhelähtöisten interventioiden toteutumista käytännössä. Työntekijät tarjoavat perhetyötä valitsemilleen perheille. Työntekijät ja perheenjäsenet pitivät perhetyön vastaanottamisen vapaaehtoisuutta näennäisenä, sillä perheillä ei ole todellista valinnanvapautta. Sosiaalityöntekijän osuus korostuu perheintervention käynnistämisessä. Osalle perheenjäsenistä perhetyön toteutukseen liittyvät asiat eivät olleet selvinneet. Esimerkiksi perhetyötä ei mielletty aina kunnan lastensuojelutyön tarjoamana palveluna. Yksi perheen vanhempi oli tyytyväinen, kun heidän perhe sai työntekijät järjestöstä. Hänen tyytyväisyytensä syntyi siitä, että sosiaalitoimistoon ei tule mitään merkintöjä perheestä.

Haastatteleman perheenjäsenet eivät käyttäneet puheessaan lainkaan ilmaisuja perhetyö tai perhetyöntekijä. Ovatko termit vielä uusia? Perhetyöntekijöistä puhuttaessa käytettiin heidän etunimiään. Yhdessä haastattelussa perheen vanhempi ei maininnut kertaakaan sanoja sosiaalitoimisto, lastensuojelu tai sosiaalityöntekijä, vaikka käytin näitä termejä haastattelussa useasti. Perheenjäsen pysyi vahvasti kannassaan, että lapsen opettaja ja (perhe)työntekijät olivat ne tahot, joiden kanssa heidän perheen asioita hoidettiin. Hänen käsityksensä asioiden kulusta oli, että (perhe)työntekijät tulivat heille kotiin, kun olivat koululta kuulleet hänellä olevan vaikeaa.

Haastattelun jälkeen pohdin, mistä kaikesta tässä saattoi olla kysymys. Minkälaista tuskaa ja ahdistusta haastateltu oli kokenut perheongelmissa, joita olivat puolison sairastuminen, avioero, oma uupumus ja lapsen sijoittaminen. Perheen ja viranomaisten tapaamisia oli järjestetty koululla ja jäin miettimään, oliko perhe koskaan asioinut tai tavannut sosiaalityöntekijää sosiaalityötoimistossa. Tutkimukseni tavoitteena ei kuitenkaan ollut selvittää perheenjäsenten näkemyksiä tai heidän tapaansa hahmottaa lastensuojelupalveluiden organisaatiota. Haastatteluun suostuneet kertoivat tarinansa itse valitsemallaan tavalla.

Perheen osallistuminen työskentelyyn, väliarviointeihin ja päätösneuvotteluun korostui työntekijöiden haastatteluissa. Aineistossani on nuori, joka osallistui ainoana perheenjäsenistä jokaiseen väliarviointitapaamiseen. Hän oli mukana myös päätösneuvottelussa vanhempiensa kanssa. Aineistossani työskentelyn alkuun sijoittuvaan tilannearviointitapaamiseen ja päätösneuvotteluun osallistuvat perheestä yleensä vain vanhemmat tai vanhempi. Perhetyöntekijät toteivat, että lapset eivät ole mukana kaikissa neuvotteluissa.

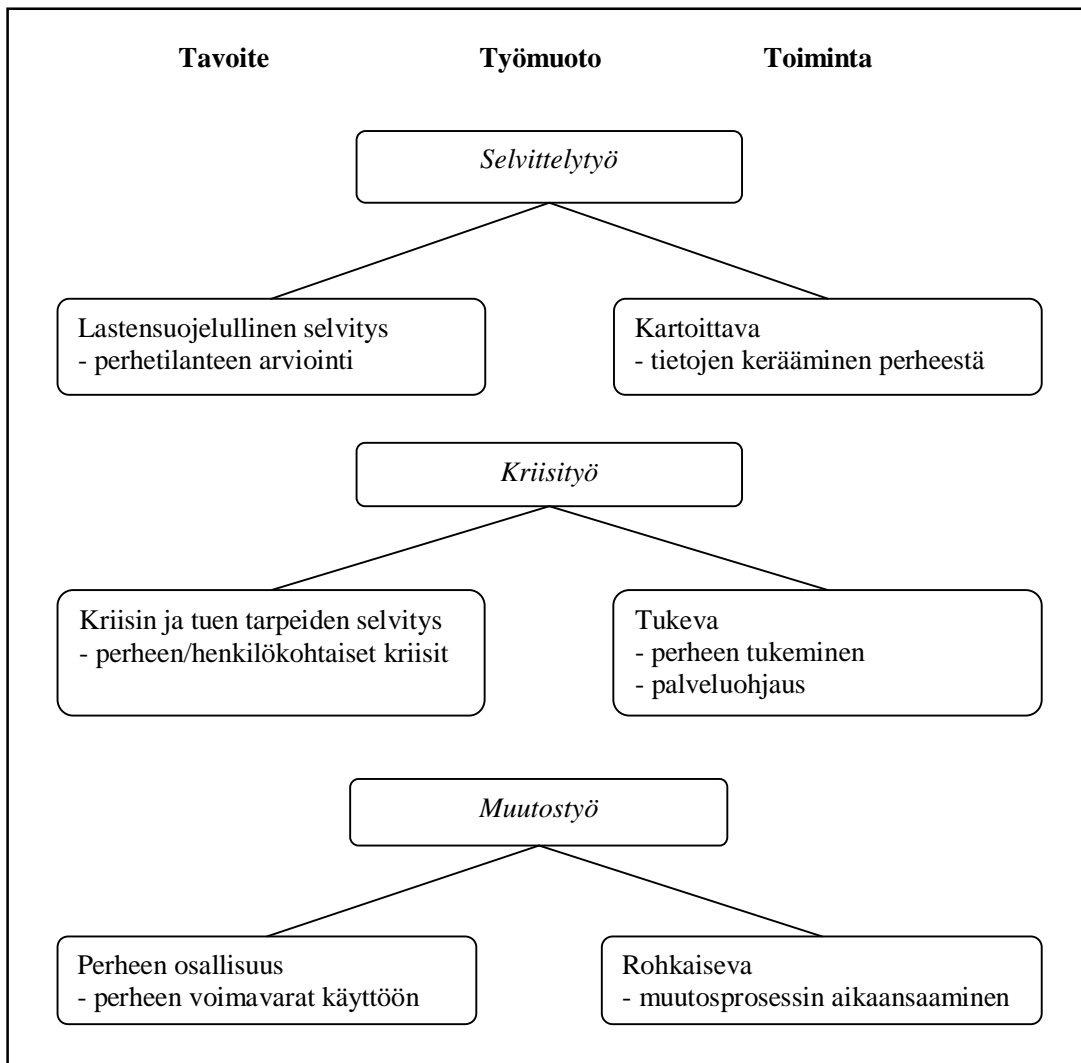
”Se on vaan tullut tapa toimia näin, yleensä vain vanhemmat.” (sosiaalityöntekijä 1)

Määrittyykö perheeksi ainoastaan vanhempi tai vanhemmat ja lapsi, jonka tilanne käynnistää perhetyön intervention? Onko perhepuhe yhtä kuin perheen vanhempi tai vanhemmat? Mikä on lapsen asema ja osallisuus perhetyön interventioissa? Kohdataanko lapsi yksilönä? Kuullaanko lapsen tarpeita? Lapsen osallisuus itseään koskevissa asioissa kyseenalaistuu, kun vain aikuiset osallistuvat neuvotteluihin. Monissa lastensuojelun tutkimuksissa on ruodittu lapsen aseman ongelmallisuutta (esim. Bardy 1990, 1996, 2002; Hurtig 2003a; Karlsson 1999). Lapsitutkimusten paradigma painottaa lasta aktiivisena toimijana ja lapsen huomioimista yksilönä, jolloin lapsella on mahdollisuus irtautua vanhemmista (Hurtig 2003a, 69; Karlsson 1999, 31 – 33).

Sosiaalityöntekijän kirjaaman huoltosuunnitelman piti olla yhteinen työväline ja toimia perhetyön runkona, minkä pohjalta perheenjäsenet ja perhetyöntekijät aloittaisivat kirjallisen työsuunnitelman laatimisen. Tämä työskentelytapa ei toteutunut kuitenkaan käytännössä, sillä perhetyöntekijät eivät yleensä saaneet huoltosuunnitelmaa käyttöönsä. Työn päättyessä perhetyöntekijät laativat loppuraportin työskentelystään, mitä sosiaalityöntekijät arvostivat. Perhetyöntekijöiden ammatillinen ote ja erityisyys tulivat näkyviksi näissä raporteissa. Perheenjäsenille loppuraportti oli vieras, sillä raporttia ei käsitelty perheen kanssa. Tämä toimintatapa haastaa perheen osallisuuden arvioitavaksi. Perhetyöntekijöiden asiakkaita ovat perheet mutta myös palvelun ostaja eli kunnan lastensuojelu. Sosiaalityöntekijöille perhetyöntekijät ovat yhteistyökumppaneita ja perheet asiakkaita. Perhetyöntekijöiden kahdesta asiakastahosta huolimatta perhetyön toiminnan fokukseen sijoittuu perhe, jonka suuntaan työskentelyn tulisi olla läpinäkyvää. Työskentelyn loppuraportti jaettiin vain sosiaalityöntekijöille, ei perheille, mistä syystä kyseenalaistan perhetyön asiakaslähtöisyyden. Myös lainsäädännön näkökulmasta asiakkaan oikeudet jäävät tällöin toteutumatta.

5.3 Perhetyön työmuodot

Perhetyön toiminnan tyypittelyssä olen käyttänyt perhetyöntekijän haastattelussa nimeämiä työmuotoja; selvittely-, kriisi- ja muutostyö. Tarkastelen työmuotoja erillisinä, mutta ne näyttäytyvät myös jatkumona perhetyön käytännöissä. Selvittelytyön voi nähdä yleisenä, jokaiseen interventioon liittyvänä toimintana, jota seuraa akuutin kriisin ja tuen tarpeiden selvittely ennen kuin työskentely kestävien tavoitteiden aikaansaamiseksi eli muutostyö voidaan aloittaa. Aineistooni tukeutuen olen tehnyt kuvion (kuvio 6) perhetyön tavoitteista ja toiminnan muodoista. Pyrkimyksenäni on kuvata ja analysoida perhetyön käytäntöjä. Mihin perhetyöllä pyritään? Mitä perhetyö on? Kuvion jäsenyksen ymmärrän käsitteellisenä.

Kuvio 6. Perhetyön toimintamuodot.

Selvittelytyön toimintatavan olen nimennyt *kartoittavaksi*. Perhetyöntekijöille lastensuojelullinen selvitys merkitsi puuttumista perhetilanteisiin. Kaikessa ihmissuhdetyössä vuorovaikutus on keskeisessä asemassa, kerätessä tietoja perheestä lastensuojeluun vuorovaikutustaitojen merkitys korostui. Perheiden kotona tehtävässä työssä eteneminen tapahtuu perheen ehdoilla. Perhetyöntekijät painottivat sensitiivisen työtteen tärkeyttä ja pitivät sitä välttämättömyytenä luottamuksellisen suhteen saavuttamisessa.

Selvittelytyö painottuu vanhemmuuden, perheen vuorovaikutuksen ja perheen olosuhteiden arviointiin lapsen näkökulmasta. Vanhemmuutta arvioitaessa vanhempien kasvatustaidot sekä kyky selvittää muutoksista ja kriiseistä ovat

keskeisiä tekijöitä. Kaikilla vanhemmilla ei ole kokemusta lastenhoidosta eikä tieto siirry sukupolvelta toiselle, koska yhteydet sukupolvien välillä ovat vähentyneet. (Ks. Rantala 2002, 28 – 30.) Lapsen kehitysvaiheella on merkitystä vanhemmuuden arvioinnissa, sillä vanhemman tehtävät painottuvat lapsen kehitysvaiheen mukaisesti. Varhaislapsuudessa ja murrosiässä lapsi tarvitsee erilaista huolenpitoa. ”*Rakkautta ja rajoja lapsi tarvitsee vanhemmiltaan kehitysvaiheestaan riippumatta.*” Tämä sosiaalityöntekijän toteamus lapsen tarpeista jakaa vanhemmuuden toiminnalliseen ja tunnepuoleen.

Kriisityö näyttäytyi tutkimuksessani *tukevana* eli supportiivisena toimintana, joka edellyttää luottamuksellista suhdetta ja empaattista välittämistä. Kriisityö merkitsi perheiden monitahoisen avun tarvetta, jolloin perheiden neuvonta ja ohjaus palveluiden käyttäjiksi olivat keskeisiä. Kriisityö oli myös tukea antavaa ja aineistossani korostui erityisesti vanhempien toiminnan tukeminen. Se oli keskeistä myös muutostyön konteksteissa.

Muutostyön tavoitteeksi olen määrittänyt perheen osallisuuden, minkä toteutuminen alkaa voimavarojen kartoituksella ja käyttöön ottamisella. Työntekijöiden toimintaa kuvaa mielestäni osuvasti *rohkaiseva* toimintatapa, mikä tarkoittaa lähinnä perheen voimavarojen vahvistamista. Sosiaali- ja perhetyöntekijöiden haastatteluiden perusteella voimavaroiksi määrittävät sellaiset tekijät, jotka auttavat perheitä selviämään arjen vaikeuksista. Perheenjäsenten nimeämät henkilökohtaiset voimavarat ovat iän myötä karttunut tieto ja osaaminen, koulutus, terveys sekä työ. Sukulaiset, ystävät ja viranomaiset ovat merkittävimmät perheiden tuen ja voimavarojen lähteet. Perheenjäsenille sosiaalinen verkosto ja sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä monimuotoisen tuen tarjoajina. Lastensuojelun perhetyön interventioihin liittyviä asioita ei kuitenkaan haluttu jakaa ystävien ja sukulaisten kanssa. Muutostyön tavoitteet määräytyvät perhekohtaisesti, mutta kaikille yhteistä on perheenjäsenten vuorovaikutus- ja ongelmanratkaisutaitojen lisääminen.

Perhetyötä tarjotaan perheiden monenlaisiin ongelmiin, minkä takia tarvitaan erilaisia toimintamuotoja. Perhetyöntekijöiden toiminnan ja työmuotojen taustalla on näkemys ihmisestä fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena kokonaisuutena, joten analysoin toimintamuotoja ja niiden teoreettisia lähtökohtia psykososiaalisessa kehyksessä. Psykososiaalisuudella tarkoitan tässä yhteydessä lähinnä suhtautumistapaa tai suuntausta, jolla pyritään tavoittamaan ihmisestä psykologisesti ja sosiologisesti integroitunut kuva. Työtä tehdään perheiden kanssa ja työn kohteena ovat elämäntilanne sisältäen sekä sosiaaliset että psyykkiset kysymykset. (Ks. Granfelt 1993, 179, 194.)

Psykososiaalisen näkemyksen teoreettiset lähtökohdat ovat systeemi- ja psykodynaamisessa teoriassa. Systeemiteoreettisen ajattelun pohjalta perhettä lähestytään holistisesti, kokonaisuutena, ja toisaalta eri osina ja osien välisenä vuorovaikutuksena. Systeemiteoriassa korostetaan myös ympäristön vaikutusta perheeseen ja perheenjäseniin. Systeeminen näkemys perheeseen ja vuorovaikutussuhteen tärkeys ovat olleet perhetyöntekijöiden edustaman järjestön avohuoltoon sijoituvissa työmuodoissa sovellettavia menetelmiä (Viheriäväara ym. 1998, 13 – 20).

”Kyllähän minun työtä ohjaa tietenkin tää systeemitheoria, että nähdään perhe kokonaisuutena, et kaikki vaikuttaa kaikkeen. Mutta ei ikinä unohdettu sitä yksilöä siellä”. (perhetyöntekijä 1)

Perhetyössä on huomioitava myös yksilö, kuten perhetyöntekijä toteaa. Systeemiteoria ei ole yksinään riittävä perhetyön käytännön toiminnassa, sillä yksilöllisten kokemusten käsittelyyn tarvitaan systeemiteoriaa yksilökeskeisempiä lähestymistapoja (Payne 1997, 138). Johanna Hurtig (2003b, 174) kritisoi systeemistä orientaatiota lastensuojelun kontekstissa, koska se ei huomioi perheen valtakysymyksiä eikä sitä, miten vaikea lasten on etsiä itselleen oikeutta.

Perhetyöntekijöiden tietoisena työorientaationa oli ratkaisukeskeinen lähestymistapa. Lyhyesti kuvattuna ratkaisukeskeinen lähestymistapa on tulevai-

suuteen suuntautuva. Lähestymistavassa ei keskitytä ongelmien syntyyn ja siihen, miten ne ilmenevät, vaan ongelmien ratkaisuun. Painopiste on asiakkaan voimavaroissa ja kyvyissä. (Ks. O'Hanlon & Weiner-Davis 1990.) Aineistoni analyysi ja perhetyön tyypittely sekä lähestymistapojen avaaminen toimintamuotojen kautta tekivät näkyväksi perhetyöntekijöiden sosiaalipedagogisen ja terapeutin työorientaation perhettä valtaistavan lähestymistavan lisäksi. Aineistossani ratkaisukeskeinen työorientaatio sijoittui selkeästi ainakin muutostyön kehikseen. Sosiaalipedagogisen ja valtaistavan työskentelyn periaatteet olivat vahvasti läsnä kriisityössä. Selvittelytyössä terapeutisella lähestymistavalla oli keskeinen merkitys.

Vanhemmat odottivat perhetyöltä ensisijaisesti käytännön ohjeita kasvatustasioissa. Perhetyön tärkeä ja yleinen tavoite on vanhemmuuden tukeminen, johon sisältyvät selvitykset perheen tarpeista, keskustelut ja ongelmien ratkaiseminen. Vanhempien palveluohjaus, neuvonta ja ohjaus palveluiden käyttäjiksi, on yksi vanhempien tukemisen tapa. Sosiaalipedagogisessa lähestymistavassa korostuu ajatus vanhempien pedagogisesta tukemisesta lasten hyvinvoinnin edistämiseksi. Juha Hämäläinen (1992) toteaa sosiaalipedagogisen lähestymistavan olevan lastensuojelua vanhempien kautta, ei vanhempien ohi. Vanhempien pedagoginen tukeminen on yhteiskunnan organisoimaa toimintaa, johon sisältyvät neuvonta ja ohjaus kasvatustasioissa sekä vanhempana toimimisessa. (Mt. 50.) Sosiaalipedagoginen lähestymistapa pohjautuu teorian, jonka mukaan vanhempien elämäntapavalinnat määrittävät ratkaisevasti lapsen hyvinvointia.

Terapeutin orientaatio näyttäytyy työntekijöiden tavassa toimia perheiden tapaamisissa eli siinä, miten he suuntaavat toimintaansa vuorovaikutustilanteessa. Kontaktin luomisessa ja perheeseen liittymisessä tärkeitä ja keskeisiä tekijöitä ovat kuuntelu, avoimuus ja empatia. Psykodynaamiseen teoriaan pohjautuva terapeutin orientaatio on merkityksellinen yksilön kokemusten jäsentämisessä ja läpikäymisessä (Granfelt 1993, 192).

Perhetyö avautuu moniulotteisena toimintamuotojen ja teoreettisen viitekehyksen tarkastelun kautta. Perhetyön toiminnan taustalla ovat humanistiset ja eksistentialistiset periaatteet. Humanistisen psykologian edustaja Carl Rogers korostaa asiakassuhteen luottamuksellisuutta ja kunnioitusta sekä aitouden ja empaattisuuden tärkeyttä (Payne 1997, 176 – 180). Monia humanistisen näkemyksen toimintatapoja on kritisoitu siitä, että ne on tarkoitettu vähemmän ongelmallisille ihmisille. Samaa kritiikkiä on esitetty voimavara- ja ratkaisukeskeistä lähestymistapaa kohtaan. Perhetyöntekijän on osattava valita jokaiseen perheeseen ja tilanteeseen sopivin lähestymistapa. Tärkeää on hallita kokonaistilanne.

6 TOIMIJOIDEN SUHDE PERHETYÖSSÄ

6.1 Lapsen asema perheinterventiossa

Interventiot perheeseen avaavat monitasoisen näkökulman työntekijöiden ja perheenjäsenten suhteiden tarkasteluun. Esimerkiksi lapsen suhdetta voisi analysoida erikseen sisaruksiin, vanhempiin, läheisiin ihmisiin, perhetyöntekijään, sosiaalityöntekijään ja muihin perheen yhteistyökumppaneihin. Vastaavalla tavalla voisi analysoida jokaisen toimijan suhdetta toiseen. Tutkimusaineistoni ei kuitenkaan sovellu edellä kuvaamaani monitasoiseen suhteiden analyysiin.

Kuka on perhetyön asiakas? Koko perhe, oli perheenjäsenten, sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden yksimielinen vastaus. Sosiaalityöntekijän ehdoton vaatimus oli, että perhetyöntekijät työskentelevät kaikkien perheenjäsenten kanssa. Työntekijät eivät kuitenkaan pitäneet välttämättömänä koko perheen mukaan ottamista kaikkiin keskusteluihin. Perheenjäsenillä oli samanlainen näkemys, eli kaikkien perheenjäsenten osallistumista jokaiseen tapaamiseen ei pidetty tarpeellisena. Aineistossani ei ole yhtään perhettä, josta kaikki olivat osallistuneet jokaiseen perhetyön tapaamiseen. Hannele Forsbergin tutkimus sosiaalitoimistojen lastensuojelun asiakaskäynneistä osoittaa, että vain noin neljännesosassa asiakastapaamisissa olivat mukana lapset. Tutkimuksessa lapsi oli läsnä useimmiten vain äidin puheissa (Forsberg 1998).

Haastattelemiini työntekijät pitivät itsestään selvyytenä, että perhetyö on perhelähtöistä. Miten perhelähtöinen työskentelytapa kohtaa lapsen? Aineistossani perhetyön tarpeita olivat aiheuttaneet niin lasten oma toiminta kuin perheen olosuhteet. Yksi vanhempi oli toivonut perhetyöltä ”*vahvistusta omaan kasvatustyyliin.*” Toinen oli tarvinnut ”*ulkopuolista apua kasvatustyöhön.*” Tämä äiti oli hakenut lapsensa kolme kertaa ”*juoppoputkasta*”. Näistä lapsensa säilöön ottamisista hän ei ollut vielä kovin hätääntynyt, mutta nuoren automurtosarja, käräjät ja törkeä rattijuopumus herättivät hänet hake-

maan apua. Perhetyöprosessin ajan nuori osallistui kaikkiin tapaamisiin, vaikka hän oli aluksi vastustanut osallistumistaan. Hän ei ollut aikonut ainakaan puhua mitään, jos sattuu olemaan kotona, kun työntekijät tulevat.

*”Poika oli kuin hiilihanko ja niin uhmaa täynnä.
Onneksi minä äidin auktoriteetilla uhkailin, että
sinä pysyt aloillas ja sillä siisti.”
(perheenjäsen 5)*

Äiti kertoi olleensa niin hukassa ja hädissään, ettei olisi yksin selvinnyt ilman ulkopuolista keskusteluapua. Hän olisi pystynyt korkeintaan sanelemaan tiukempia sääntöjä ja ehkä provosoinut toiminnallaan pojan tekemään vielä lisää rikkeitä. Hänen auktoriteettinsa riitti tuolloin vain pojan kotona pysyttämiseen perhetyön alkaessa. Äiti oli kokenut perhetyön väliintulon tasapainottavana elementtinä. Työntekijät olivat hänen mielestään murtaneet nuoren uhmaa ja muuttaneet hänen asennettaan. Nuori oli kuvitellut tapaavansa kaksi nuttura-päistä vanhaa rouvaa, jotka pitävät kevyen moraalisaarnan ja antavat vähän uhkausterapiaa. ”Keskustelukuviot” olivat kuitenkin muotoutuneet niin, että nuori kertoi sellaisiakin tapahtumia, joista äiti ei tiennyt aikaisemmin mitään. Työskentelyn välittömyys ja työntekijöiden rempseys toimivat tämän perheen kohdalla hyvin. Työntekijöiden toimintatapa loi suotuisan ilmapiirin, mikä ei tarkoittanut pojan pään silittelyä vaan asioiden rohkeaa käsittelyä, kuten äiti asian ilmaisi.

Haastatteleman toinen nuori oli myös päättänyt, ettei hän ”*ala millekään*” perhetyöntekijöiden kanssa. Nuoren näkemys työskentelystä oli, että hän oli pysynyt päätöksessään, vaikka perhetyöntekijät ”*kulkivat meillä myötänsä*”.

Vanhemmat olivat toivoneet perheinterventioilta tukea ja vahvistusta kasvatustyöhönsä, ensisijaisesti rajojen asettamiseen lapsille ja puuttumiseen sellaisiin lasten tekoihin, joissa he olivat toimineet sääntöjen tai lakien vastaisesti. Perhetyö näyttäytyy vanhempien tukemisena ja heidän auktoriteettiasemansa osoittamisena. Aikuiset, vanhemmat ja työntekijät, ovat toimijoita ja lapset

jäävät toiminnan kohteiksi. Monet tutkimukset (esim. Hurtig 2003b; Heino 1997; Pohjola 1997; Törrönen & Mäenpää 1995) osoittavat samoin, että perhetyössä tuetaan usein vanhempia. Työskentelytapa perustuu siihen ajatukseen, että auttamalla vanhempia autetaan myös lasta. Tavoitteena on vanhempien voimavarojen mobilisointi, jotta vanhemmat voisivat tukea lastaan. Tämä tavoite ei aina toteutunut, vanhempien psyykkisten ja fyysisten sairauksien takia.

Lapsen, vanhemman ja työntekijän suhteiden tarkastelu korosti aikuisen auktoriteettiasemaa lapseen nähden. Myös nykyinen sukupolvisopimus vahvistaa aikuisten valtaa ja vastuuta. Sukupolvisopimuksen sisään rakentuu sukupuolisoopimus, jotka kummatkin näkyvät tilannesidonnaisesti eri tavoin (esim. Bardy 1989, 88; Forsberg 1994, 120). Tutkimuksessani sukupolvi- ja sukupuolisuhteet näyttäytyvät myös toisen vanhemman puuttumisena perheen arjesta. Sukupuolisuhteet painoutuivat perheinterventioissa esimerkiksi niin, että puuttuvan vanhemman rooliin odotettiin työntekijältä panosta.

”Lapsethan on siihen syntyneet, eihän ne siihen itse ollut tulossa, mun vastuulle. Ja tietinkin jonkun muunkin, mutta kun vastuut on jäänyt vähän hoitamatta. Minä hain koko ajan tämmöistä tukea, vaikka joku jämerä mieshenkilö katkaisemaan. Siinä ois puolueeton ammatti-ihminen nähnyt ongelmat ja jutellut samoilla suuntaviitoilla, kun mie kuitenkin tykkään, että mulla kasvatustyö oli jonkunlainen”. (perheenjäsen 6)

Äiti kaipasi pojan kasvatukseen miesnäkökulmaa ja samalla toista aikuista, ammattilaista, pönkittämään auktoriteettiaan. Vastaavasti perheen yksinhuoltajaisä olisi toivonut naisnäkökulmaa tyttären ohjaukseen asioissa, joissa hän piti itseään tietämättömänä. Isän mielestä tämä toivomus ei toteutunut. Tytär kertoi, että hän ei alkanut työntekijän yrityksistä huolimatta keskustella asioistaan. Työntekijän yrityksillä hän tarkoitti esimerkiksi työntekijän tuloa hänen huoneeseensa kahdenkeskisiä keskusteluja varten.

Puheissaan vanhemmat edustivat auktoriteettia, valtaa ja vastuuta suhteessa lapsiinsa. Lapsi-vanhempi-suhde nähtiin myös alkusyyksi lapsen vaikeuksiin. Äidin intuitio oli, että lapsen kierre alkoi siitä, kun isä lupasi olla yhteyksissä, mutta petti lupauksensa jatkuvasti. Isän katteettomat lupaukset tuntuivat aikaan pahalta pojasta. Nyt isällä ei ole enää merkitystä hänen elämään.

Työntekijöiden puheissa korostui lapsen edun tärkeys, mutta muuten puhe lapsesta jäi ohueksi ja keskustelu kääntyi helposti vanhempaan. Huolta ja perhetyön tarvetta aiheuttavat yleisimmin vanhemman tai vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat. Aineistossani lasten tekemät rikokset, päihteiden käyttö tai kouluhäiriöt olivat käynnistäneet perhetyön intervention. Myös vanhemmat olivat suostuneet tai halunneet lastensuojelun perhetyötä lapsen vuoksi tai lapsen parasta ajatellen.

... ”jotta lapsen paras etu toteutuis, sen takia ne (perhetyöntekijät) oli meidän jutussa mukana. Lapsen takia mie siihen rullianssiin lähin.” (perheenjäsen 1)

Lapsen etu ei aina merkitse perheen etua ja päinvastoin perheen etu ei merkitse välttämättä lapsen etua. Lapsen edun käsite ja sen toteutuminen olivat tärkeitä työntekijöille. (Vrt. Törrönen 1994.) Perhetyötä tehtiin kuitenkin enimmäkseen vanhempien kanssa, lapset olivat mukana vain ajoittain. Perhetyöntekijöiden tavoitteena oli tapaaminen ja keskustelu jokaisen perheenjäsenen kanssa. Vanhemmat estivät joskus perhetyöntekijän ja lapsen kahdenkeskiset tapaamiset. Perhetyön aloitus-, suunnittelu- tai päätösneuvotteluissa lapset eivät olleet yleensä läsnä. Perhetyöntekijät olivat tärkeä linkki perheeseen, josta heidän kauttaan välittyi tietoja sosiaalityöntekijöille.

Työskentely koko perheen kanssa voi ohittaa lapsen yksilönä, jolloin lapsi asiakkaana voi jäädä kohtaamatta. Mielletäänkö lapsi asiakkaaksi? Useissa lastensuojelututkimuksissa on pohdittu lapsen asemaa työprosessissa (esim. Hurtig 2003b; Heino 1997; Törrönen 1999). Hoitotyössä on pohdittu sitä, onko

koko perhe asiakkaana, ja kuinka perhe tulisi ymmärtää. Esimerkiksi Kristiina Viljanen (1993), joka on tutkinut lastenneuvolan perhekeskeisyyttä, toteaa neuvolatyön painottuvan sisällöllisesti eri tavoin sen mukaan, miten terveydenhoitaja hahmottaa asiakkaansa. Perhetyö ja lastenneuvolan työ pohjautuvat erilaisiin lähtökohtiin ja toimintoihin käytännössä. Toisaalta työmuotojen analogian kautta voi tarkastella perhelähtöisen työskentelyn lapsi- ja aikuinen-dimensioita.

Niin sosiaalityössä kuin hoitotyössä perheenjäsenten pitäminen tasavertaisina asiakkaina on yleisesti hyväksytty ajatus. Perheenjäsenten tasavertaisuus on perhelähtöisen työorientaation lähtöajatus. Käytännössä perheenjäsenten kohtaaminen tasavertaisina asiakkaina on kuitenkin problemaattista. Terveydenhoitajan työskentelyä pidetään liiaksi lapsiin suuntautuvana, kun myös vanhemmat odottaisivat terveydenhoitajan huomiota (Viljanen 1993). Lastensuojelussa puolestaan kritiikkiä on esitetty lapsen ohittamisesta (esim. Hurtig 2003b).

Perhetyön ja neuvolan palveluiden vastaanottaminen perustuvat molemmat vapaaehtoisuuteen. Neuvolan palvelut on tarkoitettu kaikille lapsiperheille. Neuvolassa lapsi on oikeutetusti asiakas ja terveydenhoitajan toimenpiteiden kohteena, vanhempi ja perhe nähdään lapsen kontekstina. Perhetyötä viedään lastensuojelun asiakasperheille kotiin ja perhetyön käynnistää huoli lapsesta. Vanhemman tai vanhempien tapaaminen ja keskustelut heidän kanssaan määrittivät tärkeimmiksi toiminnoiksi perhetyön käytännön toteutuksissa. Entä lapsi? Hän osallistuu perhetapaamisiin ainakin osan aikaa. Aineistossani perheistä subjektin asemaan yltivät vanhemmat lapsen tai lasten jäädessä kontekstiin. Pidetäänkö vanhempia itseoikeutetusti lastensa elämän asiantuntijoina? (Ks. Pösö 1999, 6.) Onko perhetyössä myös kyse siitä, miten työntekijä hahmottaa asiakkaansa?

Lapsitutkimus on tuonut esiin lapsen ongelmallisen aseman. Lastensuojelun tutkimuksissa lapsen asemaa on lähestytty sijoitettujen lasten elämän kautta,

esimerkiksi Törrönen (1999) on tutkinut lapsen arkea laitosympäristössä. Toinen lähestymistapa on kohdistunut lapsen asemaan työprosesseissa, jolloin lapsen yksilöllinen huomioiminen ja lapsen kuuleminen ovat olleet pohdittavina (esim. Hurtig 2003b, 32 – 34).

Lapsuudesta puhutaan tärkeänä elämänvaiheena. Lapsilla on kuitenkin harvoin mahdollisuus tuoda esiin omia ajatuksiaan tai vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Lapsia kohdellaan usein objekteina niin kasvatuksessa, tutkimuksessa kuin yhteiskunnan päättäjien ratkaisuisssakin. (Esim. Karlsson 1999; Bardy 1989, 1996, 2002.) Tutkimuksessani sosiaalityöntekijöiden ja lasten välinen työskentely ja tapaamiset olivat vähäisiä. Perhetyöntekijöillä oli pyrkimys tavata myös lasta, mutta käytännössä työskenneltiin kuitenkin aikuisten kanssa. Heidän työskentelynsä perustuu keskustelulle, joka toimii paremmin aikuisten kanssa.

6.2 Yhdessä tekemisen ehdot

Lasten oikeudet on yleensä jaoteltu moraalisiin ja lakisääteisiin oikeuksiin. Ensinnäkin lapsilla on oikeus suojeluun ja hyvinvointiin ja toiseksi oikeus autonomiaan ja itsemääräämiseen. Valtaosa lapsille laillistetuista oikeuksista koskee suojelua ja hyvinvointia. Lastensuojelussa on vähitellen alettu kiinnittää huomiota myös lapsen subjektiasemaan ja lapsen autonomiaan (Alanen & Bardy 1990, 63 – 64; Forsberg 1994, 44; Hämäläinen 1992, 96 – 98). Tutkimuksessani lapsen hyvinvointi oli vanhemmille ja työntekijöille tärkeää ja helposti kuvattavaa, mutta lapsen subjektiuus ja autonomia jäivät keskusteluissa vaille huomiota. Nämä käsitteet ovat tilannesidonnaisia ja abstrakteina lapsen hyvinvointia vaikeammin määriteltävissä.

Tutkimukseni kohteen, lastensuojelun perhetyön, oikeudellisen perustan muodostavat lapsen oikeuksien sopimus ja lainsäädäntö. Lapsen erityisasema ja lasten suojelu ovat yleisesti hyväksytyjä näkemyksiä. YK:n lapsen oikeuksien

sopimus on tästä esimerkki. Suomessa sopimus on ollut lain tasoinen vuodesta 1991 alkaen. Sopimuksen keskeiset käsitteet ovat lapsen oikeudet osallistumiseen, huolenpitoon ja yhteiskunnallisiin resursseihin sekä erityiseen suojeluun. Sopimuksen mukaan lapsella on oikeus ilmaista omat mielipiteensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (Lapsen oikeuksien sopimus 1989; Oranen 2001, 28; Pekki & Tamminen 2002, 9 – 12).

Yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna lapsen oikeuksien sopimuksen lisäksi lapsen erityisaseman perustana on suomalainen lainsäädäntö. Lainsäädännössä, esimerkiksi lastensuojelulaissa, sosiaalihuoltolaissa ja kuntalaissa sekä laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista lasta tarkastellaan omana yksilönä, jolla on oikeuksia kehitysvaiheensa mukaisesti. Lastensuojelu velvoittaa sosiaalityöntekijän toimimaan tilanteissa, joissa lapsen kehitys vaarantuu. Lapsen kehitys voi vaarantua ja lapsi voi joutua riskitilanteisiin oman toimintansa tai kodin olosuhteiden vuoksi (LSL 1983). Viimeisimmät lastensuojelua koskeneet lainsäädölliset muutokset ovat tapahtuneet 1980- ja 1990-luvuilla. Uudistetut lait sisältävät muuttuneita käsityksiä lapsen suhteista vanhempiin sekä vanhempien ja julkisen vallan suhteista. (Ks. Forsberg, 1998, 44.)

”Mie on oikein tiedä, kun siellä paperissa luki, että yli kaksitoistavuotias lapsi pitää olla tietoinen näistä kaikista. Minusta tilanne ei ollut niin paha. Me oltais avohuollon tukitoimena voitu se (sijoitus) tehdä eikä huostaanottona. Sosiaali-ihmiset katsoi, että poika on niin konstikas, että on parempi panna huostaanotto suorastaan päälle. Mie sitten kysyin, onko sitä nyt sille pojalle pakko niin tarkoin selostaa, niitä muotoja.” (perheenjäsen 6)

Lapsen huostaanotto- ja sijoitusprosessiin liittyvissä asioissa vanhempi oli kysynyt sosiaalityöntekijältä, onko tarpeen selvittää lapselle asioita niin tarkasti. Vanhemman näkemys oli, että lapsi ei kuitenkaan ymmärrä kaikkea. Van-

hemman toivomuksena oli lapsen sijoitus avohuollon tukitoimena. Huostaanottoa ei olisi vanhemman mielestä tarvinnut tehdä, jos lapselle ei olisi selvitetty käsitteiden, avohuollon tukitoimi ja huostaanotto, merkityseroja. Sijoitus avohuollon tukitoimena perustuu vapaaehtoisuuteen, mitä vanhempi ei olisi halunnut kerrottavan lapselle.

Juridisesta viitekehyksestä katsottuna lapsen oikeudet ja lainsäädännön sosiaalityöntekijöille antama toimenpidevelvoite mahdollistavat lastensuojelun perheyön. Julkisuudessa on viime vuosina keskusteltu paljon lapsiperheiden palvelujen puuttumisesta. Anu Pekki & Tuula Tamminen (2002) ovat tehneet lasten palveluista raportin, jossa tarkastellaan lasten oikeuksien ja lasten perustarpeiden toteutumista kuntatasolla. Raportti perustuu 800 lasten ja lapsiperheiden kanssa työskentelevän toimijan sekä luottamusmiesten mielipiteisiin. Kirjoittajat toteavat, että lainsäädännön tasolla lapsen asema on selvästi parantunut. Leena Alanen & Marjatta Bardy (1990) esittävät myös, että lapsen oikeudet autonomiaan ja suojeluun pahoinpitelyltä ja laiminlyönneiltä ovat laajasti hyväksytyjä. Kirjoittajat jatkavat, että turvallisuutta ja rakkautta ei voida kuitenkaan jakaa oikeuden päätöksillä (mt. 63).

Lapsen oikeutta turvallisiin olosuhteisiin ei voida taata lainsäädännöllä. Lapsen turvallisuuden puute velvoittaa lastensuojelua tarjoamaan tukea vanhemmille kasvatukseen ja lapsen edun huomioonottamista sekä lapsen aseman turvaamista kaikissa olosuhteissa (Alanen & Bardy 1990). Huolimatta lainsäädännön tasolla tapahtuneesta parannuksesta lasten ongelmat ja pahoinvointi eivät ole kadonneet, vaan päinvastoin lisääntyneet. Syitä lasten oireiluun on etsitty monilta suunnilta. Vanhemmat pohtivat kasvatustehtävänsä haasteellisuutta yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmasta.

”Mulla on lapset niin pitkällä aikavälillä, 60- ja 70-luvuilla ja sitten vielä tämä viimeinen 80-luvulla. Meillä on aina meneillään ja vallalla nämä trendit ja muut. On pitänyt sieltä viidakosta etsiä lapselle parasta. Ajat muuttuu. On se kyllä lapsikohtaistakin.

*Tämän nuorimman kanssa rajat rakennettiin joka päivä, ne samat tosin, ei niitä muuteltu päivittäin.”
(perheenjäsen 6)*

”Olen koko ajan ollut tietoinen, että täällä liikkuu, jos minkälaista tyyppiä ja ennen kaikkea huumeita. Niitähän on vaikka kuinka paljon. Minua alkoi pelot-tamaan, jos nyt ei tule nopeaa aikuisten väliintuloa niin seuraava askel on huumeet. Sitten mulla ei enää oo keinoja.” (perheenjäsen 5)

Lastensuojelun ammattilaisten ajattelutapaan on juurtunut syvälle käsitys vanhempien vastuusta lasten kasvatuksessa (esim. Forsberg 1998, 275; Hämäläinen 1992, 94 -95). Tämä käsitys todentui aineistossani työntekijöiden työorientaatioissa vanhempien ohjaamisessa ja neuvonnassa. He korostivat vanhempien velvollisuutta turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja peräänkuuluttivat vanhempien kasvatusvastuuta. Lapsen erityisasema ja lapsen edun ensisijaisuus velvoittavat kuitenkin vanhempia ja yhteiskuntaa yhteiseen vastuuseen lapsesta.

Anu Pekki ja Tuula Tamminen (2002) näkevät vanhempien merkityksen lapsen hyvinvoinnille tärkeänä. Vanhempien vastuun korostamisen ja etsimisen lisäksi kirjoittajat tuovat keskusteluun lasten palveluiden laadun ja lasten tasa-arvoisen aseman sekä paneutuvat raportissaan siihen, miten lapsille tarkoitetut palvelut toimivat ja millaisia ovat lapselle tarkoitetut palvelut (mtt. 5 – 9). Kirjoittajien tematiikka vei huomioni myös yksilöllisiin ja rakenteellisiin ongelmiin, mikä tutkimusaiheessani voisi merkitä esimerkiksi vanhempien vastuuttamista sellaisista asioista, joille he eivät voi yksin tehdä mitään. Työttömyys tai työkyvyttömyys ei ole ainoastaan yksilön ongelmia. (Vrt. Mulinari 1996.) Näen rakenteellisten ongelmien tiedostamisen ja huomioimisen perhetyössä ja laajemminkin sosiaalityössä työskentelyn kannalta välttämättömyytenä. Rakenteisiin kohdistuva työ vaatii laaja-alaista ja yhteistä kehittämistyötä.

Erityisesti lastensuojelussa perhelähtöistä työskentelytapaa on kritisoitu sen aikuisuusnäkökulman takia. Lapsinäkökulmaa eli lapsilähtöistä työorien-

taatiota voisi määritellä niin, että perhettä lähestytään lapsen kautta. Työntekijän on uskottava siihen, että lapsen kanssa voi työskennellä. Työntekijällä pitää olla kyky luoda suhde lapseen ja taito keskustella niin, että lapsikin ymmärtää. Aikuisten roolia korostavia työkäytäntöjä on kritisoitu. Sen seurauksena on syntynyt useita projekteja, joissa on kehitetty lapsilähtöisiä työkäytäntöjä. (Esim. Bardy 2002; Karlsson 1999.)

Sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä, että lähellä perhettä työskentelevät työntekijät tuntevat ja käyttävät erilaisia työvälineitä ja hallitsevat niiden käytön. Perhetyöntekijät käyttivät *elämänviivaa ja sukupuuta* työvälineinään ja olivat kokeilleet myös roolikarttaa. Lasten tarpeiden esille tuomista varten on kehitetty erilaisia työmenetelmiä. Päivähoidossa kehitettyä sadutusmenetelmää (Karlsson 1999) on sovellettu lastensuojelussa ja siitä on saatu hyviä kokemuksia (ks. Heino ym. 2002, 110). Lapsen tilanteen huomioimiseen ja mielihyvän kuulemiseen on kehitetty pylpyrämalli, jolla lapsi voi arvioida hyvän vanhemmuuden toteutumista kohdallaan. Vanhemmuuden roolikartassa olevia vanhemmuuden roolia ja roolien toteutumista lapsi voi määritellä omasta näkökulmastaan (emt. 110 – 111). Pylpyrämalli ja vanhemmuuden roolikartta sopivat niin lasten kuin vanhempien kanssa työskentelyyn.

Raija Eirola (2003) kuvaa väitöskirjassaan lapsiperheiden elämänhallintavalmiuksia ja arvioi videoavusteisen perheohjauksen työmenetelmää, jota kehitettiin pienten lasten perheiden tukemiseen. Käytetty tutkimusmetodi tuotti tietoa lapsiperheiden orientoitumisesta perhe-elämään. Työskentelyn arviointiin osallistuivat lapsiperheet ja perhetyöntekijät. Eirola perustelee lapsiperheiden tutkimuksen ajankohtaisuutta sillä, että useat lasten kanssa työskentelevät ovat todenneet perheiden ongelmien lisääntyneen, vaikeutuneen ja monimutkaistuneen. Lapsuusajan perheen elämäntavat ja olosuhteet vaikuttavat elämänhallintaan ja terveyteen aikuisina (mt. 16 – 17). Näen työskentelyn yhteisen arvioinnin tärkeänä ja hyvänä menetelmänä työstä oppimisessa ja työn kehittämisessä.

Yhdessä tekemiseen kuuluu työn arviointi. Tutkimus on tehnyt minulle näkyväksi sen, että erilaisiin työvälaineisiin tutustuminen on hyödyllistä oman työskentelyn analysoinnin kannalta. Mitä tietoa tarvitsen perheenjäsenistä? Miten hankin tietoja? Miten saan kokonaiskäsityksen perheestä? Miksi valitsen tietyt asiat tiedonhankinnan kohteeksi? Lastensuojelun kontekstissa arviointi suhteutetaan aina lapsen tarpeisiin. Vuorovaikutuksellisessa työssä työmenetelmien rutiinimainen käyttö voi kadottaa joustavuuden ja tilanneherkkyyden, jotka ovat perhetyössä välttämättömiä.

Laki määrittelee kasvatusvastuun osaksi vanhemmuutta ja vanhempana olemista. Lastensuojelun interventioiden käynnistymisen kautta kasvatus määrittyy vanhempien ja yhteiskunnan tehtäväksi. Vastuu lapsesta on sekä yksityinen että julkinen. Perheen yksityisyyden nähdään murentuneen lukuisten hallinnollisten ja byrokraattisten toimenpiteiden takia (Forsberg 1998, 127; Arnkil & Eriksson 1996, 234). Perheen yksityisyydestä on tullut julkista ja julkisesti säänneltyä. Toisaalta perhe on yksityisasiaa, jonka autonomiaan on vaikea puuttua.

6.3 Perhetyön yksilölliset palvelut

Vanhemmat, perhe ja koti muodostavat lapsen kehityksen kannalta tärkeät rakenteet. Lapselle merkitykselliset vanhemmuus- ja sisaruussuhteet paikantuvat perheeseen. Perhetyön voi tulkita lastensuojelun oikeudeksi puuttua perhesuhteisiin menemällä lapsen kotiin ja tarjoamalla tukea (Pösö 1995, 78). Perheen koti toimintaympäristönä tuo työn sisältöön monenlaisia ulottuvuuksia, mitkä näyttäytyvät työntekijöiden hienovaraisena ja joustavana työotteena (esim. Hurtig 2003b).

Sosiaalityöntekijä totesi perhetyön perustavan aina yksilölliseen ratkaisuun. Perhetyön yksikössä on valmis palveluvalikoima, josta jokaiseen perheinterventioon rakennetaan tarkoituksenmukainen palvelupaketti. Palvelu-

paketin sisällön räätälöintiä hän kuvasi palvelujen yhdistämiseksi, jolloin palveluista muodostetaan erilaisia versioita perheen tarpeen mukaan. Käytännön esimerkkejä yksilöllisistä palveluista ovat lapselle järjestetty kouluavustaja tai työntekijän palkkaaminen perheen kotiin. Nykyiset olemassa olevat palvelut ovat helpottaneet yksilöllisten palvelujen suunnittelua ja toteuttamista.

”Kun tulin tähän lastensuojeluun, se oli tosi rankkaa. Silloin puhuttiin kovasti räätälöinnistä. Se tuli siitä, kun kaikki palvelut olivat levällään. Aina piti räätälöidä, aina piti hakea ja aina piti suostutella. Se oli älyttömän rankkaa semmonen. Kasata palvelut, tehdä suunnitelma ja puhua työntekijälle. Nyt on valmiit palvelut olemassa. Perhetyöntekijät osaavat homman, ei sosiaalityöntekijän tarvitse olla kovasti neuvomassa. Joustavasti jo työskentelevät, jos ajatellaan sitä ammattiroolia.” (sosiaalityöntekijä 2)

Perhetyöntekijä pohti yksilöllisiä palveluja työn toiminnan kautta. Jokainen perhe on ongelmakentältään ja tavoitteeltaan erilainen, niin myös perhetyön toteutuksissa on eroja. Toteutuksissa on erilaisia variaatioita sekä tapaamispaikkojen että -kokoonpanojen suhteen. Perheen sosiaalinen verkosto ja sen osallistuminen perhetyöhön, samoin kuin perheen kanssa työskentelevien viiranomaisten määrä ovat hyvin vaihtelevia.

Perheenjäsenet pitivät perhetyötä aina yksilöllisenä palveluna. Heillä itsellään on mahdollisuus valita, mitä ja miten asioita käsitellään, kun työskentelyn kohteena on perheen ainutkertainen elämäntilanne. Sama ongelma eri perheympäristöissä vaatii erilaista asian käsittelyä. Työntekijöiden yhteisesti jakama kokemus oli, että perheet ottavat palveluita vastaan, mutta perheiden motivaatio ja sitoutuminen työskentelyyn voivat olla heikkoja. Monessa tapauksessa tarvitaan paljon työtä perheiden motivointiin, ennen kuin yksilölliset palvelut ovat mahdollisia. Perheet eivät ole aina riittävän sitoutuneita työskentelyyn.

Yksilöllinen palvelu on tärkeää ja välttämätöntä, mutta sen konkreettinen kuvaaminen perhetyön arjessa on vaikeaa. Pysin avaamaan yksilöllisen palvelun haasteita yhden perheenjäsenen elämänsä avulla. Tämä nainen oli kokenut kaksi avioeroa, jonka syynä oli kummallakin kertaa puolison alkoholin käyttö. Avioliittojen ja avioerojen myötä hänen perhe-elämäänsä kuuluivat uusperhe ja myöhemmin neljän lapsen yksinhuoltajuus. Monet fyysiset sairaudet, sairauslomien ja työttömyyden varjostivat arkielämää ennen varhaiseläkkeelle siirtymistä. Avioeroihin sisältyivät menetykset ja ihmissuhdeongelmat. Sairaudet ja työttömyys merkitsivät isoja elämänmuutoksia ja taloudellisesti vaikeaa sekä epävakautta elämää. Lapsen koulunkäyntiongelmat, rajattomuus ja väkivaltainen käytös äitiään kohtaan johtivat lapsen huostaanottoon, mistä äiti koki häpeää sekä epäonnistumista vanhempaan ja kasvattajana. Työttömyytensä ja varhaiseläkkeensä syynä hän piti yhteiskunnan rakenteellista muutosta. Perheenjäsenen kertomus on aineistossani edustava kuvaus yksilöllisestä elämän rakentumisesta. Interventioissa on lähestyttävä jokaista perhettä ja perheenjäsentä yksilöllisen tilanteen ja tarpeen mukaisesti. Vanhemman elämänsä tapahtumilla on ollut merkitystä myös lapsen elämään. Hänelle vanhempien ero, vanhemmat sairaudet ja huostaanotto merkitsivät muutoksia läheisiin ihmissuhteisiin, turvattomuutta ja yksinäisyyttä. Perhetyön lyhytkestoisissa väliintuloissa ei ole mahdollista paneutua riittävästi perheen elämänsä tärkeisiin käänteisiin eikä siihen, miten jokainen perheenjäsenen on muutokset kokenut.

Anneli Pohjola (1999, 117 – 125) on analysoinut, toteutuvatko palvelut aidosti asiakkaan lähtökodista vai perustuvatko ne palvelujärjestelmän ehtoihin. Pohjola on eritellyt palvelun *asiointi- ja palvelusuhteeseen*, jotka molemmat tavoittelevat hyvää palvelua. Asiakaslähtöisessä *palvelusuhteessa* järjestelmän keinot ja mahdollisuudet sovitetaan asiakkaan käytettäviksi. Asiakkaan kokonaistilanne huomioiden ratkaisuja haetaan yhdessä työntekijän kanssa ja tarvittaessa myös muiden palvelutarjontaa hyödynnetään. Palvelut ovat asiakasta varten. Järjestelmäkeskeinen *asiointisuhde* lähtee oman organisaation toimin-

tatavoista ja ohjeista, joihin asiakkaan tarpeita sovitetaan. Palvelut ovat organisaation toimenpiteiden kohdentamista.

Pohjolan erittelyn mukaisesti aineistoni perhetyön tarjonta ja toteuttaminen täyttävät palvelusuhteen kriteerit. Kotona tehtävä perhetyö on suhteena kaksijakoinen. Se on toimijoiden luottamukseen perustuva ihmissuhde, jossa pyritään perheen ongelmien ratkaisuun. Kyseessä on myös interventio, johon lastensuojelulaki velvoittaa. (Ks. Heino ym. 2000, 194.)

Perhetyön interventioon kytkeytyvät tuki ja kontrolli. Sosiaalityöntekijä totesi lastensuojeluperheen tarvitsevan henkilön, joka asettaa tiukat rajat myös aikuisille ja osoittaa miten toimitaan. Hän painotti, että puuttuminen perheen elämään ja rajojen asettaminen on tehtävä aina lempeästi. Sosiaalityöntekijä pohti tuen ja kontrollin suhdetta.

”Minä itsekin miellän, että kontrolli on tukea. Nämä lastensuojeluperheet voivat sanoa sitä kontrolliksi, mutta kun ne kerta kaikkiaan tarvii sen. Ne vanhemmat itsekin sanoo sitä, että ne on seurannan tai kontrollin alla. Sillä tavalla kun selittää, se on tukea, se on palvelua ja se on auttamista. Ne hyväksyvät sen.” (sosiaalityöntekijä 2)

Lastensuojelun perhetyön tukeen sisältyvällä kontrollilla työntekijä tarkoittaa ensisijaisesti vanhempien elämäntapaan ja lasten kasvatukseen vaikuttamista. Kontrollin tavoitteena on saada vanhemmat toimimaan lapsen kannalta myönteisesti ja luomaan lapselle suotuisat kasvuolot. (Vrt. Hämäläinen 1992, 62.) Tarkastelu eettisestä ja lastensuojelun ideologisesta näkökulmasta tuo tärkeäksi kontrollin oikeutuksen. Yksilöllisten palveluiden ideaan sovellettuna kysymys koskee sitä, kuinka laajasti tuki on kontrollia, perheiden suostuttelua normien mukaiseen elämään.

7 PERHETYÖN INTERVENTIOT

7.1 Perheen voimavaroja etsimässä

Yhteiskunnan viimeaikainen kehityskulku on vaikuttanut erityisesti lapsiperheiden asemaan. Yhteiskunnallinen murros on merkinnyt kuntien talouden kiristymistä ja leikkauksia kuntalaisten palveluista. Lastensuojelussa muutos on näkynyt asiakasmäärien kasvuna ja perheiden lisääntyneinä palveluiden tarpeina. Valtion ja kuntien suhteet ovat muuttuneet niin, että kuntien päätösvalta on lisääntynyt, mikä on johtanut lapsiperheille tarkoitettujen sosiaalipalvelujen erilaistumiseen kunnittain.

Kuntien tiukentuneen talouden lisäksi lastensuojelun ideologiat, perhelähtöisyys ja siirtyminen avopalveluihin, ovat vaatineet uusien ja tehokkaampien toimintatapojen etsimistä ja käyttöönottoa lastensuojelussa. Avohuoltopalveluiden lisääminen on merkinnyt vastaavasti laitospaikkojen vähentämistä. Avohuollon palveluita on kehitetty usein projektityössä, jossa on ollut mukana useita toimijoita. Palveluiden tarjonnassa onkin siirrytty useiden palveluntuottajien malliin niin sanottuun ”welfare mixiin”, jolloin palveluja tuottavat rinnakkain useat toimijat. Kuntien ja lastensuojelujärjestöjen yhteistyö on lisääntynyt projektimuotoisen työtavan yleistyessä.

Tutkimuksessani olen tarkastellut perhetyön interventioita lastensuojelun avohuollossa. Avohuolto on määritelty ennaltaehkäiseväksi kodin olosuhteita ja kasvatusta tukevaksi, vapaaehtoisuuteen perustavaksi palveluksi. Perhetyön lähtökohdat kiinnitän lastensuojelulakiin, joka velvoittaa kuntia kehittämään palveluja ja kasvuoloja. Lastensuojelun ja perhetyön toimintakäytännöt ovat moninaistuneet, jotta perheiden lisääntyneisiin ja yksilöllisiin palvelutarpeisiin kyettäisiin vastaamaan entistä tehokkaammin.

Ensimmäisessä tutkimustehtävässä, mihin perhetyön interventioilla pyritään, selvitän perhetyön luonnetta ja perherakenteiden ulottuvuuksia sekä perheläh-

töisyyden teemaa. Perhetyö on melko uusi toimintamuoto lastensuojelun avo-
huollossa, toisaalta se näyttäytyy perinteisenä toimintana. Nykyisen perhetyön
syntyn ja kehityksen tarkastelu vie 1930-luvulle, jolloin järjestöt aloittivat ko-
tipalvelutyön. Myöhemmin kotipalvelusta tuli kuntiin lakisääteinen palvelu,
kodinhoitajien työstä kehittyi vähitellen kotipalvelun tehostettu perhetyö. Ko-
tipalvelun ja tehostetun perhetyön näkyvin ero on siinä, että kotipalvelu on
lapsiperheille tarjottua apua ja tehostettu perhetyö on tarkoitettu lasten-
suojeluperheiden tueksi. Kotipalveluun ja tehostettuun perhetyöhön kuuluvat
kiinteästi osallistuminen perheen kodissa tehtäviin askareisiin. Tutkimani per-
hetyö poikkeaa kotipalvelusta, tehostetusta perhetyöstä ja useista muista per-
hetyömuodoista siinä, että perhetyöntekijöiden toiminta perustuu vuoro-
vaikutukseen ja keskusteluun.

Lastensuojelussa on käytössä lukuisia perhetyön käsitteitä ja käytäntöjä. Jä-
sentymättöminä nämä perhetyön käsitteet ja käytännöt luovat perhetyöstä
epämääräisen kuvan. Tutkimuksessani määrittelen perhetyön lastensuojelun
avohuollon tukitoimeksi, jolla vastataan perheen tarpeisiin ja jonka toiminta-
tapana ovat suunnitelmalliset ja tavoitteelliset keskustelut koko perheen kans-
sa.

Perherakenteiden moninaistuminen on osaltaan haastanut lastensuojelun per-
hetyön käytäntöjen kehitykseen. Perhe näyttäytyy tutkimuksessani monimuo-
toisena. Perheenjäsenten puheissa korostui vahva ydinperheideologiaan poh-
jautuva ajatus perheestä. Yksinhuoltajat pitivät ydinperhettä yleisesti hyväk-
syttynä ja tavoiteltavana perhemuotona. Lastensuojelun viranomaisten kont-
rollin perheenjäsenet kokivat kohdistuvan pääasiassa yksinhuoltajiin ja uus-
perheisiin. Perheenjäsenet määrittelivät perhettään ensisijaisesti sukulaisuus-
suhteiden perusteella, vaikka vanhempien vaihtuvien parisuhteiden kautta
perheenjäsenille on muodostunut yksilöllisiä perheitä. Työntekijät kohtasivat
perheitä, joiden perhesuhteissa oli tapahtunut useita muutoksia. Perhetyönteki-
jät määrittelivät perheiden muodostuvan niistä henkilöistä, jotka perheenjäse-
net itse kokivat perheeseen kuuluviksi.

Sosiaalityöntekijät määrittivät perhettä lapsen näkökulmasta, jolloin asumisjärjestelyt ja biologinen vanhemmuus olivat tärkeimmät tekijät. Sosiaalityöntekijöillä on kokemusta erilaisista perhemuodoista, ydinperhe ei ole tavallisin perhemuoto lastensuojelun kentässä. Sosiaalityöntekijöiden työn lähtökohtana oleva lastensuojelun lainsäädäntö korostaa biologista vanhemmuutta, joka ei pääty avo- tai avioerotilanteissa.

Erilaisten yleisesti hyväksytyjen ja luokiteltujen perhetyyppien, kuten uusperheen, yksinhuoltaja- ja ydinperheen lisäksi perheenjäsenille on muodostunut tunnesuhteen kautta yksilöllisiä perheitä. Tällöin merkitykselliset ihmissuhteet eivät ole yhteneviä biologisuuden tai asumisen kanssa. Jokainen perhe perhetyypistä riippumatta on yksilöllinen. Työntekijöiden on sisäistettävä, millainen perhe on ja keitä perheeseen kuuluu. Tämä on jokaiseen perhetyön interventioon kuuluva tärkeä tehtävä riippumatta siitä, mistä syistä perhe tarvitsee palveluja.

Perhetyöllä pyritään suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti vastaamaan perheen tarpeisiin puuttamalla perheessä ilmeneviin ongelmiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. *Varhaisen puuttumisen ja perhelähtöisyyden ideologiat* liittyvät perhetyön ja laajemminkin lastensuojelun käytäntöihin. Perhelähtöinen työorientaatio ja varhainen puuttuminen näyttäytyvät perhetyön käytännöissä haasteellisina, vaikka ne ovat periaatteessa hyväksytyjä toimintatapoja. Perhelähtöisten interventioiden onnistumista vaikeuttivat monet seikat. Varhaisen puuttumisen tavoite ei toteutunut aineistossani. Perheenjäsenet eivät saaneet palveluja eniten tarvitsemana ajankohtana. He olivat itse pyytäneet apua lastensuojelulta aikaisemmin kuin sitä voitiin tarjota. Lastensuojelu näytetään toimijana, joka linkittyy perheeseen ja auttajaverkostoon vasta sen jälkeen, kun perheen tilanne on kärjistynyt. Kun perheelle tarjotaan lastensuojelun palveluja, heillä ei ole aina riittävästi motivaatiota tai voimavaroja muutosprosessiin. Sosiaalityön ja lastensuojelun pitäminen viimesijaisena avuntarjoajana ei enää ole perusteltua, vaan lastensuojelu tulee nähdä normaalipalveluna, jonka tehtävänä on myös ongelmien ennaltaehkäisy.

Perheenjäsenten *osallisuus, vapaaehtoisuus* ja työskentelyn *avoimuus* ovat perhelähtöisyyteen liittyviä teemoja. Näistä hyväksytyistä toimintatavoista ja sensitiivisestä työotteesta huolimatta perhelähtöisyyden ideaali toimii vain periaatetasolla. Kaikkien haastateltavien yhteisesti jakama näkemys on, että perheenjäsenten valinnanvapaus perhetyön aloittamisessa ei toteudu lastensuojelun toimintaympäristöissä, vaikka perhetyö lastensuojelun avohuollon tukitoimena perustuu vapaaehtoisuuteen. Sosiaalityöntekijän osuus korostuu perhetyön interventioiden käynnistämässä, perheillä ei ole todellista valinnanvapautta palvelujen vastaanottamisessa.

Aineistossani työskentelyn avoimuus ei toteudu kaikilta osin. Perhetyöntekijät kirjoittavat sosiaalityöntekijälle loppuraportin, jota ei anneta perheenjäsenille eikä käsitellä heidän kanssaan. Perheenjäsenillä on oikeus saada tietoa itseään koskevista asioista. Sosiaalihuollon lait koskevat myös järjestöjen työntekijöitä.

Perhetyön yhtenä tavoitteena on tarjota perheen tarpeisiin *yksilöllisiä palveluja*, joita tutkimukseeni osallistuneet perheenjäsenet kokivatkin saaneensa sosiaali- ja perhetyöltä. Myös perhetyöntekijät mielsivät tuottavansa yksilöllisiä palveluja, kun tapaamisajat, työskentelyprosessin kesto sekä tapaamisten tiheys sovitaan aina perheen tarpeen mukaan. Aineistoni perusteella perheelle toteutuvat yksilölliset palvelut.

Tutkimuksessani perhetyön konkreettisiksi päämääriksi muodostuvat *lastensuojelullinen arviointi, kriisin ja tuen tarpeiden selvitys ja perheen osallisuus*. Lastensuojelullista arviointia, tietojen keräämistä perheestä, tarvittiin huostaanoton kriteerien varmistamiseen tai vahvistamaan näkemystä perheen itenäisestä pärjäämisestä sekä siihen, minkälaisia tukitoimia perhe tarvitsee. Perheen kriisin ja tuen tarpeiden selvittely osoitti usein kiireellisen ja monenlaisen avun tarvetta ja perheen tai perheenjäsenen ohjaamista palvelujen piiriin. Perheen osallisuus merkitsee muutosprosessia perheessä, jolloin etsitään per-

heen voimavaroja, tuetaan ja rohkaistaan perhettä luottamaan omiin kykyihinsä ja itsenäiseen ongelmien ratkaisuun.

Toisen tutkimustehtäväni, millaisena tukena perhetyö näyttäytyy, selvittämiseen käytän *perhelähtöistä interventiomallia* perhetyön prosessin avaamisessa. Prosessi kuvaa työskentelyn vaiheittaisena ja mahdollistaa perhelähtöisyyden arvioinnin. Sosiaalityöntekijän rooli on ratkaiseva perhetyön aloittamisessa. Perheillä ei ollut tietoa perhetyöpalvelusta, eivätkä he itse osanneet pyytää palvelua. Työntekijät korostivatkin perheille ensimmäisessä tapaamisessa annettavan tiedon tärkeyttä, mutta ilmeisesti perheenjäsenet eivät olleet sisäistäneet tietoa. Termit perhetyö ja perhetyöntekijä olivat perheenjäsenille vieraita, he eivät käyttäneet näitä sanoja haastatteluissa lainkaan. Kaikki perheenjäsenet eivät olleet tietoisia siitä, että perhetyöntekijät olivat järjestöstä. Osalla haastatelluista oli taas näkemys, että työskentely ei ollut virallista, koska työntekijät eivät olleet kunnan sosiaalitoimesta.

Tutkimani perhetyö näyttäytyy *kartoittavana, tukevana ja rohkaisevana* tukena. Perhetyön tuen tyypittely aineistossani pohjautuu perhetyöntekijän nimeämiin työmuotoihin, joita ovat *selvittely-, kriisi- ja muutostyö*. Tukeva ja rohkaiseva toiminta tarkoittavat lähinnä vanhempien tukemista. Kartoittava perhetyö painottuu vanhemmuuden ja perheen olosuhteiden arviointiin lapsen näkökulmasta.

Selvittelytyössä perhetyöntekijöiden tehtävänä on kerätä tietoja perheestä ja kartoittaa perhetilanne. Nimesin selvittelytyön tavoitteeksi *lastensuojelullisen selvityksen*, jota sosiaalityöntekijä tarvitsee jatkotoimenpiteitä varten. Selvitys on tarpeellinen, kun hän päättää minkälaista tukea perhe tarvitsee, varmistaa huostaanoton oikeutusta tai perheen itsenäistä pärjäämistä. Kriisityö merkitsee tutkimuksessani perheen monenlaisen avun tarvetta. Kriisityön tavoitteeksi nimesin *kriisitilanteen ja perheen tuen tarpeen selvittämisen*. Perheiden ohjaus palveluiden pariin ja perheiden, erityisesti vanhempien, tukeminen korostuivat aineistossani. Muutostyötä perhetyöntekijät pitivät varsinaisena perhe-

työnä. Muutostyön tavoitteeksi nimesin *perheen osallisuuden*, jolloin perheen voimavarojen löytäminen on oleellista. Kuvaan työntekijöiden toimintaa muutostyön kehyksessä perhettä muutokseen rohkaisevana. Pysyvän muutoksen aikaansaaminen ei yleensä ole nopea prosessi, vaan se vaatii työntekijöiden läsnäoloa ja avointa keskustelua perheessä.

Tutkimuksessani perhetyö näyttäytyi *ratkaisuliikkeen eli voimavara- ja sosiaalipedagogisena ja terapeuttisena tukena*. Ratkaisukeskeinen orientaatio lähtee siitä teoreettisesta viitekehyksestä, että puheella voi vaikuttaa ihmisen ajatteluun ja toimintaan. Muutostyön kehyksessä perhetyöntekijöiden käyttämä ratkaisukeskeinen menetelmä oli toimiva: Lapsen runsas alkoholin käyttö ja epäsosiaalinen käyttäytyminen päättyivät. Perhetyön interventio oli ainoa tämän perheen saama palvelu.

Sosiaalipedagoginen lähestymistapa korostaa vanhempien tukemista, ohjausta ja neuvontaa. Vanhempien tukeminen oli vahvasti läsnä aineistoni kaikissa perhetyön interventioissa. Vanhemmat olivat toivoneet perhetyöltä tukea kasvatustilanteissa esimerkiksi rajojen asettamisessa lapselle. Osa vanhemmista oli väsyneitä ja oma uupumus vei voimavarat lapsen tilanteen selvittämiseltä. Nämä vanhemmat odottivat ja saivat perhetyöltä tukea itselleen. Näissä tilanteissa perhetyö osoittautui kuitenkin riittämättömäksi väliintuloksi. Vanhemmat tarvitsivat terapiaa, lääkehoitoa tai molempia ja perheet kaipasivat myös perheen askareisiin ulkopuolista apua.

Terapeuttinen lähestymistapa pohjautuu teoriaan, joka korostaa perhesysteemiä ja vuorovaikutusta perheen jäsenten välillä. Tätä teoriaa käyttäen työntekijän tulisi luoda suhde jokaiseen perheenjäseneseen. Aineistossani korostui vanhempien ja työntekijöiden suhde. Kaikkien perheenjäsenten ottaminen mukaan työskentelyyn oli työntekijöiden tavoitteena, mutta käytännössä tämä ei toiminut. Lapset eivät osallistuneet kaikkiin tapaamisiin, eikä sosiaalityöntekijän ja lapsen kahdenkeskisiä tapaamisia ollut lainkaan. Joskus lapset eivät suostuneet tapaamisiin tai vanhemmat eivät hyväksyneet lapsen ja työntekijän

kahdenkeskisiä tapaamisia. Koko perhe ei osallistunut yleensä perheinterventtioiden alku-, väli- ja loppuarviointeihin. Myös lapsi, jonka tilanne oli käynnistänyt perhetyön, saattoi olla poissa tapaamisista. Tämä oli toimintatapa, jota kukaan ei kyseenalaistanut.

Kolmantena tutkimustehtävänä selvitän, miten perheet, perhetyöntekijät ja sosiaalityöntekijät tekevät työtä yhdessä. Perheenjäsenten, perhetyöntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden suhteiden tarkastelu avaa näkökulman toimijoiden yhteistyöhön. Perhetyön asiakkaaksi määrittyy koko perhe. Aineistossani korostuvat *aikuisten auktoriteettiasema, valta ja vastuu*. Perhetyö on lapsen tarpeesta lähtevä lastensuojelun interventio perheeseen. Lapsen osallisuus voi toteutua vasta sitten, kun hän on subjektina ja osallisena työskentelyssä. Lapsen asema perhetyössä on merkityksellinen vaikka koko perhe tarvitsee tukea.

Lapsen oikeudet ja lainsäädäntö mahdollistavat perhetyöninterventiot. Lapsen erityisasema ja lapsen edun ensisijaisuus velvoittavat vanhempia ja yhteiskuntaa yhteiseen vastuuseen lapsesta. Aineistossani korostui vanhempien vastuuttaminen. Heitä ohjattiin ottamaan vastuuta lastensa kasvatuksesta, vaikka heillä ei ollut voimavaroja siihen sairautensa takia. Vanhemmat olisivat tarvinneet aikaa kuntoutumiseen ja vasta sen jälkeen heillä olisi ollut voimavaroja lastensa kasvatustyöhön.

Perhetyön interventioissa *sosiaalityöntekijä toimi koordinaattorina*. Sosiaalityöntekijät kokivat järjestön perhetyöntekijät erilaisina yhteistyökumppaneina. Yhteistyö oli kiinteää ja sosiaalityöntekijä valvoi tiiviisti perhetyön toteutusta. Tällainen toimintatapa, kiinteä ja tiivis yhteistyö, ei ollut tyypillistä sosiaalityöntekijöiden ja kunnan kaikkien lastensuojelun avohuollon palveluita tuottavien työntekijöiden välillä. Sosiaalityöntekijän oli jopa vaikea mieltää joitakin palveluja lastensuojelun avohuollon tukitoimena.

Tavallisimmin perhetyötä tarjotaan perheisiin vanhemman tai vanhempien psykososiaalisten ongelmien vuoksi. Tutkimuksessani perhetyön oli käynnis-

tänyt lapsen koulunkäyntiin, päihteiden käyttöön tai jokin muu lapsen epäso-
siaaliseen käyttäytymiseen liittyvä ongelma. Työskentely on kuitenkin *aikuis-
ten välistä työskentelyä*, jolloin lapset jäävät helposti ulkopuolisiksi. Tutki-
mukseni vahvisti sen, että *vanhemmuuden tukeminen* on perhetyön yleinen ja
tärkeä toimintamalli. Aineistossani lasten osallisuus itseään koskevissa asiois-
sa ei toteudu. Lasten tulisi olla työskentelyn keskiöissä toimijoina. Lastensuo-
jelussa niin sosiaalityöntekijöiden kuin perhetyöntekijöidenkin tulee kohdata
ensisijaisesti lapset, jolloin vanhemmat jäävät kontekstiin, taustalle. Tämä
merkitsee lastensuojelun kulttuuristen työkäytäntöjen muutosta. Lisäksi perhe-
työninterventioihin tarvitaan työmenetelmiä, jotka soveltuvat lasten kanssa
työskentelyyn.

Lastensuojelussa perheiden avun tarpeet ovat monisyisiä, ja perheiden kanssa
voi työskennellä monia ammattilaisia. Silti työskentelystä puuttuvat yhteinen
toiminta ja tavoitteet. Tutkimani perhetyö näyttäytyy tässä suhteessa erilaise-
na, sillä sosiaalityöntekijän rooli on hallitseva perhetyön käynnistymisestä al-
kaen ja hän osallistuu työskentelyyn koko prosessin ajan. Usein asiakkuus las-
tensuojelussa jatkuu perhetyön intervention päättyessä. Lieneekö vastaavan-
laiselle työskentelylle lastensuojelussa muita esteitä kuin vakiintuneet toimin-
tatavat?

7.2 Arviointi

Sosiaalityöntekijän työkokemuksen perusteella aineiston kerääminen teema-
haastatteluin oli luonteva tapa kohdata ihmisiä vuorovaikutustilanteista. Ta-
paustutkimus soveltui luontevasti tutkimustehtävääni. Haastateltujen omat ko-
kemukset ja mielipiteet antoivat monipuolista tietoa lastensuojelun perhetyön
interventioiden toimintatavoista ja tavoitteista sekä lapsen ja perheen osalli-
suudesta. Olisin ehkä saanut laajemman näkökulman esimerkiksi perheiden ti-
lanteista, jos olisin käyttänyt lisäksi sosiaalityön ja perhetyön asiakasrekisteri-
tietoja.

Ekologinen teoria sopi tutkimusaiheeseeni, sillä se huomioi vuorovaikutussuhteiden lisäksi ympäristötekijät ja yhteiskunnallisten olosuhteiden merkitykset. Tutkimuksessani tämä tarkoittaa perheen näkemistä osana yhteiskuntaa, sekä ympäristön vaikutuksen tiedostamista perheenjäsenten keskinäisiin suhteisiin. Tutkimuksessani näkyi hyvin, kuinka ekologisen teorian mikro-, meso-, ekso- ja makrotasoilla on merkitystä perhe-elämään.

Tutkimukseni nostaa esiin ilmiöitä, joihin tulisi kiinnittää huomiota työskenneltäessä lasten ja heidän perheidensä kanssa. Lastensuojelun avohuollon monet palvelut jäivät tutkimukseni ulkopuolelle. Perheen asiakkuus avohuollossa voi olla pitkäkestoinen ja palvelutarjonta laaja-alainen. Mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihealue olisi selvittää kaikkia perheen käyttämiä avohuollon palveluja lastensuojeluprosessin aikana. Palveluiden ja prosessien kuvaaminen ja analysointi voisivat tuottaa syvällistä ja hyödyllistä tietoa avohuollon perheinterventioista.

Sosiaalityöntekijän toimenkuvaani kuuluu laaja-alainen lastensuojelutyö. Yksi kiinnostukseni kohteista on ollut vuosien ajan perhetyö. Tämä tutkimus mahdollisti syvällisen paneutumisen perhetyön tutkimiseen ja siihen, miten yksilöllinen ja asiakaslähtöinen työorientaatio toteutuu perhetyössä lastensuojelun kentällä.

Tutkimustyön olen tehnyt ammatillisen lisensiaatinkoulutuksen lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisalan jatko-opiskelijana, mikä on merkinnyt tasapainoteltua työn, opiskelun ja perhe-elämän kanssa. Tutkimuksen tekeminen oli monella tavalla antoisa ja opettavainen. Haastattelin perheenjäseniä heidän kodeissaan. Uskon nyt ymmärtäväni entistä paremmin perhetyöntekijöitä ja sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelevät perheiden kotona. Näen, että perheenjäsenten motivointi on koko työskentelyn ajan keskeinen haaste perheen voimavarojen tavoittamiseen. Tämä haaste edellyttää työntekijöiltä monenlaisia työskentelytaitoja.

Perheenjäsenet pitivät tutkijan rooliani epävirallisena ja heidän oli helppo puhua minulle vaikeistakin asioista. Perheenjäsenten haastattelut opettivat minut näkemään heidän ihmisinä eikä pelkästään lastensuojelun perhetyön asiakkaina. Haastateltavien kohtaaminen ja tutkimuksen teko muistuttivat siitä, että jokainen perhe ja perheenjäsen on ainutkertainen ihminen.

Lähteet

- Adams, Robert 1996:** Social Work and Empowerment. Macmillan Press Ltd. London.
- Alanen, Leena & Bardy, Marjatta 1990:** Lapsuuden aika ja lasten paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 12. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa 1996:** Kenelle jää kontrollin Musta Pekka – kortti? Sosiaalitoimisto verkostoissaan. Tutkimuksia 63. Stakes. Helsinki.
- Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa & Saikku, Peppi 1998:** Huolen harmaa vyöhyke. Dialogi 7, 7-11.
- Bardy, Marjatta 1989:** Uhkat, uhrit ja arjen sankarit. Lastensuojelu tutkimuksen valossa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 2. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Bardy, Marjatta 1996:** Lapsuus ja aikuisuus – kohtaupaikkana Emile. Stakes. Tutkimuksia 70. Helsinki.
- Bardy, Marjatta 2002:** Lähtökohdat, rakenne ja rajoitukset. Teoksessa Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja 2002: Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Stakes. Raportteja 263. Saarijärvi. 19-23.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth 1995:** The normal chaos of love. Polity Press. Cambridge.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth 2002:** Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences. Sage. London.
- Bogdan, Robert & Biklen, Sari 1982:** Qualitative Research for Education. An Introduction to Theory and Methods. Allyn and Bacon. Boston.
- Bronfenbrenner, Urie 1979:** The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Harvard University Press. London.
- Compton, Beulah & Galaway, Burt 2000:** Social Work Process. Brooks/Cole. Pacific Grove. California.
- Donzelot, Jacques 1979:** The Policing of Families. Pantheon Books. New York.
- Eirola, Raija 2003:** Lapsiperheiden elämänhallintavalmiudet. Perheohjauksen arviointi. Kuopion yliopiston julkaisuja. E Yhteiskuntatieteet 102. Hoitotieteen laitos. Kuopio.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000:** Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä.
- Forsberg-Kupias, Hannele & Salminen, Tuula 1986:** Perheen merkitys ja perheeseen kohdistuva sosiaalityö. Perhekeskeisen sosiaalityön käsitteen ja funktion tarkastelua yhteiskuntakehityksen valossa. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 81. Tampere.
- Forsberg, Hannele 1994:** Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Stakes. Tutkimuksia 42. Helsinki.
- Forsberg, Hannele 1998:** Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta asiantuntijakulttuurista. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.

- Forsberg, Hannele 2003:** Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki. 7-16.
- Forssen, Katja 1993:** Suojaverkon lapsiperheet. Tutkimus kasvuolopuutteiden takia lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden elämänhallinnan ongelmista ja perheiden kanssa tehdystä sosiaalityöstä. Sosiaalipolitiikan julkaisuja A 2. Turun yliopisto. Turku.
- Heino, Tarja 1997:** Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määrittely lastensuojeluasiakkaaksi. Tutkimuksia 77. Stakes. Helsinki.
- Heino, Tarja 1999:** Lastensuojelun trendit. Teoksessa Virtanen, Päivi (toim.): Verkostoituva asiakastyö. Kirjayhtymä. Helsinki. 9-32.
- Heino, Tarja & Berg, Kristiina & Hurtig, Johanna 2000:** Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsenyyksiä. Aiheita 14. Stakes. Helsinki.
- Heino, Tarja 2002:** Psykososiaalisten palvelujen hajaannuksen aika. Teoksessa Barty, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja: Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 263. Stakes. Saarijärvi. 82-96.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000:** Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino. Helsinki.
- Hurtig, Johanna 2003a:** Perhetyö lastensuojelutyönä. Teoksessa Hurtig, Johanna & Hautajärvi, Sanne & Rantalaiho, Ulla-Maija: Lastensuojelua kehittämässä – Arvioivia näkökulmia Nuorten Ystävien Lapsi Lapissa – projektiin. Lapin Yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 46. Lapin Yliopisto. Rovaniemi. 5-99.
- Hurtig, Johanna 2003b:** Lasta suojelemassa –etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Lapin Yliopisto. Rovaniemi.
- Hämäläinen, Juha 1992:** Kotikasvatuksen pedagogisen tukemisen idea lastensuojelussa. Sen sosiaalieettiset lähtökohdat ja asema Suomen lastensuojelun oppihistoriassa. Akateeminen väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 3. Kuopio.
- Jallinoja, Riitta 1985:** Johdatus perhesosiologiaan. WSOY. Helsinki.
- Jallinoja, Riitta 2000:** Perheen aika. Otava. Helsinki.
- Jäppinen, Olli & Ewalds, Helena 2003:** Mitta täysi – Mättet rågat. Pariterapiaa väkivaltaa kokeneille pareille. Perheterapia 3, 24-41.
- Järventie, Irmeli 1999:** Syrjäytyvätkö lapset? Tutkimus 1990-luvun lasten perushoivasta, hyvinvoinnista ja lastensuojelupalvelujen käytöstä Helsingissä. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 6. Helsinki.
- Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka 1998:** Matkalla nykyään: Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos suomessa. WSOY. Juva.
- Karjalainen, Johanna 2003 (toim.):** Lapsi Lapissa. Lastensuojelun kehittämishanke. Nuorten Ystävät ry. Rovaniemen Painatuskeskus. Rovaniemi.
- Karlsson, Liisa 1999:** Saduttamalla lasten kulttuuriin. Verkostotyön tuloksia Kuperkeikkakyydissä. Raportteja 231. Stakes. Saarijärvi.

- Keurulainen, Marita 1998:** Elämää perheinä 1990-luvun Suomessa. Kulttuuritaustaltaan erilaisten perheiden rakentuminen ja elämänhallinta taloudeltaan taantuneessa, mutta avautuvassa ja kansainvälistyvässä Suomessa. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 598. Vammala.
- Kinnunen, Petri & Kurkinen, Jorma 2003:** Kohti hyvinvointistrategiaa. Teoksessa Kinnunen, Petri & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.): Alueelliset hyvinvointistrategiat. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 5. Oulu.
- Kivinen, Tarja 1994:** Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen. Tutkimuksia 45. Stakes. Helsinki.
- Kuipers, Liz & Leff, Julian & Lam, Dominick 1998:** Koulutuksellinen perhetyö: Käytännön opas. Omaiset mielenterveystyön tukena. Uudenmaan yhdistys. Helsinki.
- Kuronen Marjo 2003:** Eronnut perhe? Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus. Helsinki. 103-120.
- Kähkonen, Päivi 1992:** Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön tutkimuksia. Jyväskylä.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 1.1.2000/812.**
- Lapinsalo Katariina 1997:** Selvitys Lapin kuntien lastensuojelutilasta. Lapin lääninhallitus. Sosiaali- ja terveysosasto. Rovaniemi.
- Lapsen oikeuksien yleissopimus 1991/60.**
- Lastensuojelulaki 5.8.1983/683.**
- Lehtonen, Hannu 2000:** Voiko suomalainen hyvinvointivaltiomalli muuttua? Sosiologia 2, 130-141.
- Luukkonen, Liisa 1997:** Nollasta neljääntoista. Seurakuntien Lapsityön Keskus ry.
- Mahkonen, Sami 1998:** Parisuhde ja vanhemmuus: Perheoikeudellinen tutkimus. Lakimiesliitto. Helsinki.
- Mattus, Marjo-Riitta 2001:** Valtaistava ja yhteistyötä avaava haastattelumenetelmä perhelähtöisessä interventiossa. Acta Universitatis Lapponiensis 44. Rovaniemi.
- Metteri, Anna 1994:** Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Edita 51-66. Helsinki.
- Mikkola, Matti & Helminen, Jarkko 1994:** Lastensuojelu. Gummerus. Jyväskylä.
- Mulinari, Diana 1996:** Kvinnoprojekt och feminism. Teoksessa Ingrid Sahlin (red.): Projektets paradoxer. Studentlitteratur. Lund. 204-222.
- Mäkelä, Klaus 1990 (toim.):** Kvalitatiivisen aineiston tulkinta ja analyysi. Gaudeamus. Helsinki.
- Määttä, Paula 1999:** Perhe asiantuntijana. Erityiskasvatuksen ja kuntoutuksen käytännöt. Opetus 2000. Atena. Jyväskylä.
- Mönkkönen, Kaarina 1996:** Asiantuntijasta asiantuntijaksi. Teoksessa Metteri, Anna : Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Edita 51-66. Helsinki.
- Niemi, Helena 1995:** Alvariinsa apunanne. Lapsiperheiden tehostetun kotipalvelun ilot, surut ja oivallukset. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu nro 14. Vammala.

- Nieminen, Urpu 1983:** Perhekeskeinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki.
- Nätkin, Ritva 2003:** Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus. Helsinki. 16-38.
- O'Hanlon, William & Weiner-Davis, Michele 1990:** Ratkaisut löytyvät. Psykoterapian uusi suunta. Tammi. Helsinki.
- Oranen, Mikko 2001:** Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki.
- Payne, Malcolm 1997:** Modern Social Work Theory. Macmillan Press. London.
- Pekki, Anu & Tamminen, Tuula 2002:** Lapsen ehdoilla. Kunnallissalan kehittämissäätöön tutkimusjulkaisu 33. Vammala.
- Peruskoululaki 21.8.1998/628.**
- Piirto, Hilikka 1999:** Köyhät kunnat unohtavat suojelun tarpeessa olevat lapset. Helsingin Sanomat 6.2.
- Pohjola, Anneli 1993:** Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli: Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan keskusliitto. Jyväskylä. 55-98.
- Pohjola, Anneli 1994:** Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämäntilanteen tukeen vaativien tilanteiden varjossa. Acta Universitatis Lapponiensis 5. Lapin Yliopisto. Rovaniemi.
- Pohjola, Anneli 1999:** Työmarkkinavalmiuksien reunaehdot. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 90. Rovaniemi.
- Päivähoitolaki 19.1.1973/36.**
- Pösö, Tarja 1995:** Hoidollisuus ja kokonaisvaltainen huolenpito lastensuojelutyössä välineenä sijaishuolto. Teoksessa Virtanen Petri (toim.): Näkökulmia lastensuojeluun. WSOY. Helsinki. 78-94.
- Pösö, Tarja 1999:** Lastensuojeluturismia. Tutkija selityksineen pulassa. Ensi- ja turvakotien liitto. Esikko 4, 4-6.
- Rantala, Anja 2002:** Perhekeskeisyys – puhetta vai todellisuutta? Työntekijöiden käsitykset yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen kanssa. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 198. Jyväskylän yliopisto.
- Rantalaiho, Ulla-Maija 2003:** Ehkäisevän lastensuojelun avauksia. Teoksessa Hurtig, Johanna & Hautajärvi, Sanne & Rantalaiho, Ulla-Maija: Lastensuojelua kehittämässä –Arvioivia näkökulmia Nuorten Ystävien Lapsi Lapissa –projektiin. Lapin Yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 46. Lapin Yliopistopaino. Rovaniemi. 191-261.
- Raunio, Kyösti 2000:** Sosiaalityö murroksessa. Gaudeamus. Helsinki.
- Ritala-Koskinen, Aino 2001:** Mikä on lapsen perhe? –Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.

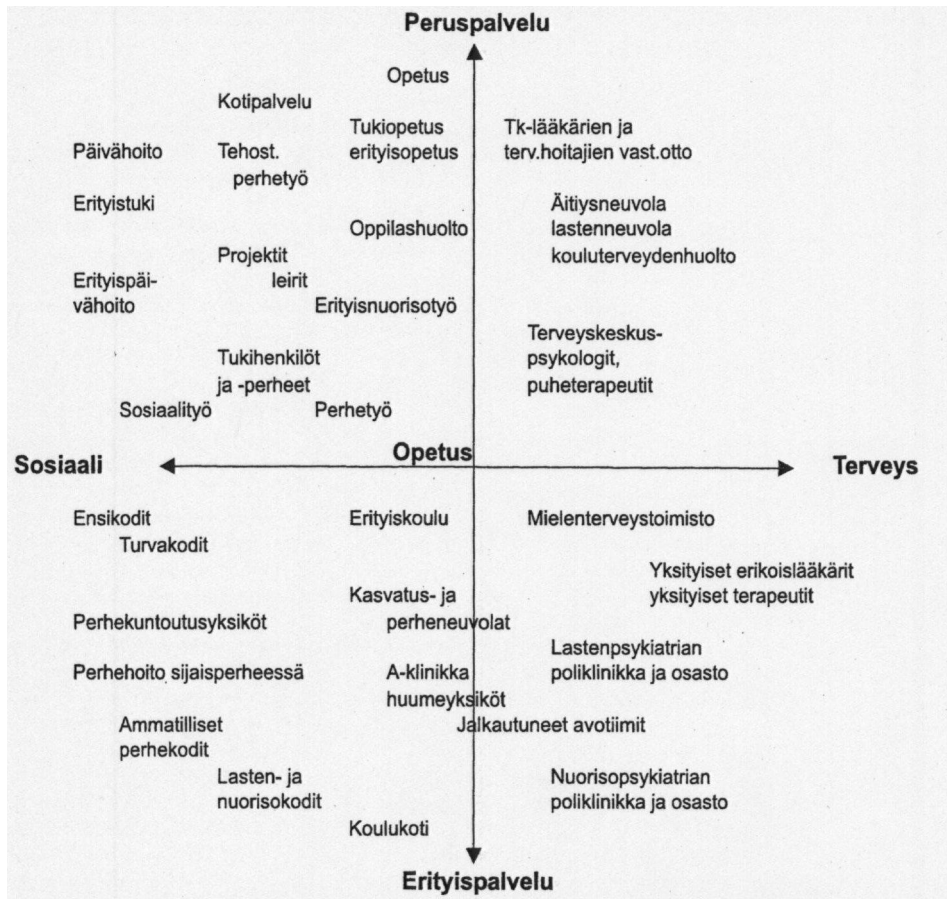
- Rose, Stephen & Black, Bruce 1995:** Mental Health Care in the Community. London & Boston.
- Salmi, Minna & Huttunen, Jouko & Yli-Pietilä, Päivi 1996:** Lapset ja lama. Stakes. Raportteja 197. Gummerus. Saarijärvi.
- Salo, Maisa 2002:** Lastensuojelu on sosiaalityön ykkösasia. Sosiaali- ja terveyspoliittinen aikakauslehti. Socius 4, 10-11.
- Saloranta, Seppo & Saloranta, Aira 1992:** Perhekodista perhekuntoutukseen – koulukodin uusi suunta. Teoksessa Kohtaamispaikkana – perhe. Luukkonen, Jaakko & Saloranta, Seppo (toim.). Nuorten Ystävät ry. Oulu. 104-124.
- Siira, Helena 1998:** Asiakkaan autonomiaako rakentamassa? Tapaustutkimus kunnallisesta kotipalvelusta asiakkaan suoriutumisen tukijana. Acta Universitatis Lapponiensis 17. Rovaniemi.
- Silverman, David 1994:** Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text And Interaction. Sage. London.
- Taskinen, Sirpa 1999 (toim.):** Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanotto-prosessin laatua ohjaavaksi yleiseksi periaatteiksi. Stakes. Oppaita 33. Gummerus. Jyväskylä.
- Tauriainen, Leena 1992:** Perheen tarpeiden kohtaaminen ja vammaisen lapsen kehityksen tukeminen ekokulttuurisen teorian näkökulmasta. Teoksessa Alanen, Leena & Kähkönen, Päivi (toim.): Arki, perhe ja politiikka. Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 3. Jyväskylä. 69-81.
- Tilastokeskus 2002:** Suomen tilastollinen vuosikirja. Karisto. Hämeenlinna.
- Tolkki-Nikkonen, Mirja 1992:** Perhe: Rakenteista prosesseihin. Teoksessa Alanen, Leena & Kähkönen Päivi (toim.): Arki, perhe, politiikka. Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 3. Jyväskylä. 11-16.
- Tuori, Kaarlo 2004:** Sosiaalioikeus. WSOY. Helsinki.
- Törmä, Tiina & Miettinen, Marjut 2000:** ”Meille alkoi uusi elämä”. Kirja päihdeongelmaisten lapsiperheiden perhekuntoutusprojektista 1996-1999. Pohjolakoti. Nuorten Ystävät ry. Oulu.
- Törrönen, Maritta 1994:** Tulkittu lapsi. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.): Lapsen etu ja viidakon laki. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki
- Törrönen, Maritta & Mäenpää, Johanna 1995:** Lapsen tie laitokseen. Aiheita 5. Stakes. Helsinki.
- Törrönen, Maritta 1999:** Lasten arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki University Press. Helsinki.
- Uusitalo, Hannu 1991:** Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkimuksen maailmaan. WSOY. Helsinki.
- Valkonen, Leena 1995:** Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonuorten vanhempi-suhteet. Stakes. Tutkimuksia 52. Gummerus. Saarijärvi.
- Vammaispalvelulaki 3.4.1987/360**
- Viheriävaara, Henri & Vikstrand, Leif & Suvanto, Markku & Kannianen, Hannu 1998:** Ohjaava perhetyö lastensuojelussa – kokemuksia ja näkemyksiä 1990-luvulta. Nuorten Ystävät. Erityislastenkoti Väliporras. Oulu.

- Viljanen, Kristiina 1993:** Perhekeskeinen lastenneuvolatyö: Käsiteanalyysi perhekeskeisyydestä. Hoitotieteiden lisensiaattityö. Turku.
- Virta, Kari 1994:** Selvitys lastensuojelulain soveltamiskäytännöistä. Lastensuojelun Keskusliitto. Pieksämäki.
- Virtanen, Petri 1995:** Perhekeskeinen ajattelu yhteiskuntapolitiikassa ja lastensuojelun sosiaalityössä. Utopioita, illuusioita ja todellisuuskuvia. Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki.
- Yin, Robert 1994:** Case Study Research: Design and Methods. Sage Publications. Newbury Park.
- Øvretveit, John 1994:** Pathways to quality: a framework for cost-effective team quality improvement and multiprofessional audit. *Journal of inter-professional care* 3, 329-333.

Liitteet

Liite 1

Lasten psykososiaalinen palvelukokonaisuus
(Lähde: Heino Tarja, Perhetyön ilo ja hämmennys, 2002)

Huolen harmaa vyöhyke lastensuojelussa

(Lähde: Arnkil Tom Erik & Eriksson Esa & Saikku Peppi, Dialogi 7/1998)

1	2	3	4	5	6	7	8
			<p>Tunne: Ilmoitusvelvollisuus ohittaa vaitiolovelvollisuuden</p>				
Ei lainkaan huolta	Pieni huoli tai ihmettely käynyt mielessä	Huoli tai ihmettely käynyt toistuvasti mielessä; tuottamus omiin mahdollisuuksiin hyvä. Ajatuksia lisäresurssien tarpeesta.	Huoli kasvaa, luottamus omiin mahdollisuuksiin heikkenee. Toive lisävoimavaroista ja kontrollanteista nousee.	Huoli tuntuva, omat voimavarat ehtymässä. Selvästi koettu lisävoimavarojen ja kontrollanttien tarve.	Lapsi vaarassa. Huolta paljon ja jatkuvasti. Omat keinot loppumassa. Lisävoimavaroja ja kontrollantteja saatava mukaan heti.	Lapsi välittömässä vaarassa. Huoli erittäin suuri. Omat keinot lopussa. Muutos lapsen tilanteeseen saatava heti.	Lapsi sijoitettu.

Framework for mapping a patient pathway

(Lähde: Øvretveit John, Journal of interprofessional care 3/1994)

